

Założyciel / Founded by

Radosław Kaleta – Polska, Uniwersytet Warszawski / Poland, University of Warsaw

Redakcja / Edited by

Wolha Barysienka – Białoruś, Miński Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny / Belarus, Minsk State Linguistic University

Radosław Kaleta – Polska, Uniwersytet Warszawski / Poland, University of Warsaw

Zespół redakcyjny / Editorial board

Lidzija Siamieszka – Białoruś, Państwowy Instytut Edukacji Wyższej / Belarus, National Institute for Higher Education (redaktor tematyczny / theme editor)

Nadzieja Starawojtawa – Białoruś, Białoruski Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny / Belarus, Belarusian State Economic University (redaktor językowy, język białoruski / language editor, Belarusian)

Aleh Herhijeu – Białoruś, Miński Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny / Belarus, Minsk State Linguistic University (redaktor językowy, język angielski / language editor, English)

Rada naukowa / Advisory Editorial Board

Hienadź Cychun – Białoruś, Narodowa Akademia Nauk Białorusi / Belarus, National Academy of Sciences

Lidzija Siamieszka – Białoruś, Państwowy Instytut Edukacji Wyższej / Belarus, National Institute for Higher Education

Siarhiej Ważnik – Białoruś, Instytut Edukacji Narodowej Republiki Białorusi / Belarus, Institute of National Education of Republic of Belarus

Ludmiła Sińkowa – Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Tacciana Ramza – Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Larysa Pisarek – Polska, Uniwersytet Wrocławski / Poland, University of Wrocław

Aleksander Kiklewicz – Polska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / Poland, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Helena Pocięcina – Polska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / Poland, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Oleksandr Skopenko – Ukraina, Narodowa Akademia Nauk Ukrainy / Ukraine, National Academy of Sciences

Zinaida Paholok – Ukraina, Łucki Instytut Rozwoju Człowieka Uniwersytetu Ukraina / Ukraine, Lutsk University Institute of Human Development “Ukraine”

Jim Dingley – Wielka Brytania, Białoruska Biblioteka im. F. Skaryny w Londynie / UK, Francis Skaryna Belarusian Library in London

Arnold McMillin – Wielka Brytania, Uniwersytet Londyński / UK, University of London

Curt Woolhiser – USA, Uniwersytet Brandeis / U.S.A., Brandeis University

Recenzenci / Reviewers

Wiktorija Laszuk – Słowacja, Uniwersytet Mateja Bela / Matej Bel University

Lidzija Siamieszka – Białoruś, Państwowy Instytut Edukacji Wyższej / Belarus, National Institute for Higher Education

Swiatlana Jakuba – Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Projekt okładki, skład i łamanie / Cover Design, Computer-aided Composition

Jekatierina Kaleta

© Copyright by the Authors and Editorial Board

Belaruskaja Mova jak Zameznaja eISSN 2544-5448, ISSN 2544-6789, <http://kb.uw.edu.pl/bmz/>, dodatek do pisma / supplement to the journal „Acta Albaruthenica” ISSN 1898-8091, www.albaruthenica.uw.edu.pl

Adres redakcji, Wydawca / Editorial Board Office, Publisher

“Беларуская мова як замежная”

Pracownia Glottodydaktyki Białorutenistycznej / Laboratory of Belarusian Glottodidactics

Katedra Białorutenistyki / Department of Belarusian Studies

Wydział Lingwistyki Stosowanej / Faculty of Applied Linguistics

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

ul. Szturmowa 4, PL 02-678 Warszawa, Poland

<http://kb.uw.edu.pl/pracownia-glottodydaktyki-bialorutenistycznej>

e-mail: rkaleta@uw.edu.pl

Nakład / Journal Circulation

100 egzemplarzy / 100 copies

Printed in Poland. Belaruskaja Mova jak Zameznaja is published in print and online. The online version is primary.

Druk czasopisma sfinansowało Centrum Kulturalne Białorusi przy Ambasadzie Republiki Białoruś w Rzeczypospolitej Polskiej / This journal is sponsored by Cultural Center of the Embassy of Belarus in Poland

Заснавальнік

Радаслаў Калета – Польшча, Варшаўскі ўніверсітэт

Рэдакцыя

Вольга Барысенка – Беларусь, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт

Радаслаў Калета – Польшча, Варшаўскі ўніверсітэт

Чальцы рэдакцыі

Лідзія Сямешка – Беларусь, Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы (тэматычны рэдактар)

Надзея Старавойтава – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт (моўны рэдактар, беларуская мова)

Алег Гергіеў – Беларусь, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт (моўны рэдактар, англійская мова)

Навуковая рада

Генадзь Цыхун – Беларусь, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі

Лідзія Сямешка – Беларусь, Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы

Сяргей Важнік – Беларусь, Інстытут нацыянальнай адукацыі Рэспублікі Беларусь

Людміла Сінькова – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт

Таццяна Рамза – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт

Ларыса Пісарэк – Польшча, Уроцлаўскі ўніверсітэт

Аляксандр Кіклевіч – Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт ў Ольштыне

Алена Пацехіна – Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт ў Ольштыне

Аляксандр Скапенка – Украіна, Нацыянальная акадэмія навук Украіны

Зінаіда Пахолак – Украіна, Луцкі інстытут развіцця чалавека Універсітэта “Украіна”

Джым Дынглі – Вялікабрытанія, Беларуска-бібліятэка імя Францішка Скарыны ў Лондане

Арнольд Макмілін – Вялікабрытанія, Лонданскі ўніверсітэт

Курт Вулхайзер – ЗША, Брандаўскі ўніверсітэт

Рэцэнзенты

Вікторыя Ляшук – Славакія, Універсітэт Мацея Бела

Лідзія Сямешка – Беларусь, Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы

Святлана Якуба – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт

Праект вокладкі ды вёрстка

Кацярына Калета

© Copyright by the Authors and Editorial Board

Belaruskaja Mova jak Zameznaja eISSN 2544-5448, ISSN 2544-6789, <http://kb.uw.edu.pl/bmz/>, дадатак да часопіса „Acta Albaruthenica” ISSN 1898-8091, www.albaruthenica.uw.edu.pl

Адрас рэдакцыі, Выдавец

“Беларуская мова як замежная”

Майстэрня беларусістычнай глотыдактыкі

Кафедра беларусістыкі

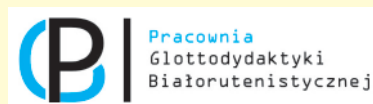
Факультэт прыкладной лінгвістыкі

Варшаўскі ўніверсітэт

вул. Штурмова 4, 02-678 Варшава, Польшча

<http://kb.uw.edu.pl/pracownia-glottodydaktyki-bialorutenistycznej>

e-mail: rkaleta@uw.edu.pl

Наклад

100 асобнікаў

Printed in Poland. Belaruskaja Mova jak Zameznaja is published in print and online. The online version is primary.

Выдадзена пры дафінансаванні Культурнага цэнтра Беларусі пры Пасольстве Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча

Змест

<i>Радаслаў Калета</i>	
Беларусістычная глотадыдактыка як паўнаwartасная галіна навукі	7
<i>Алена Калечыц</i>	
Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках па беларускай мове як іншаславянскай.....	19
<i>Алена Пагрэбняк</i>	
Вывучэнне беларускай літаратуры ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі: традыцыі і перспектывы	27
<i>Надзея Стравойтава</i>	
Методыка працы з “аблокамі словаў” на занятках беларускай мовы як замежнай	33
<i>Генадзь Арцямёнак, Кацярына Півавар</i>	
Краіназнаўства ў лютэрку лінгвістыкі: лексікаграфічнае вымярэнне.....	43
<i>Наталля Сівіцкая</i>	
Асаблівасці навучання роднай мове ў кантэксце этнапедагагічнай традыцыі беларусаў	51
<i>Віктар Корбут</i>	
Беларускі і літоўскі элементы творчасці і ідэнтычнасці Станіслава Манюшкі і яго бацькі Чэслава	55
<i>Ганна Жаброўская</i>	
Край Блакітных азёраў: падарожжа па наваколлі.....	65
<i>Ангела Эспіноса Руіс</i>	
Здраднік, стваральнік, пасярэднік: як Рыгор Барадулін адкрыў Федэрыка Гарсія Лорку беларускамоўным чытачам	69
<i>Новае выданне па БМЗ</i>	75
<i>Звесткі пра аўтараў</i>	77
<i>Патрабаванні да афармлення артыкулаў і рэзюмэў для часопіса «Беларуская мова як замежная»</i>	79

Content

<i>Radosław Kaleta</i>	
Belarusian Glottodidattica / Belarusian Language Pedagogy as a Full-fledged Field of Science	7
<i>Alena Kalechyc</i>	
The Study of Phraseological Units in the Belarusian as One of Slavic Languages Classes.....	19
<i>Olena Pogrebniak</i>	
The Study of Belarusian Literature at Taras Shevchenko National University of Kyiv: Traditions and Prospects.....	27
<i>Nadzieja Staravojtava</i>	
Methods of Working with “Word Clouds” in Belarusian as a Foreign Language	33
<i>Henadz Artsiamionak, Katsiaryna Pivavar</i>	
Country Studies in the Reflection of Linguistics: the Lexicographical Dimension	43
<i>Natallia Sivitskaya</i>	
Features of Native Language Teaching in the Context of the Ethnopedagogical Tradition of Belarusians	51
<i>Viktar Korbut</i>	
Belarusian and Lithuanian Elements of Work and Identity of Stanislaw Maniuszko and his Father Czeslaw.....	55
<i>Anna Żebrowska</i>	
The Land of the Blue Lakes: A Journey in the Surrounding Area.....	65
<i>Angela Espinosa Ruiz</i>	
Traitor, Creator, Mediator: how Ryhor Baradulin Presented Federico García Lorca to Belarusian-Language Readers	69
<i>Review</i>	75
<i>About Authors</i>	77
<i>For Authors</i>	79

Беларусістычная глотадыдактыка...

Радаслаў Калета

Варшаўскі ўніверсітэт

e-mail: rkaleta@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6892-9332

**Беларусістычная глотадыдактыка
як паўнаўвартасная галіна навукі¹**

Рэзюмэ

У артыкуле аналізуюцца розныя разуменні тэрмінаў *беларуская мова як замежная ды беларусістычная глотадыдактыка*, якія сустракаюцца як у Польшчы, так і ў Беларусі, але часта разумеюцца па-свойму ў кожнай краіне. Аўтарам прапануюцца дэфініцыі тэрміна *беларусістычная глотадыдактыка* ў адрозненне ад тэрмінаў *лінгвадыдактыка*, *методыка* і *дыдактыка*.

Ключавыя словы: беларусістычная глотадыдактыка, беларуская мова як замежная, тэрмін, дэфініцыя, гісторыя БМЗ.

Abstract

Belarusian Glottodidattica / Belarusian Language Pedagogy as a Full-fledged Field of Science

The paper gives grounds to creating a new area of research referred to as *glottodidactics of the Belarusian language*. It is devoted to theoretical considerations which, actually, have never been discussed in more detail or have lacked precise terminology in the literature on Belarusian as a foreign language. Consequently, the paper

¹ Дадзены артыкул быў напісаны на аснове аднаго з раздэлаў кнігі *Памылкалогія ў беларусістычнай глотадыдактыцы* [Kaleta 2018: 57-110]. Кніга даступная ў Мінску ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа НАН Беларусі (замовіць яе можна ў Інтэрнеце на старонцы кафедры беларусістыкі ВУ)..

presents various definitions of the area referred to as *glottodidactics of the Belarusian language*.

Keywords: Glottodidactics of the Belarusian Language, Belarusian Language as a Foreign Language, Term, Definition, Glottodidactics of the Belarusian Language History.

Беларуская мова – гэта паўнаўвартасная мова беларускага народа і адна з дзяржаўных моў беларускай дзяржавы (гэта часта падкрэсліваюць беларускія даследчыкі, напрыклад, вядомы мовазнаўца прафесар Нацыянальнай акадэміі навук Аляксандр Лукашанец [гл. Лукашанец 2014]). Яна паспяхова існуе і ў Інтэрнэце, дзе яна адзначаецца наяўнасцю: дастатковай лінгвістычнай базы, нацыянальнай раскладкі клавіятуры, сістэмы праверкі арфаграфіі. Акрамя гэтага беларуская мова мае сваё месца ў сістэме аўтаматычнага перакладу, існуе таксама нацыянальны корпус беларускай мовы і г.д. На падставе вышэй сказанага, можна сцвярджаць, што беларуская мова існуе і развіваецца ў пісьмовай форме ды ў інтэрнэт-прасторы. Беларускаю моваю ўсё часцей цікавяцца замежнікі (у Беларусі або за мяжой), якія вывучаюць беларушчыну як чарговую замежную мову і таму, у дачыненні менавіта да іх,

выкарыстоўваецца фармулёўка *беларуская мова як замежная* (БМЗ), якую ўпершыню (і толькі адзін раз, без дэфініцыі) выкарыстала Вікторыя Ляшук² з БДУ ў артыкуле з 1998 года [гл. Ляшук 1998] і потым у наступных сваіх працах [гл. Ляшук 1999, 2000]. Потым тэрмін БМЗ папулярызавала Лідзія Сямешка, якая займалася гэтай тэматыкай ужо ў канцы 1990-ых гадоў. У 1997-2000 гг. яна была загадчыцай кафедры сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (БДУ) і спрыяла адкрыццю ў межах спецыяльнасці *беларуская філалогія* спецыялізацыі *беларуская мова як замежная* [параўн. Сямешка 2018: 15]. Згаданая спецыялізацыя існавала ў 2000-2013 гг. для студэнтаў 3-5 курсаў філфака, якія атрымлівалі дадатковую спецыяльнасць «Выкладчык беларускай мовы як замежнай» [Рамза 2018: 57, 60]. Беларуская мова як замежная выкладалася ўжо ў 1991 г. ва ўпершыню арганізаванай на філалагічным факультэце БДУ Міжнароднай школе беларускай мовы, літаратуры і культуры, якая функцыянавала тры сезоны [гл. Сямешка 2017: 37-38; Рамза 2018: 59]. У якасці IV Летняга семінара беларускай мовы, літаратуры і культуры яна была адноўленая ў 1999 г. намаганнямі Л. Сямешкі [Рамза 2018: 59]³. У сувязі з гэтым кафедра сучаснай беларускай мовы выдала дапаможнік *Гаворым на-беларуску* [параўн. Сямешка 2018: 16], у прадмове да якога Л. Сямешка свядома выкарыстала тэрмін *беларуская мова як замежная* [Сямешка і інш. 1999: 6]. У 2001 г. гэтым тэрмінам карысталася Лілія Плыгаўка [Плыгаўка 2001], а потым іншыя даследчыкі [напр. Чахоўская 2006; Чахоўскі 2006]. Да той пары неяк абыходзіліся без яго, гаварылася пра беларускую мову для рускамоўных. Курываць гэты

напрамак на кафедры было даручана менавіта дацэнту Вікторыі Ляшук і аспіранту Л. Сямешкі Георгію Чахоўскаму. Тады і пачалі распрацоўваць праграма-вучэбную дакументацыю гэтага адукацыйнага напрамку. На кафедры сучаснай беларускай мовы філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта выйшлі з друку «Праграма па спецыялізацыі «Беларуская мова як замежная»» (складальнік В.М. Ляшук) [Ляшук 2000], зацверджана саветам філалагічнага факультэта 23 снежня 1999 года, і Праграмы спецкурсаў спецыялізацыі «Беларуская мова як замежная»⁴ (аўтары-складальнікі В.М. Ляшук, Л.І. Сямешка, А.А. Пачухіна, З.І. Бадзевіч, Г.І. Басава, Ж.Я. Белакурская, С.А. Важнік, Г.К. Чахоўскі, І.Р. Шкраба) [Ляшук і інш. 2000], зацверджана саветам філалагічнага факультэта 30 сакавіка 2000 года. Першы пад гэтай назвай працаваў як семінар В. Ляшук, там студэнты пісалі працы па розных праблемах дыдактыкі, хаця В. Ляшук тады выкарыстоўвала тэрмін *лінгваметодыка* [гл. Ляшук 2000: 2, 3]. Але ў 2000 годзе Л. Сямешцы давялося пакінуць кафедру, дзе напрамак БМЗ развіваўся, але неяк млява. Летнія школы перасталі праводзіць, а неўзабаве В. Ляшук на доўга ад'ехала ў Славакію⁵. Актыўна падключо-

⁴ На рэдакцыйнай старонцы чытаем: „Праграма з’яўляецца першай у беларускай лінгваметодыцы работай названай тэматыкі і прызначаецца для студэнтаў філалагічнага факультэта, якія спецыялізуюцца ў выкладанні беларускай мовы іншаземцам“. Што цікава, у праграме звяртаецца ўвагу на тыповыя памылкі ў замежнай аўдыторыі [гл. Ляшук 2000: 3, 5].

⁵ Паводле яе слоў, у 1996 г. на філфак БДУ з Міністэрства адукацыі прыйшла заяўка высласць у Славакію выкладчыка навучаць студэнтаў беларускай мове. В. Ляшук першы, як кажуць славакі, лектар беларускай мовы ў гэтай краіне. Яна выкладала ў 1996 г. навучальны год, а потым вярнулася ў БДУ, а на яе месца прыехаў супрацоўнік Міністэрства адукацыі Віталь Маслоўскі і выкладаў да 2003 г. Потым з 2003 да 2011 БМЗ зноў выкладала В. Ляшук, а затым лектарат перавялі ў Нітру, там беларуская мова вывучалася на бакалаўрыяце як трэцяя пасля рускай і ўкраінскай (паводле слоў Алены Калечыц, якая выкладала БМЗ у Нітры, у 2018 годзе выпусцілі апошніх студэнтаў, якія вучылі беларускую мову. Цяперашняе кіраўніцтва адмаўляецца адкрываць групу, бо мала зацікаўленых – патрабуюць не менш за 10 заяў. Гл. таксама Калечыц 2018). Беларуская мова была ў Прэшаве спецыялізацыяй па славістыцы. У Прэшаве абаронены дзве кандыдацкія дысертацыі па беларускай мове: Івана Сліўкова (тады Джундова), «Самуэл Цамбел і Яўхім Фёдаравіч Карскі ў кантэксце беларускай і славацкай гістарычнай лінгвістыкі» (Ivana Džundová, «Samuel Cambel a Javchim Fiodaravič Karski v kontexte slovenskej a bieloruskej historickej jazykovedy». Dizertačná práca, Prešov 2008, 222 с.) і Яна Ладзянска (у дзявоцтве Юскова): «Сістэма дэклінацыі субстантываў у беларускай літаратурнай мове» (Jana Ladzińska, «Deklináčny systém substantív v spisovnej bielorushtine». Dizertačná práca, 2008, 157 с.). В. Ляшук была кансультантам, а потым апанентам, а кіравала

² А не Л. Сямешка, як я пісаў раней [гл. Kaleta 2018]. Але як В. Ляшук, так і Л. Сямешка актыўна займаліся распрацоўкай тэматыкі БМЗ у падобны перыяд і на адной кафедры і таму абедзве маюць вялікі заслугі ў гэтай галіне.

³ „Двойчы, у 2000 і 2001 гг., кафедра сучаснай беларускай мовы на чале з новым загадчыкам З.І. Бадзевіч арганізоўвала і праводзіла школу ўвосень, але гэта нельга назваць удачай спробай: і не толькі праз абмежаваную напаяльнасць удзельнікамі, а найбольш праз пераназушку саміх выкладчыкаў, паколькі заняткі ў школе супадалі з пачаткам семестра для беларускіх студэнтаў. Яшчэ раз «рэанімаваць» летнюю школу на філалагічным факультэце пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі ўдалося ў 2012 г., што бясспрэчна сведчыла пра яе запатрабаванасць» [Рамза 2018: 59]. Летняя школа ў чарговы раз адноўлена ў 2015 г. з ініцыятывы зноў жа Л. Сямешкі ўжо на базе РІВШ БДУ пасяхова адпрацавала 4 сезоны [Рамза 2018: 59, больш: Сямешка 2017].

Беларусістычная глотадыдактыка...

чылася да гэтай праблематыкі Таццяна Рамза, якая выдала падручнікі і арганізавала секцыю БМЗ на V-м Кангрэсе беларусістаў у 2010 г. Але, у 2008-2009 гг., калі пачалася адукацыйная рэформа (пераход на 2-хступеневае навучанне) і пачалі стварацца новыя адукацыйныя стандарты, БМЗ чамусьці выпала з усіх планаў і праграм. Нібыта, яе перадалі з БДУ ў Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт (МДЛУ), але ў нацыянальным класіфікатары спецыяльнасцяў яе не стала. На філалагічным факультэце БДУ чытаецца толькі спецкурс па БМЗ, а ў МДЛУ адбываюцца індывідуальныя заняткі для замежных навучэнцаў [гл. Семянкевіч 2017]. Тэрміналагічныя пытанні ў адносінах да БМЗ на сённяшні дзень не найпершае ў плане актуальнасці. Сёння больш важны сам гэты кірунак, распрацоўка лінгвістычных асноў выкладання БМЗ, стварэнне дыдактычнай базы. Можна таму цяпер эмпірычныя распрацоўкі (стандарты, узроўні, тэсты) пераважаюць над тэарэтычнымі. Тэрміналагічны апарат не так часта абмяркоўваецца і абмяркоўваўся: «За савецкім часам арганізаванае навучанне іншаземцаў беларускай мове не ўяўлялася магчымым. Адпаведна незапатрабаванай заставалася распрацоўка пытанняў метадыкі навучання беларускай мове іншаземцаў, тэрміналагічны апарат гэтай дысцыпліны. І толькі з набыццём дзяржаўнай незалежнасці і атрыманнем беларускай мовай статусу дзяржаўнай мовы гэтае пытанне актуалізавалася» [Сямешка 2018: 15]. Узроўневы падыход да выкладання БМЗ актуалізавала Таварыства беларускай мовы (ТБМ) імя Францыска Скарыны, якое арганізавала навуковы калектыў і выданне тэстаў. Менавіта кіраўніцтва ТБМ звярнулася да Л. Сямешкі з прапановай прарэцэнзаваць выданне і актуалізаваць праблематыку на дзяржаўным узроўні. Пасля шматлікіх абгрунтаванняў у розных інстанцыях тэму ўключылі ў «Дзяржаўную праграму навуковых даследаванняў» (на 2016-2020 г.г.). Паводле слоў Л. Сямешкі, у межах яе будзе распрацаваны комплекс дзяржаўных нарматыўна-праграмных дакументаў і вучэб-

ных матэрыялаў, на падставе якіх беларуская мова як замежная будзе мець не толькі віртуальны, але і рэальны статус. Плённым вынікам гэтай цяжкай працы стала выданне ў 2016, 2017 і 2019 гг. лексічных мінімумаў па беларускай мове як замежнай для элементарнага (А1) [гл. Сямешка, Барысенка, Рамза, Якуба 2016] і базавага (А2) [гл. Сямешка, Барысенка, Кныш, Рамза, Якуба 2017, 2019] узроўняў, а таксама ў 2017, 2018 і 2019 гг. тэстаў па БМЗ для элементарнага (А1), базавага (А2) [гл. Сямешка, Барысенка, Кныш, Якуба 2017, 2019], сярэдняга (парагавага, В1) і сярэдняга (павышанага, В2) [гл. Сямешка, Барысенка, Кныш 2018, 2019] узроўняў.

У артыкулах беларускіх даследчыкаў тэрмін *беларуская мова як замежная* найбольш папулярны [напрыклад, Ляшук 1998, 1999; Плыгаўка 2001, 2006; Чахоўская 2006; Чахоўскі 2006, Сысой 2008; Хоміч 2010; Клябанаў 2011; Чахоўскі 2011; Барысенка 2012, 2017; Любецкая 2012; Кныш 2013; Якуба 2013; Ракава 2015, 2017; Семянкевіч 2015, 2017; Рамза 2016; Старавойтава 2016; Супрунчук 2016; Сямешка 2016]), хаця сустракаюцца і сінонімы. Напрыклад, Вікторыя Ляшук у навуковым артыкуле выкарыстоўвае фармулёўкі: *навучанне беларускай мове іншаземцаў/чужаземцаў* [Ляшук 1998: 309, 310], *вывучэнне мовы замежнымі грамадзянамі* [Ляшук 1998: 310], *вывучэнне/выкладанне беларускай мовы ў замежжы* [Ляшук 1998: 309, 311], *лінгва-методыка беларускай мовы* [Ляшук, Салаўёў 2001: 90], *выкладанне беларускай мовы для англамоўных навучэнцаў* [Ляшук, Салаўёў 2001: 90], *выкладанне беларускай мовы іншаземцам* [Ляшук, Салаўёў 2001: 91], а ў сваёй праграме: *беларуская лінгва-методыка і выкладанне беларускай мовы іншаземцам* [Ляшук 2000: 2]. Георгій Чахоўскі карыстаецца фармулёўкай *выкладанне беларускай мовы іншаземцам* [Чахоўскі 2006: 180], Кавалёва ўзгадвае *вывучэнне беларускай мовы іншаземцамі* [Кавалёва 2007: 62], Кацярына Любецкая выкарыстоўвае фармулёўку *выкладанне беларускай мовы замежным навучэнцам і выкладанне беларускай мовы замежнікам* [Любецкая 2012: 388], Таццяна Рамза піша пра *беларускую мову для замежнікаў, выкладанне беларускай мовы іншафонам* [Рамза 2016], *выкладанне беларускай мовы замежным студэнтам і стажёрам* [Рамза 2018], а Аксана Семянкевіч выкарыстоўвае таксама фармулёўку *выкладанне*

загадчыца кафедры праф. Ю. Дудашава. Студэнт В. Ляшук, потым магістрант Павел Салаўёў распрацоўваў падручнік беларускай мовы для англамоўных навучэнцаў, але кандыдацкую дысертацыю ён пісаў па іншай праблеме, бо не было дзе тэму па БМЗ абараняць. Больш пра сувязі гл. артыкул на сайце славістычнага інстытута імя Яна Станіслава Славацкай акадэміі навук [гл. Ľašuková, Džundová].

беларускай мовы для замежных навучэнцаў [Семянькевіч 2017: 32]. Алена Калечыц піша пра *беларускую мову як іншаславянскую* [Калечыц 2019]. Фармулёўка *беларуская мова як замежная* часта выкарыстоўваецца як абрэвіятуры БМЗ і БЯЗ [Важнік 2004] на ўзор *РКІІ (рускі як іностранный)*. Але не выступае ў падручніках. Таццяна Рамза ў сваім вядомым дапаможніку піша пра *выкладанне беларускай мовы замежнай аўдыторыі* [Рамза 2010: 3] або пра *беларускую мову для японцаў* [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016]. Сяргей Важнік піша ў сваёй кнізе аб *замежных студэнтах* [Важнік, Савіцкая 2003: 5], іншае выданне ўзгадвае вывучэнне беларускай мовы грамадзянамі іншых краін (СНД) [Павловская і інш. 2012]. Пра паходжанне сваіх чыгачоў нічога не піша Галіна Мыцьк – у праёмове да яе кнігі чытаем, што яна для самастойнага вывучэння беларускай мовы студэнтамі, настаўнікамі, міністрамі, бізнесоўцамі і ўсімі, хто цікавіцца беларускай мовай і хоча яе вывучаць [Мыцьк 2015: 3 і 4] (кніга напісаная на расійскай мове для расійскамоўных чыгачоў). Антон Сомін падрыхтаваў свой самавучак беларускай мовы для расіян, выдадзены ў Маскве [Сомін 2017: 2]. У каталогу Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі у Мінску выкарыстоўваецца назва *беларуская мова як няродная*, які датычыць кнігі па БМЗ і кнігі для беларускіх школах з рускай мовай навучання. Беларускую мову як няродную ва ўмовах білінгвізму ўзгадвае таксама Садоўская [гл. Садоўская 2007: 103]. Раней іншы аўтар у такім кантэксце пісаў пра беларускую мову як другую ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму [Іваноў 2001].

Фармулёўка *беларуская мова як замежная* выкарыстоўваецца сёння ў Беларусі супрацоўнікамі БДУ, МДЛУ і Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы (РІВШ), дзе вядзецца праект распрацоўкі дзяржаўнага адукацыйнага стандарту і тыпавых тэстаў па беларускай мове як замежнай у рамках дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2016–2020 гады пад кіраўніцтвам Л. Сямешкі [гл. Сямешка 2016]. У матэрыялах выдадзеных у Польшчы гаворка ідзе пра: *заняткі па беларускай мове* [Sajewicz 2000: 13], *беларускую мову для студэнтаў беларускай* [Sajewicz 2000: 13; Філіновіч 2007] або *расійскай філалогіі* [Грэсь 2012], *беларускую мову для студэнтаў першай ступені вышэйшай філалагічнай*

адукацыі [Jasińska-Socha 2017: 3] або проста пра *навучанне беларускай мове* [Сегень 2007]. Ларыса Пісарэк выкарыстоўвае фармулёўку *беларуская мова для небеларусаў*, *беларуская мова для замежных навучэнцаў* [Пісарэк 2012: 365]. Нічога прамым тэкстам не гаворыцца пра палякаў, робіць гэта толькі беларуская аўтарка, якая ўзгадваючы выданне Ніны Саевіч [Sajewicz 2000], піша пра *падручнікі беларускай мовы для польскамоўных* [Kozłowska-Doda 2019: 28]. У Польшчы фармулёўка *беларуская мова як замежная* не так папулярная – мы знайшлі яго ў працах двух аўтараў [гл. Пісарэк 2012; Калета 2016]. Тэрмінам *беларуская мова як замежная* (у тым ліку на польскай мове *język białoruski jako obcy*) карыстаецца аўтар дадзенага артыкула [напрыклад, Калета 2016], які прадстаўляе варшаўскую беларусістыку і які ў 2015 г. арганізаваў вялікую секцыю БМЗ (10 удзельнікаў) на VI-м Міжнародным кангрэсе беларусістаў [Калета 2017: 9]. На кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ён ініцыяваў у 2015 г. адкрыццё Майстэрні беларусістычнай глотыдактыкі і ў сваіх працах выкарыстоўвае таксама тэрмін *беларусістычная глотыдактыка* (з польск. *glottodydaktyka białorutenistyczna*), які яшчэ часам ужывае ў Беларусі Л. Сямешка [Сямешка 2018б: 67–69]⁶, і які пачалі ўжываць у назве секцыі нумар 11.9 *Беларусістычная глотыдактыка: сучасная ўзроўнева-кампетэнтнасная парадыгма* (11 дакладчыкаў з Беларусі, Літвы, Польшчы і Украіны, мадэратар Надзея Старавойтава) падчас Восьмага Міжнароднага Кангрэса даследчыкаў Беларусі (Вільня, Літва, 27-29.09.2019).

(Ня)поўныя сінонімы БМЗ/БЯЗ у Беларусі:

навучанне беларускай мове іншаземцаў [Дяшук 1998], *навучанне беларускай мове чужаземцаў* [Дяшук 1998], *вывучэнне мовы замежнымі грамадзянамі* [Дяшук 1998], *вывучэнне беларускай мовы ў замежжы* [Дяшук 1998], *выкладанне беларускай мовы ў замежжы* [Дяшук 1998], *беларуская лінгва-методыка* [Дяшук 2000], *выкладанне беларускай*

⁶ Праўдападобна пад уплывам польскай літаратуры [гл. Калета 2017] як няпоўны сінонім лінгвадыдактыкі, напр. замежная глотыдактыка, еўрапейская глотыдактыка [гл. Сямешка 2018а: 72]. Зразумела, Л. Сямешка ўжывае яшчэ іншыя фармулёўкі, як лінгвадыдактычныя тэсты, вучэбна-дыдактычныя матэрыялы [гл. Сямешка 2018в: 69], лінгваметадычная база [гл. Сямешка 2019: 155].

Беларусістычная глотадыдактыка...

мовы інішаземцам [Дзяшук 2000], *лінгваметодыка беларускай мовы* [Дзяшук, Салаўеў 2001], *выкладанне беларускай мовы для англамоўных навучэнцаў* [Дзяшук, Салаўеў 2001], *выкладанне беларускай мовы інішаземцам* [Дзяшук, Салаўеў 2001], *выкладанне беларускай мовы інішаземцам* [Чахоўскі 2006], *вывучэнне беларускай мовы інішаземцамі* [Кавалёва 2007], *выкладанне беларускай мовы замежнай аўдыторыі* [Рамза 2010], *выкладанне беларускай мовы замежным навучэнцам* [Любецкая 2012], *выкладанне беларускай мовы замежнікам* [Любецкая 2012], *вывучэнне беларускай мовы грамадзянамі іншых краін (СНД)* [Павловская і інш. 2012]), *беларуская мова для замежнікаў* [Рамза 2016], *выкладанне беларускай мовы інішафонам* [Рамза 2016], *беларуская мова для японцаў* [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016], *беларуская лінгвадыдактыка* [Сямешка 2016], *выкладанне беларускай мовы для замежных навучэнцаў* [Семянкевіч 2017], *беларуская мова для расіян* [Сомін 2017], *выкладанне беларускай мовы замежным студэнтам і стажёрам* [Рамза 2018], *беларусістычная глотадыдактыка* [Сямешка 2018], *беларуская мова як іншаславянская* [Калечыц 2019], *беларуская мова як няродная* [Каталог НББ]

(Ня)поўныя сінонімы БМЗ/БЯЗ у Польшчы:

заняткі па беларускай мове [Sajewicz 2000], *беларуская мова для студэнтаў беларускай філалогіі* [Sajewicz 2000; Філіновіч 2007], *навучанне беларускай мове* [Сегень 2007], *беларуская мова для студэнтаў расійскай філалогіі* [Грэсь 2012], *беларуская мова для небеларусаў* [Пісарэк 2012], *беларуская мова для замежных навучэнцаў* [Пісарэк 2012], *беларуская мова як замежная* [Пісарэк 2012; Калета 2016], *беларуская мова для студэнтаў першай ступені вышэйшай філалагічнай адукацыі* [Jasińska-Socha 2017], *беларусістычная глотадыдактыка* [Калета 2017; Сямешка 2018: 67–69], *беларуская мова для польскамоўных* [Kozłowska-Doda 2019].

Тэрмін *глотадыдактыка* ў Беларусі яшчэ шырока не выкарыстоўваецца, бо ён не прыжыўся ў расійскай мове (там ўжываецца тэрмін *лінгвадыдактыка*), пад уплывам якой дагэтуль беларуская метадычная навука, хаця, зразумела, і беларуская дыдактыка мае свае традыцыі. Г. Чахоўскі так каментуе тэрмін *лінгва-*

дыдактыка: «У методыцы навучання замежнай мове побач з тэрмінам *методыка* ў 1980-я гг. пачаў шырока выкарыстоўвацца таксама тэрмін *лінгвадыдактыка*, прапанаваны для апісання мовы ў вучэбных мэтах. Апісанне, якое лічылася *лінгвадыдактычным*, уключала даследаванне падабенства і адрознення моў, вызначэнне зместу і структуры замежнай мовы, складанне моўных мінімумаў з навучальнымі мэтамі і некаторыя іншыя праблемы. Аднак сярод навукоўцаў няма адзінага меркавання аб змесце і прызначэнні гэтага тэрміна. Адно прытрымліваюцца яго папярэдняга тлумачэння, які абазначае сукупнасць тэарэтычных і практычных пытанняў выкладання мовы і фактычна замяняе тэрмін “*методыка*”, другія (іх большасць) разглядаюць паняцці *методыка* і *лінгвадыдактыка* як сінонімы, трэція імкнучыся размежаваць названыя тэрміны і сцвярджаюць іх права на самастойнае існаванне. У гэтым выпадку *лінгвадыдактыка* трактуецца як агульная тэорыя навучання мове, якая распрацоўвае яе метадалагічныя асновы, у той час як *методыка* характарызуе працэс навучання канкрэтнай мове ў канкрэтных умовах яе выкладання (прыватная *методыка*) або раскрывае заканамернасці навучання мове (групе моў) па-за межамі канкрэтных умоў яе вывучэння (агульная *методыка*). Пагадзіўшыся з такім размежаваннем двух тэрмінаў, мы можам гаварыць аб *лінгвадыдактычных* асновах навучання мове і *метадычных* асновах навучання мове, размяжоўваючы аб’ект і прадмет кожнай з названых галін ведаў» [Чахоўскі 2006: 183]. У Польшчы радзей выкарыстоўваецца тэрмін *лінгвадыдактыка* ў дачыненні да замежных моў, часцей у дачыненні да навучання роднай мове. Беларускія даследчыкі таксама выкарыстоўваюць гэты тэрмін у гэтым кантэксце [напрыклад, Яленскі 2005]. У Беларусі часцей ідзе гаворка пра *беларускую лінгваметодыку* [Дзяшук 2000: 2], *методыку выкладання беларускай мовы як замежнай* [напрыклад, Чахоўская 2006], *беларускую лінгвадыдактыку* [Сямешка 2016: 201; параўн. Важнік, Савіцкая 2003: 5]. Для нас фармулёўка *беларуская мова як замежная* больш адносіцца да практыкі выкладання, а тэрмін *беларусістычная глотадыдактыка* датычыць таксама навуковых (тэарэтычных) пытанняў (працэсаў), хаця часта яны выкарыстоўваюцца як сінонімы, кожны з якіх мае свой аб’ём. Г. Чахоўскі звяртаў увагу на шматбаковае

разуменне тэрмінаў на прыкладзе тэрміна *методыка*, які ў сучаснай тэорыі і практыцы навучання мове выкарстоўваецца ў трох значэннях: *методыка* як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна [Чахоўскі 2006: 180]. У адносінах да дысцыпліны “беларуская мова як замежная” – гэта навука аб законах і правілах навучання беларускай мове і спосабах авалодання і карыстання мовай [Чахоўскі 2006: 182].

У Польшчы *глотадактыку* (грэцкае *glōtta* ‘мова’ і *didaktikós* ‘навучальны’, ‘які ўмее навучаць’, *didascēin* ‘навучаць’) разумелі спачатку як навуку пра працэсы навучання і выкладання любой мовы – замежнай і роднай. Потым тэрмін гэты пачаў ужывацца толькі ў кантэксце замежных моў, найперш у Варшаве ў 1970-ых гадах і ў такім кантэксце мы яго ўжываем у сваіх працах. Тэрмін *глотадактыка* выкарыстоўваецца і ў іншых краінах, напрыклад, Грэцыі, Італіі, Нямеччыне, але ў вузкім значэнні як практыка выкладання замежных моў, а не як навука пра працэсы выкладання і вывучэння замежных моў [Jaroszewska 2014: 54-55]. У польскай навуковай літаратуры доўга абмяркоўвалася пытанне, ці глотадатка з’яўляецца самастойнай навукай, абмяркоўваліся варыянты яе дэфініцыі, таму што гэта адносна маладая навука, хаця яна ўжо мае свой важны навуковы статус. У Польшчы (як у іншых заходніх краінах) абараняюцца ўжо кандыдацкія і нават доктарскія дысертацыі па глотадактыцы. Ужо ў першым нумары часопіса «Беларуская мова як замежная» выкарыстоўваўся тэрмін *беларусістычная глотадактыка*: «На наш погляд, беларусістыцы вельмі не хапала навуковых часопісаў, прысвечаных пытанням выкладання беларускай мовы як замежнай (і шырэй – пытанням беларусістычнай глотадактыкі)» [Калета 2017: 9]. У беларускіх працах мы не знайшлі афіцыйнай дэфініцыі фармулёўкі *беларуская мова як замежная*, можа таму, што яна лічыцца агульнавядомай. Аднак, мы лічым, што ў дадзеным артыкуле варта растлумачыць прапанаваную нам падрабязную дэфініцыю беларусістычнай глотадактыкі як самастойнай навукі [параўн. Miodunka 2016: 54]. Гэта наш голас у дыскусіі і запрашэнне для іншых даследчыкаў абмяркоўваць таксама тэарэтычныя пытанні. *Беларусістычная глотадактыка* гэта галіна агульнай глотадактыкі, аўтаном-

ная галіна гуманітарных навук, якая вядзе ўласныя даследаванні, карыстаючыся спадчынай, між іншым, мовазнаўства, педагогікі і агульнай дыдактыкі, сацыялінгвістыкі і псіхалінгвістыкі, якая займаецца тэарэтычным і практычным даследаваннем працэсаў засвойвання мовы вучнямі (дзецьмі, дарослымі, сталымі людзьмі⁷), вывучэння і выкладання беларускай мовы як замежнай у шырокай шматаспектнай глотадактычнай сістэме (*вучань – канал – настаўнік*). Яна даследуе функцыянаванне і элементы (адносіны паміж імі) згаданай сістэмы, на якія ўплываюць як моўныя, так і пазамоўныя фактары (напрыклад, матывацыя, умовы навучання). Беларусістычная глотадактыка займаецца таксама культуразнаўчымі аспектамі і міжкультурным дыялогам у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы як замежнай, глотаметодыкай выкладання беларускай мовы як замежнай, беларусістычнай педэўталогіяй⁸, падрыхтоўкай, дыяхранічным і сінхранічным апісаннем і апэнкай глотадактычных матэрыялаў, новымі тэхналогіямі ў вывучэнні і выкладанні беларускай мовы як замежнай, выкладаннем беларускай мовы як замежнай у Беларусі і ў іншых краінах свету, моўнай палітыкай і папулярызацыяй выкладання беларускай мовы як замежнай у свеце, гісторыяй выкладання беларускай мовы як замежнай, сертыфікацыяй беларускай мовы як замежнай, аналізам цяжкасцяў у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы як замежнай, а таксама параўнальнай глотадактыкай, выкарыстоўваючы ўласныя дабыткі і дасягненні глотадактыкі іншых моў. Задача беларусістычнай глотадактыкі гэта таксама прагназаваць, мадэрнізаваць і правяраць даследавання працэсы, дастаўляць новыя веды як пра іх, пра метады, тэхнікі і стратэгіі навучання і выкладання. Вылучаюць айчынную беларусістычную глотадактыку, якая практыкуецца ў Беларусі, і замежную беларусістычную глотадактыку, якая практыкуецца па-за межамі Беларусі ў розных краінах, напрыклад,

⁷ Праблематыкай вывучэння замежных моў у старасці займаецца галіна глотадактыкі - *глотагерагогіка* (польск. *glottogeragogika*) [гл. Jaroszewska 2013].

⁸ Грэцкае *paideutes* ‘выкладчык, настаўнік’, *logos* ‘навука’ (польск. *pedeologia*) – гэта галіна педагогікі, якая займаецца пытаннямі, якія датычаць настаўніка, такімі як напрыклад, адукацыя, здольнасці, схільнасці, рысы характару, індывідуальнасць, аўтарытэт і г.д. выкладчыкаў БМЗ.

Падобным чынам аналізуе пытанні выкладання БМЗ у вышэйшай школе Вольга Барысенка з МДЛУ. Яна вылучае ў сваім артыкуле розныя мэтавыя групы, якія вывучаюць беларускую мову менавіта як замежную: 1) дарослых, якія вывучалі беларускую мову ў школе, жывуць у Беларусі, але не гавораць па-беларуску ў штодзённым і прафесійным жыцці, але хацелі б аднавіць сваю камунікацыю на беларускай мове, 2) замежных студэнтаў, для якіх беларуская мова — гэта абавязковы прадмет, 3) нашчадкаў беларускіх эмігрантаў, 4) замежных спецыялістаў (філолагаў, палітолагаў, дыпламатаў), якія вывучаюць беларускую мову ў прафесійных мэтах [гл. Барысенка 2012: 393]. Аўтарка з аднаго боку ўсе групы залічвае да асоб, якія вывучаюць БМЗ, а з другога боку мае ўяўленне, што ўсе групы маюць іншая родныя мовы, іншыя мэты навучання і ў сувязі з гэтым — што цікава — падкрэслівае неабходнасць разнастайнага метадычнага падыходу да кожнай групы [гл. Барысенка 2012: 393]. Барысенка сцвярджае таксама, што выкладанне БМЗ дакладна звязана з метадыкай выкладання беларускай мовы як роднай і метадыкай выкладання замежнай мовы [гл. Барысенка 2012: 393]. Любая глотыдактыка ўлічвае гэтыя дзве традыцыі, якія аднак адрозніваюцца практычнымі дэталямі і сэння ствараюцца асобна матэрыялы для замежнікаў і беларусаў, якія вывучаюць беларускую мову. Калісьці матэрыялаў для замежнікаў было мала і выкарыстоўваліся любыя дыдактычныя матэрыялы, нават тыя для саміх беларусаў. Адалюстраванне гэтай практыкі бачым і ў навуковай літаратуры. У найноўшым артыкуле Барысенка два разы акрэслівае 2-хтомны падручнік Валентыны Пашкевіч [Pashkevich 1974, 1978], які быў напісаны для беларускіх эмігрантаў у Канадзе, як “узор сістэматызаванага і поўнага і практыка-арыентаванага курса беларускай мовы як замежнай” [Барысенка 2017: 16]. Далей аўтарка сцвярджае, што нягледзячы на тое, што падручнік быў заснаваны на граматыцы Браніслава Тарашкевіча, і сэння ён “уяўляе цікавасць для спецыялістаў-філолагаў як першая прыступка развіцця тэорыі і практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай у свеце” [Барысенка 2017: 17]. Пішучы пра славацкіх студэнтаў, якія вывучаюць беларускую мову ў Славакіі, Алена Калечыц сцвярджае: “Адсутнасць вучэбна-метадычных дапаможнікаў мы стараліся кампен-

саваць найбольш прыдатнымі для выкарыстання ў нашых умовах працамі, якія ўжо існуюць у навукова-метадычнай базе [...]. Так, на занятках па культуры Беларусі студэнты разглядалі, чыталі і запаўнялі асобныя раздзелы з рабочага спыткі, дадатку да падручніка «Чалавек і свет. Мая радзіма — Беларусь», з якім нашыя беларускія школьнікі працуюць у чацвёртым класе агульнаадукацыйнай школы” [Калечыц 2018: 45]. І далей: “У якасці рабочых спыткі, з якімі славацкія студэнты працавалі як на занятках, так і дома, самастойна, прапаноўваліся матэрыялы, выдазеныя для беларускіх школьнікаў: «Беларуская мова. Спыткі для замацавання ведаў. 1 клас» і «Беларуская мова. Спыткі для замацавання ведаў. 2 клас»” [Калечыц 2018: 46]. Лілія Плыгаўка, якая даследуе беларускую мову ў Літве, з аднаго боку піша пра беларускую мову як мову беларускай этнічнай нацменшасці [гл. Плыгавка 2010], а з другога боку ў кантэксце гэтай нацменшасці ўзгадвае таксама БМЗ [гл. Плыгаўка 2017: 8, 30, 41], таму што, паводле яе слоў, яе артыкулы [гл. Плыгаўка 2001, 2006] публікаваны на практычным матэрыяле выкладання беларускай мовы ў Літве, аднак могуць быць карыснымі і для тых, хто выкладае беларускую мову як замежную. Аўтарка мяркуе, што выкладанне беларускай мовы прадстаўнікам нацменшасці адрозніваецца ад выкладання беларускай мовы замежнікам: «Мэты вывучэння беларускай мовы як роднай і як замежнай блізкія, але ўсё ж розныя: як роднай — выхаванне павагі і ашчадных адносін да роднага слова і культуры; як замежнай — знаёмства з беларускай мовай як сукупнасцю поглядаў беларускага народа на рэчаіснасць, сродкам успрымання і бачання будовы свету і праз набыцця ведаў папулярызаваных іншай для сябе мовы і культур» [Плыгаўка 2006: 222; параўн., Чахоўскі 2006: 181]. Больш падрабязна пра спецыфіку выкладання беларускай мовы ў Літве аўтарка піша ў адным з раздзелаў сваёй кнігі [гл. Плыгаўка 2015].

Такім чынам, можна сфармуляваць пырэйшую дэфініцыю беларусістычнай глотыдактыкі:

Беларусістычная глотыдактыка гэта галіна агульнай глотыдактыкі, аўтаномная галіна гуманітарных навук, якая вядзе ўласныя даследаванні, карыстаючыся спадчынай, між іншым,

Беларусістычная глотадыдактыка...

мовазнаўства, педагогікі і агульнай дыдактыкі, сацыялінгвістыкі і псіхалінгвістыкі, якая займаецца тэарэтычным і практычным даследаваннем працэсаў засвойвання мовы вучнямі (дзецьмі, дарослымі, сталымі людзьмі), вывучэння і выкладання беларускай мовы як роднай, успадкаванай (другой), адноўленай і замежнай у шырокай шматаспектнай глотадыдактычнай сістэме (*вучань – канал – настаўнік*). Яна даследуе функцыянаванне і элементы (адносіны паміж імі) згаданай сістэмы, на якія ўплываюць як моўныя, так і пазамоўныя фактары (напрыклад, матывацыя, умовы навучання). Беларусістычная глотадыдактыка займаецца таксама культуразнаўчымі аспектамі і міжкультурным дыялогам у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, метадыкай і тэхнікамі выкладання беларускай мовы, беларусістычнай педэўталогіяй, падрыхтоўкай, дыяхранічным і сінхранічным апісаннем і ацэнкай дыдактычных матэрыялаў, новымі тэхналогіямі ў вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, выкладаннем беларускай мовы ў Беларусі і ў іншых краінах свету, моўнай палітыкай і папулярызатэрыяй выкладання беларускай мовы ў свеце, гісторыяй выкладання беларускай мовы, ацэнкай засваення беларускай мовы, аналізам цяжкасцяў у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, а таксама параўнальнай глотадыдактыкай, выкарыстоўваючы ўласныя здабыткі і дасягненні глотадыдактык іншых моў. Задача беларусістычнай глотадыдактыкі гэта таксама прагназаваць, мадэрнізаваць і правяраць даследчыя працэсы, дастаўляць новыя веды як пра іх, пра метады, тэхнікі і стратэгіі навучання і выкладання. Вылучаюць айчынную беларусістычную глотадыдактыку, якая практыкуецца ў Беларусі, і замежную беларусістычную глотадыдактыку, якая практыкуецца па-за межамі Беларусі ў розных краінах, напрыклад, у Польшчы. Вось скарачаны варыянт шырэйшай дэфініцыі: *Беларусістычная глотадыдактыка* гэта навука, якая займаецца даследаваннем працэсаў засвойвання мовы вучнямі, вывучэння і выкладання беларускай мовы як роднай, успадкаванай (другой), адноўленай і замежнай. Беларусістычная глотадыдактыка займаецца таксама культуразнаўчымі аспектамі і міжкультурным дыялогам у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, метадыкай і тэхнікамі выкладання беларускай мовы, беларусістычнай педэўталогіяй, падрыхтоўкай, дыяхрані-

чным і сінхранічным апісаннем і ацэнкай дыдактычных матэрыялаў, новымі тэхналогіямі ў вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, выкладаннем беларускай мовы ў Беларусі і ў іншых краінах свету, моўнай палітыкай і папулярызатэрыяй выкладання беларускай мовы ў свеце, гісторыяй выкладання беларускай мовы, ацэнкай засваення беларускай мовы, аналізам цяжкасцяў у вывучэнні і выкладанні беларускай мовы, а таксама параўнальнай глотадыдактыкай, выкарыстоўваючы ўласныя здабыткі і дасягненні глотадыдактык іншых моў.

У гэтай дэфініцыі фармулёўкі *беларуская мова, засвойванне, вывучэнне і выкладанне беларускай мовы* маюць шырокае значэнне, якое адносіцца да ўсіх магчымых сітуацыяў, як з удзелам настаўніка, так і без яго. На наша меркаванне, гэта дэфініцыя датычыць *агульнай беларусістычнай глотадыдактыкі*, а першая запрапанаваная дэфініцыя датычыла б *падрабязнай беларусістычнай глотадыдактыкі*, якая засяроджвае ўвагу толькі на БМЗ. Гэтае адрозненне лічым вельмі важным, таму што на практыцы выкладанне БМЗ і беларускае мовы як роднай адрозніваецца метадыкай, падыходам да вучня, мэтамі, умовамі навучання і г.д. Не ўсе матэрыялы, якія выкарыстоўваюцца на занятках для прадстаўнікоў беларускай нацменшасці, можна выкарыстаць на занятках з замежнікамі. З першай групай можна чытаць вершы (якіх многа ў падручніках¹¹) беларускіх класікаў, але гэта не мае сэнсу (на пачатковым узроўні) з кітайцамі ці іншымі замежнікамі. Неадрозніванне гэтых сітуацыяў з'яўляецца – паводле нас – частай метадычнай памылкай выкладчыкаў і аўтараў падручнікаў¹². Глотадыдактычныя матэрыялы павінны быць дастасаваныя да канкрэтнай аўдыторыі, на што – слухна – звярталі ўвагу і некаторыя беларускія даследчыкі [гл. Барысенка 2012: 393].

Суіснаванне вялікае колькасці фармулёвак і тэрмінаў даказвае, што кожнаму даследчыку

¹¹ Т. Рамза звяртае ўвагу, што ў падручніках для пачаткоўцаў прапануюцца неадаптаваныя аўтарскія тэксты беларускіх аўтараў альбо даецца разгорнуты агульнатэарэтычны курс беларускай мовы на сто старонак тэксту [Рамза 2016: 173].

¹² Іншая справа, што аўтары падручнікаў часта хочуць напісаць і прадаць сваю кнігу як мага большаму кругу чытачоў і таму заахвочваюць карыстацца ёю адначасова і расійскамоўных беларусаў, і замежнікаў, і ўсіх жадаючых [напрыклад, Кривичкий, Михневич, Подлужный 2008: 3].

варта заўсёды ўдакладняць сэнс эквівалентаў, якія ім выкарстоўваюцца, асабліва калі выкарстоўваюцца ўяўныя сінонімы, як *дыдактыка*, *методыка*, *лінгвадыдактыка*, *глатадыдактыка* і г.д., якія часта адносяцца да розных рэчаіснасцяў. Для нас, *беларусістычная глатадыдактыка* датычыць толькі замежнікаў і ў такім значэнні з’яўляецца сінонімам тэрміну *беларуская мова як замежная*. Аднак *беларусістычная глатадыдактыка* – гэта для нас шырэйшы тэрмін, які ахоплівае таксама тэарэтычныя і пазамоўныя пытанні, як культура (краіназнаўства, беларусазнаўства, лінгвакультуразнаўства, лінгвакультуралогія [параўн., Чахоўскі 2006: 194; Ляпчынская 2019]), глатадыдактычныя матэрыялы і г.д., а не толькі методыку (практыку) выкладання замежных моў.

Цяжка сказаць, ці прапанаваны намі тэрмін *беларусістычная глатадыдактыка* будзе шырэй выкарыстоўвацца ў навуковай літаратуры, але можа наш артыкул паспрыяе навуковай дыскусіі і папулярызацыі гэтай галіны навукі. Умацаванню яе навуковага характару несумнеўна спрыяла б выпрацоўка аднароднай тэрміналогіі (і аднолькавых дэфініцый), якую паслядоўна ўжывалі б беларускія і замежныя даследчыкі.

Літаратура

Барысенка В., 2012, *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе*, “Беларусіка = Albaruthenica”, т. 32, с. 392 – 394.

Барысенка В.У., 2017, *Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дзяржаўны аспект*, “Беларуская мова як замежная”, № 1, с. 15 – 22.

Важнік С.А., 2004, *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты*, [у:] А.Н. Чумак і інш. (рэд.), *Язык и социум. Материалы VI Международной научной конференции, 3–4 декабря 2004 г.*, Мінск, с. 19 – 24.

Важнік С.А., Савіцкая І.І., 2003, *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні. Вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*, Мінск.

Грэсь А., 2012, *Беларуская мова. Дапаможнік па беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Беласток.

Іванюў Я.Я., 2001, *Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы як аб’ект лінгвакраіназнаўства (пры вывучэнні беларускай мовы як замежнай і як другой ва ўмовах блізкароднаснага руска-беларускага білінгвізму)*, [у:] *Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў*

дзялогу цывілізацый» (Мінск, 21-25 мая, 4-7 снежня 2000 г.), Мінск, с. 285 – 290.

- Кавалёва В.В., 2007, *Камунікацыйныя бар’еры ў вывучэнні фанетыкі беларускай мовы польскамоўнымі навучэнцамі*, “Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 6. Мінск, с. 62 – 67.
- Калета Р., 2016, *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, с. 159 – 165.
- Калета Р., 2017, *Часопіс «Беларуская мова як замежная» ў даследаваннях беларусістычнай глатадыдактыкі*, «Беларуская мова як замежная», № 1, с. 7 – 12.
- Калечыц А., 2018, *З досведу выкладання беларускай мовы як замежнай (ва ўмовах падрыхтоўкі спецыялістаў па праграме «Усходнеславянскія мовы і культуры» ва Універсітэце імя Канстанціна Філасафа ў Нітры (Славакія)*, «Беларуская мова як замежная», № 2, с. 44 – 48.
- Калечыц А., 2019, *Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках па беларускай мове як іншаславянскай*, «Беларуская мова як замежная», № 3, с. 19 – 25.
- Клябанаў Д.Ф., 2011, *Краязнаўчы і біяграфічны матэрыял як сродак фармавання моўнай і культурнай кампетэнцыі пры вывучэнні беларускай мовы як замежнай (на матэрыяле дапаможніка Крок да кроку. Знаёмімся з Беларуссю. Мова. Культура. Краязнаўства*, [у:] *Мова – літаратура – культура. Матэрыялы VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі*, Мінск, ч. 1, с. 16 – 21.
- Кныш А.С., 2013, *Асаблівасці дзеяслоўнага кіравання (пры навучэнні беларускай мове як замежнай)*, [у:] П. Карпіловіч і інш. (рэд.), *Контрастыўныя даследаванні языков і культур. Матэрыялы Міжнароднага круглага стала*, Мінск, МГЛУ, 29–30 кастрычніка 2012 года, Мінск, с. 152 – 155.
- Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., 2008, *Белорусский язык. Для говорящих по-русски*, Мінск.
- Лукашанец А.А., 2014, *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск.
- Любецкая К., 2012, *Слоўнік як сродак навучання беларускай мове як замежнай* [у:] С.М. Запрудскі, Г.А. Цыхун (рэд.), *Матэрыялы V Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Новае слова ў беларусістыцы”* (20-21 мая 2010 г.), Мінск, с. 388 – 392.
- Ляшук В.М., 1998, *Актуалізацыя праблемы навучання беларускай мове ў замежжы*, [у:] Л.І. Сямешка і інш. (рэд.), *Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі* (Мінск, 22–24 кастрычніка 1997 г.), Мінск, с. 308 – 311.
- Ляшук В.М., 1999, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай: да новых метадаў – праз натуралізацыю*, [у:] Н.П. Баранова і др. (рэд.), *Обучение взрослых иностранным языкам – традиции и перспективы. Материалы I Международной*

Беларусістычная глотадыдактыка...

- научно-практической конференции, Минск Беларусь, 20–21 мая 1999, Минск, с. 62 – 65.
- Ляшук В.М., 2000, «Праграма па спецыялізацыі «Беларуская мова як замежная»» Минск.
- Ляшук В.М., Салаўёў П.Л., 2001, *Навучанне камунікацыі ў курсе беларускай мовы англамоўным навучэнцам*, [у:] Д.Г. Богшэвіч і др. (сост.), *Стратэгіі камунікатывнога поведзення. Матэрыялы дакладаў Міжнароднай навучнай канферэнцыі, Минск Беларусь, 3–4 мая 2001 г., В трох частках, Частка трэцяя*, Минск, с. 90 – 92.
- Ляшук В.М., Сямешка А.І., Папехіна А.А., Бадзевіч З.І., Басава Г.І., Белакурская Ж.Я., Важнік С.А., Чахоўскі Г.К., Шкраба І.Р., 2000, *Праграмы спецыяльных курсаў па спецыялізацыі «Беларуская мова як замежная»*, Минск.
- Ляпчынская В.А., 2019, *Лінгвакультуралогія як навука пра мову і культуру ў мове*, [у:] В.А. Ляпчынская, *Ідыяматыка беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным асвятленні*, Минск, с. 113 – 122.
- Мыцык Г., 2015, *По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!*, Минск.
- Павловская Н.Ю. і інш., 2012, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, Москва.
- Пісарэч А., 2012, *Пытанні моўных наводзінаў беларускай у падручніках беларускай мовы для замежных навучэнцаў*, [у:] С.М. Запрудскі, Г.А. Цыхун (рэд.), *Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства. Матэрыялы V Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Минск, 20–21 мая 2010 года, Минск, с. 365 – 373.
- Плыгаўка А.А., 2001, *Спецыфіка выкладання беларускай мовы ва ўмовах полілінгвістычнай інтэрферэнцыі*, [у:] Н.Н. Арват і др. (рэд.), *Проблемы преподавания и изучения русского языка в школе и вузе на современном этапе. Материалы международной науч.-практ. конференции, 9–10 октября 2001 г.,* Нежин, с. 52 – 55.
- Плыгаўка А.А., 2006, *З вопыту выкладання беларускай мовы ў Літве (камунікатыўны аспект)*, [у:] *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica: VII міжнародная навуковая канферэнцыя: зборнік навуковых артыкулаў*, Віцебск, с. 222 – 224.
- Плыгаўка А.А., 2015, *Беларуская мова ў адукацыйным працэсе полікультурнага рэгіёна і спецыфіка яе выкладання*, [у:] А.А. Плыгаўка, *Беларуская мова ў полікультурным рэгіёне (паўднёва-ўсходняя тэрыторыя Літоўскай Рэспублікі)*, Минск, с. 56 – 66.
- Плыгаўка А.А., 2017, *Беларуская мова ў полікультурным рэгіёне Літоўскай Рэспублікі: гісторыя, сучасны стан, тэндэнцыі развіцця. Аўтарэфэрат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені доктара філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова*, Минск.
- Плыгавка А.А., 2010, *Изучение белорусского языка в Литве как один из аспектов балто-славянских лингвистических исследований*, „Kalba ir kontekstai», т. 3, d. 2, с. 145 – 155.
- Ракава А.А., 2015, *Агляд электронных сеткавых рэсурсаў па беларускай мове як замежнай для носьбітаў рускай, украінскай і польскай моў*, [у:] *Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі. Зборнік навуковых артыкулаў*, Минск, с. 205 – 207.
- Ракава А., 2017, *Электронны навучальны курс па беларускай мове як замежнай*, «Беларуская мова як замежная», № 1, с. 22 – 31.
- Рамза Т., 2010, *Беларуская мова? З задавальненнем!*, Минск.
- Рамза Т., 2016, *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору?*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Минск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Минск, с. 172 – 175.
- Рамза Т.Р., 2018, *Беларуская мова як замежная на філалагічным факультэце БДУ*, [у:] Е.А. Пригодич (рэд.), *Іностранные языки: инновации, перспективы исследования и преподавания. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 22–23 марта 2018 г.*, Минск, с. 51 – 67.
- Рамза Т., Кіёсава С., Усуяма Т., 2016, *Спрабуйма! Азнамляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў*, т. 1, Цукуба.
- Садоўская А.А., 2007, *Беларуская фразеалогія як аб’ект лінгвакультуразнаўства*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», вып. 6, Минск, с. 103 – 110.
- Сегень А., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1*, Беласток.
- Семянькевіч А., 2015, *Сучасныя тэхналогіі падрыхтоўкі выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай*, [у:] А.М. Анісім (рэд.), *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона»*, 28 сакавіка 2015 г., т. 1, Минск, с. 235 – 236.
- Семянькевіч А., 2017, *Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце*, «Беларуская мова як замежная», № 1, с. 31 – 36.
- Сомін А.А., 2017, *Белорусский язык. Самоучитель*, Москва.
- Старавойтава Н.П., 2016, *Інтэрактыўныя падыходы ў выкладанні беларускай мовы як замежнай: моўная гульня*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Минск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Минск, с. 193 – 198.
- Супрунчук М.В., 2016, *Граматычныя памылкі сербаў пры засваенні беларускай мовы*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Минск, 15–16 верасня 2016 г. У дзвюх частках, частка 2, у аўтарскай рэдакцыі, Минск, с. 198 – 200.

- Сысой Н.М., 2008, *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», № 7, с. 107 – 110.
- Сямешка А.І., 2016, *Кампаненты зместу навучання беларускай мове як замежнай у кантэксце сучаснай адукацыйнай парадыгмы*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г., т. 1, Мінск, с. 201 – 204.
- Сямешка А., 2017, *Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення*, «Беларуская мова як замежная», № 1, с. 37 – 41.
- Сямешка А., 2018а, *Міжнародная летняя школа беларусістыкі: мэты і матэрыялы вывучэння беларускай мовы. Інтэрв’ю з кіраўніком адукацыйна-культурніцкага праекта “Міжнародная летняя школа беларусістыкі” Лідзіяй Сямешка*, «Беларуская мова як замежная», № 2, с. 13 – 18.
- Сямешка А., 2018б, *Праграма Беларускай мовы як замежнай у кантэксце сучаснай культурна-філасофскай інтэрпрэтацыі мовы і кампетэнтнаснай адукацыйнай парадыгмы*, «Беларуская мова як замежная», № 2, с. 66 – 76.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Рамза Т.Р., Якуба С.М., 2016, *Лекцыйны мінімум па беларускай мове як замежнай: элементарны ўзровень (А1). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., Рамза Т.Р., Якуба С.М., 2017, *Лекцыйны мінімум па беларускай мове як замежнай: базавы ўзровень (А2): агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., Рамза Т.Р., Якуба С.М., 2019, *Лекцыйны мінімум па беларускай мове як замежнай: базавы ўзровень (А2). Агульнае валоданне: для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., Якуба С.М., 2017, *Тэсты па беларускай мове як замежнай: элементарны ўзровень (А1). Агульнае валоданне. Базавы ўзровень (А2). Агульнае валоданне: для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., 2018, *Тэсты па беларускай мове як замежнай: сярэдні (парогавы) ўзровень (В1). Агульнае валоданне. Сярэдні (павышаны) ўзровень (В2). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., Якуба С.М., 2019, *Тэсты па беларускай мове як замежнай: элементарны ўзровень (А1). Агульнае валоданне. Базавы ўзровень (А2). Агульнае валоданне: (з электронным дадаткам): для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- Сямешка А.І., Барысенка В.У., Кныш Л.С., 2019, *Тэсты па беларускай мове як замежнай: сярэдні (парогавы) ўзровень (В1). Агульнае валоданне. Сярэдні (павышаны) ўзровень (В2). Агульнае валоданне*, Мінск.
- Сямешка А.І. і інш., 1999, *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, пад рэд. А.І. Сямешкі, Мінск.
- Філіновіч А., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2*, Беласток.
- Хоміч М.В., 2010, *Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратывны аспект*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», № 9, с. 110 – 114.
- Чахоўская Т.Л., 2006, *Метады даследавання ў методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», № 5, с. 175 – 180.
- Чахоўскі Г.К., 2006, *Методыка выкладання беларускай мовы інішаземцам як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», вып. 5. *Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча*, с. 180 – 196.
- Чахоўскі Г.К., 2011, *Сістэма сродкаў навучання беларускай мове як замежнай*, «Працы Кафедры сучаснай беларускай мовы», № 10, с. 97 – 106.
- Якуба С.М., 2013, *Творы Якуба Коласа ў сістэме навучання беларускай мове як замежнай*, [у:] З.М. Камароўская, Г.С. Спорыш (склад.), *Каласавіны: Якуб Колас. Чалавек. Эпоха. Час. Матэрыялы XXVII навуковай канферэнцыі, прысвечанай 130-годдзю з дня нараджэння Якуба Коласа, 2-3 лістапада 2012 г.*, Г. Мінск, Мінск, с. 222 – 229.
- Яленскі М.Г., 2005, *Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка*, Мінск.
- Jaroszewska A., 2013, *Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce. Analiza potrzeb i możliwości w aspekcie międzykulturowym*, Kraków.
- Jaroszewska A., 2014, *O glottodydaktyce słowami glottodydaktyków*, «Języki Obce w Szkole», № 4, с. 52 – 66.
- Jasińska-Socha T. i in., 2017, *Język białoruski (poziom początkujący i średnio zaawansowany)*, pod red. R. Kalety, Warszawa.
- Kaleta R., 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorusnistycznej*, Warszawa.
- Kozłowska-Doda J., 2019, *Da гісторыі ужывання слоў талерантнасць, памяркоўнасць і цяроплівасць у беларускай мове. Дыяхранічны аспект*, «Acta Polono-Ruthenica» XXIV/3, с. 19 – 34.
- Lašuková V., Džundová I., *Slovensko-bieloruské vzťahy: stav a perspektívy výskumu*, <http://www.slavu.sav.sk/publikacie/09-lasukova-dzundova.php> [25.05.2019].
- Sajewicz N., 2000, *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*, Lublin.
- Miodunka W.T., 2016, *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*, Kraków.
- Pashkievich V., 1974, 1978, *Fundamental Byelorussian = Беларуская мова*, рэд. А. Adamovich, т. 1-2, Toronto.

Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках...

Алена Калечыц

Універсітэт імя Канстанціна Філасафа ў Нітры

e-mail: kalechytsalena@gmail.com

ORCID: 0000-0000-0002-5738-7168

Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках па беларускай мове
як іншаславянскай¹

Рэзюмэ

У артыкуле падкрэсліваецца лінгвакультуралагічны патэнцыял фразеалагічнага складу мовы, які дазваляе больш актыўна і мэтанакіравана ўключыць ідыёмы ў навучанне замежных студэнтаў. Абгрунтаваецца неабходнасць у паслядоўнай і сістэматычнай працы над разглядам і аналізам устойлівых адзінак мовы на ўсіх этапах вывучэння беларускай мовы як іншаславянскай. Закранаюцца праблемы вывучэння фразеалагічнага складу беларускай мовы, у прыватнасці вядзецца гаворка пра аб'ём увядзення ўстойлівых адзінак мовы ў актыўны слоўнік запас студэнтаў – фразеалагічны мінімум. Апісваецца метадыка працы з фраземамі на прыкладзе беларуска-польскіх ідыём у супастаўляльным аспекце. Даюцца канкрэтныя рэкамендацыі па фарміраванні ўменняў і навыкаў выкарыстання фразеалагізмаў у маўленні студэнтаў.

Ключавыя словы: актыўны слоўнік запас, фразеалагічны мінімум, ідыёма, уменні і навыкі, камунікатыўная і лінгвакультуралагічная кампетэнцыі, прынцып паслядоўнасці, супастаўляльны аналіз, метады мадэлявання.

¹ Як адзначае чэшскі вучоны Й. Догнал, паняцце “іншаславянскі” стала ўжывацца ў працах па лінгвадыдактыцы пасля выхаду ў свет зборніка “Руская мова як іншаславянская. Выпуск 1. Сучаснае вывучэнне рускай мовы і культуры ў іншаславянскім асяроддзі” (Белград, 2009) і звязана з імем Б. Станковіча, які ў сваім артыкуле абгрунтавае ўжыванне дадзенага тэрміна [Догнал 2018: 4-15].

Abstract

The Study of Phraseological Units in the Belarusian as One of Slavic Languages Classes

The article focuses on the lingua-cultural potential of the phraseological units in the Belarusian language that makes it possible to include idioms in the teaching process aimed at non-Belarusian speakers more actively and deliberately. The attention is paid to the necessity of consistent and systematic work on the analysis of set expressions at all stages of the study Belarusian as another Slavic language. The article also brings up the issues connected with difficulties of studying the Belarusian phraseology, namely the amount and composition of idioms which are introduced as active units for students' speech practice. The methodological approaches to the work on phraseology in the comparative aspect on the example of Belarusian-Polish idioms are presented. Further, the article suggests certain recommendations on the inclusion of phraseology in the teaching process to develop communication skills.

Keywords: active vocabulary, phraseological minimum, idiom, skills and abilities, communicative and lingua-cultural competence, the principle of sequency, comparative analysis, modeling method.

Алена Калечыц

Лінгвакультуралагічны патэнцыял фразеалагізмаў апошнім часам знаходзіць шырокае адлюстраванне ў працах фразеолагаў, дыялектолагаў, лінгвакультуралагаў, фалькларыстаў, а таксама ў практыкаў выкладання славянскіх моў як замежных (Гл., напрыклад, даследаванні У. М. Макіенкі, А. С. Аксамітава, В. А. Ляшчынскай, М. А. Даніловіча, У. І. Коваля, І. І. Токаравай, А. С. Дзядовай, Т. В. Валодзінай, А. Л. Садоўскай, Г. І. Басавай, В. У. Барысенкі і мн. інш.). Супастаўляльны аспект беларуска-польскай фразеалогіі закранаўся А. С. Аксамітавым, Л. М. Вардамацкім, Е. Бжэзінскім, А. Д. Зіньковым, А. Л. Садоўскай, М. Малохай, І. В. Змачынскай, Я. Казлоўскай-Дода, А. Груцам і інш. У асноўным гэта выклікана, як нам здаецца, узаемнай цікавасцю навукоўцаў да абедзвюх моў народаў-суседзяў, звязаных агульнасцю гісторыі, культуры, літаратурных традыцый, патрэбамі ў адукацыйнай сферы зносін, у прыватнасці выкладаннем беларускай і польскай моў на польска-беларускім памежжы, сучаснымі тэндэнцыямі глабалізацыі ў розных сферах жыццядзейнасці грамадства і шмат іншага. Так, “сёння славянская фразеалогія мае... дастаткова багаты вопыт: распрацавана тэорыя фразеалагічнай семантыкі, даследаваны яе краіназнаўчыя і культуралагічныя аспекты, вывучаюцца гісторыка-культурныя, этымалагічныя, фальклорныя і этналінгвістычныя вытокі ідыяматыкі... Назапашваецца вопыт у святле кагнітыўна-дыскурсіўнай метадалогіі, які стане новым стымулам для эфектыўнага развіцця фразеалогіі ў будучым” [Ляшчынская 2008: 428]. Цікавасць лінгвістаў да ідыём, безумоўна, з’яўляецца невыпадковай, паколькі ўніверсальныя ўстойлівыя адзінкі мовы назапашваюць у сабе вялікую колькасць інфармацыі, карыснай пераважна ў сферах міжкультурнай камунікацыі і выхавання. “Веды, выражаныя ў фразеалагічных адзінках, не толькі інфармуюць пра сістэму светабачання, погляды таго ці іншага грамадства, этычныя і эстэтычныя апэнікі, нормы маўленчых і немаўленчых паводзін, але і развіваюць інтэлект, пашыраюць круггляд, з’яўляюцца матэрыялам для фарміравання маўленчых механізмаў, аказваюць уздзеянне на эмацыйны фон, мастацкі густ, стымулююць мысленне, вобразнасць і іншае” [Басава 2007: 213–214]. Дзякуючы гэтым уласцівасцям, фразеалагізмы напэўна ж павінны стаць прадметам

азнаямлення і аналізу на занятках па беларускай мове як іншаславянскай на ўсіх этапах яе вывучэння.

Асноўнай і даволі спрэчнай, на нашу думку, задачай лінгвадыдактыкі з’яўляецца вызначэнне фразеалагічнага мінімуму, неабходнага для фарміравання камунікатыўнай і развіцця лінгвакультуралагічнай кампетэнцый студэнтаў-замежнікаў. Як правіла, кожны выкладчык-практык вырашае яе па-свойму. Напрыклад, на пачатку знаёмства з фанетычнай сістэмай беларускай мовы ён прапануе студэнтам паўтараць і завучваць на памяць разнастайныя парэміі: прыказкі, прымаўкі, хуткапрамаўлянікі, загадкі і афарызмы. Падчас чытання або праслухоўвання рознаўзроўневых тэкстаў выкладчык кіруе працай студэнтаў над выяўленнем і распазнаваннем ідыём і семантызацыяй незразумелых моўных адзінак, пошукам устойлівых адпаведнікаў у роднай мове, вучыць пры гэтым карыстацца перакладнымі і фразеалагічнымі слоўнікамі. Аднак цяжка сказаць, што такая праца носіць сістэматычны і мэтанакіраваны характар. Часта, як паказвае наш вопыт выкладання беларускай мовы як замежнай, знаёмства з фраземамі на вучэбных занятках з’яўляецца выпадковым. Выкладчык можа не запланаваць далейшых маўленчых практыкаванняў па паўтарэнні пачутых ідыём і іх замацаванні ў розных сітуацыях зносін, не імкнецца ўводзіць іх у маўленне навучэнцаў, не дае спецыяльных заданняў: напрыклад, скласці дыялог, прыдумаць вусны або пісьмовы тэкст з канкрэтнымі фразеалагізмамі і г.д. Такім чынам, як і праца над фарміраваннем актыўнага слоўнікавага запаса павінна быць паслядоўнай, прадуманай і сістэматычнай, так і работа над авалодваннем фразеалагічнага складу мовы студэнтамі-замежнікамі не павінна мець толькі спарадычны і часовы характар.

Мяркуемы фразеалагічны запас у першую чаргу павінен адпавядаць зместу навучання, які, паводле Георгія Чахоўскага, складаецца са сродкаў зносін, ведаў аб іх выкарыстанні, навыкаў і ўменняў авалодвання мовай, вызначэнні сфер, тэм і сітуацый зносін, а таксама падбору адпаведных тэкстаў [Чахоўскі 2007: 84]. Пэўны фразеалагічны мінімум, як далей заўважае вучоны, не фарміруецца сам па сабе, а грун-

Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках...

туецца на аснове так званых фонавых ведаў, што праяўляюцца ў працэсе зносін чалавека ў выглядзе сэнсавых асацыяцый і канатацый. А якраз “адной з асаблівасцяў фразеалагізмаў, прыказак і прымавак з’яўляецца тое, што яны маюць антрапацэнтрычны характар, бо непасрэдна звязаны з чалавекам і семантызуюць розныя бакі яго жыцця і дзейнасці. Фразеалагічныя і парэміялагічныя адзінкі ствараюць выключную магчымасць пранікнуць ва ўнутраны свет чалавека, выявіць яго асноўныя культурныя, маральныя каштоўнасці, традыцыі, якія складаюцца з адчуванняў, мыслення, паводзін і навыкаў, звычаяў і культурных дасягненняў і ўяўляюць сабой каштоўнасць для будучых пакаленняў” [Дзядова 2013: 17].

На думку многіх метадыстаў, у працэсе вывучэння не толькі роднай, але і замежнай моў неабходна спыняцца пераважна на фразеалагізмах з нацыянальна-культурным кампанентам. Таму ў курс беларускай мовы як іншаславянскай варта таксама паступова ўводзіць ідыёмы, цікавыя з пункту гледжання іх семантыкі і вобразнасці і адрозныя ад устойлівых адзінак у роднай мове. Аднак, як нам падаецца, пры працы з замежнымі студэнтамі неабходна ўлічваць багаты вопыт выкладання роднай беларускай мовы ў сітуацыі двухмоўя, якая склалася ў Рэспубліцы Беларусь. Думаецца, што менавіта прыём паслядоўнага азнаямлення з фразеалагічным складам іншай славянскай мовы будзе найбольш эфектыўным і карысным, паколькі пры гэтым ёсць добрая магчымасць, па-першае, захаваць прынцып уліку роднай мовы, а па-другое, прынцып паслядоўнасці – у выкладанні ісці ад простага, вядомага, да складанага, невядомага. Так, вывучаючы ў курсе беларускай мовы як замежнай спачатку агульнаславянскія фраземы і агульныя для ўсходнеславянскіх і, напрыклад, польскай моў або агульныя толькі для беларускай і польскай моў, студэнты фактычна адразу іх заўважаюць і выяўляюць з кантэксту, знаходзяць семантычнае падабенства і нязначныя адрозненні ў графічным, фанетычным і арфаэпічным афармленні, а затым у іх лексічным і граматычным складзе. Пасля студэнты вучацца ўжываць гэтыя ідыёмы ва ўласным маўленні. Разам з тым яны паўтараюць, паглыбляюць і сістэматызуюць свае веды і з фразеалагічнага фонду роднай мовы. Як па-

казвае практыка, многія студэнты слаба валодаюць фразеалогіяй матчынай мовы.

Для правільнай арганізацыі працы над фразеалагізмамі трэба карыстацца і вядомымі ў методыцы крытэрыямі адбору лексічнага і граматычнага матэрыялу. Да іх прынята адносіць: ужывальнасць і частотнасць выкарыстання ў сучаснай мове, камунікацыйную вартасць і педагагічную мэтанакіраванасць. Безумоўна, часам цяжка ўлічыць усе патрабаванні метадыстаў па выбары ўстойлівых моўных адзінак на канкрэтных занятках, бо аданіць сучасную моўную тэндэнцыю бывае даволі складана: адсутнічаюць, напрыклад, частотныя слоўнікі ўжывання фразеалагізмаў або слоўнікі краіназнаўчага характару вывучаемай і роднай моў і інш. Аднак вядома выкладчык часцей за ўсё карыстаецца сваёй уласнай інтуіцыяй, якая, безумоўна, не заўсёды дапамагае ўлічыць ўсе вышэйназваныя прынцыпы. З усяго сказанага выходзіць, што будзе лагічным, як нам здаецца, пачынаць сістэматычную працу па авалодванні фразеалагічнай сістэмай беларускай мовы супастаўляльным аналізам агульных для роднай і іншай славянскай моў ідыём з мэтай адрознення гэтых устойлівых адзінак у вусным і пісьмовым маўленні, а затым выяўлення іх падабенства і асаблівасцяў у вобразнай структуры, а таксама кантролем правільнасці іх успрымання, разумення і ўключэння ў маўленчую дзейнасць студэнтаў пры выкананні разнастайных практыкаванняў. Прычым парадак названых этапаў працы з такімі фразеалагізмамі можа чаргавацца.

Разгледзім прапанаваную методыку² працы з устойлівымі моўнымі адзінкамі на прыкладзе вывучэння беларуска-польскіх фразеалагізмаў. Прычым варта, відаць, падкрэсліць, што склад патрэбных нам для аналізу ідыём ужо быў апісаны ў артыкуле А. Садоўскай “Узаемадзеянне беларускай і польскай моў: фразеалагічны аспект” [Садоўская 2014: 101–105]. Крыніцай як для названага даследавання, так і для нашай працы паслужыў “Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы” І. Я. Лепешава [Лепешаў 2004].

² У дадзеным артыкуле прапанавана методыка працы з фразеалагізмамі для студэнтаў-славістаў з узроўнем валодання беларускай мовай А 2 або В 1.

Алена Калечыц

Тэматыку практычных заняткаў, як было ўжо сказана вышэй, неабходна звязваць з усімі сферамі чалавечага жыцця: “Чалавек і яго сям’я”, “Вольны час і адпачынак”, “Праца і прафесія” і падобнае [Чахоўскі 2007: 85]. Адпаведна дадзеным тэмам варта падбіраць лексічны і граматычны матэрыял, сітуацыі зносін, вучэбныя і аўтэнтычныя тэксты, складаць сістэму моўных і маўленчых практыкаванняў.

Вывучаючы тэму “Чалавек і яго сям’я”, у змест заняткаў можна ўключаць такія ўстойлівыя выразы, агульныя для розных славянскіх моў, як *правая рука – prawa ręka* (с. 300), *на чале – na czele* (с. 248), *на ты – na ty* (с. 244), *кроў з малаком – krew z mlekiem* (с. 195), *сам-насам – sam na sam* (с. 329), *на адзін капыл – na jedno kopyto* (с. 223) і інш. Паколькі названія моўныя адзінкі вядомыя і для носьбітаў абедзвюх моў – беларускай і польскай, спецыяльнай працы па семантызацыі фразем праводзіць не трэба, дастаткова загадзя скласці неабходны супастаўляльны спіс (Табліца 1), з якога студэнты самі могуць выбраць неабходныя ўстойлівыя выразы.

Табліца 1³.

	<i>правая рука – prawa ręka</i>
	<i>на чале – na czele</i>
	<i>сам-насам – sam na sam</i>
	<i>кроў з малаком – krew z mlekiem</i>
	<i>на адзін капыл – na jedno kopyto</i>

³ Усе выкарыстаныя ў табліцы 1 карцінкі былі спампаваныя з інтэрнэту.

Перш чым увесці дадзеныя фразеалагізмы ў маўленне студэнтаў, мэтазгодна спачатку арганізаваць размову, сфармуляваўшы, прыкладна, такія пытанні:

- Хто ў вашай сям’і з’яўляецца галоўным? Як гэта можна сказаць па-іншаму, выкарыстоўваючы фразеалагізм? (напрыклад, *на чале нашай сям’і стаіць бацька або маці*, можа быць нехта і са старэйшых па ўзросце).

- Каму звычайна вы дапамагаеце дома? Чым галоўным памочнікам з’яўляецеся? (*Я правая рука маёй маці, дапамагаю ёй прыбіраць у кватэры, мыць посуд і падобнае*).

- Як вы ў сваёй сям’і звяртаецеся адно да аднаго? Для адказу выкарыстоўвайце патрэбнае спалучэнне слоў (*на ты або на вы*).

Апісваючы сваіх родных, іх звычкі, можна ўжываць фразему *на адзін капыл* (польск. *na jedno kopyto*) са значэннем ‘зрабіць або зрабіцца аднолькавым, падобным’; ‘аднолькавыя, падобныя адно да аднаго’. Сінанімічнымі яму з’яўляюцца выразы: *на адзін лад*, *на адзін манер*, *на адзін твар*, *пад адзін грабянец* – яны таксама ідыёмы. Часцей за ўсё ў беларускай мове названая фразема *на адзін капыл* спалучаецца з дзеясловамі *парабіць*, *зрабіць*, *атрымацца*. Адрозненне ў лексічным складзе дадзенага ўстойлівага словазлучэння ў беларускай і польскай мовах. Матывацыя польскага фразеалагізма адчувальная, што нельга сказаць пра беларускі варыянт фраземы. Паколькі слова *капыл* у сучаснай беларускай мове не ўжываецца, неабходна даць яму этымалагічную даведку: у старажытнасці яно выкарыстоўвалася са значэннем ‘кавалак дрэва ў форме ступні, на якім шавец робіць абутак’; на думку вучоных, мае сувязь з праславянскай лексемай *коруто* [Лепешаў 2004: 259]. У польскай дыялектнай мове сустракаецца слова *кареі* са значэннем ‘частка абутку, што ўтварае стапу’ [Трубачоў (рэд.) 1983: 150], а ў старажытнай польскай мове слова *коруто* мела семантыку ‘сапожная калода’ [Трубачоў (рэд.) 1984: 36]. Мэтазгодна, напэўна, такую этымалагічную даведку суправаджаць наглядным матэрыялам. Наступныя заданні над уключэннем фразеалагізмаў у маўленне студэнтаў могуць быць такімі: напрыклад,

Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках...

складзіце словазлучэнні з фразеалагізмамі, затым – сказы, а пасля выкарыстайце дадзеныя ўстойлівыя адзінкі пры апісанні сваёй сям’і.

Працуючы па тэме “Размова па тэлефоне”, спачатку ўвазе студэнтаў выкладчык можа прапанаваць наступны палілог⁴:

Маці: Алесь, хадзі вчэраць!

Бацька: Не чапай яго. Дай яму трохі на тэлефоне павісець.

Маці: Колькі можна пераліваць з пустога ў парожняе!

Бацька: Не каламуць ваду, маці. Дай чалавеку дагаварыць.

Маці нібыта міма вушэй прапусціла:

Маці: Алесь, хадзі вчэраць, ахалодае ўсё!

Алесь: Іду, мама, іду!

Затым выкладчык можа спытаць у студэнтаў: ці знаёмая вам апісаная вышэй сітуацыя? Пра што ідзе гаворка ў сям’і?

Пасля даецца заданне: прачытайце наступны палілог і скажыце, чым абодва палілогі падобныя і чым яны адрозніваюцца.

Маці: Алесь, хадзі вчэраць!

Бацька: Не чапай яго. Дай яму трохі па тэлефоне пагаварыць.

Маці: Колькі можна марна траціць час, гаварыць ні пра што?

Бацька: Не сварыся, маці. Дай чалавеку дагаварыць.

Маці нібыта і не пачула слоў бацькі.

Маці: Алесь, хадзі вчэраць, ахалодае ўсё!

Алесь: Іду, мама, іду!

Мяркуемы адказ: тэма размовы аднолькавая, аднак палілогі адрозніваюцца выбарам сродкаў выражэння выказвання.

⁴ Дадзеныя палілогі былі складзены на аснове прапанаваных дыялогаў у разнастайных вучэбна-метадычных дапаможніках для замежных студэнтаў (гл., напрыклад, Сямешка і інш. 1999; Рамза 2010)..

Потым можа быць прапанавана наступнае заданне: знайдзіце ў тэкстах замененыя выразы, запішыце іх парамі. Звярніце ўвагу на табліцу 2, у якой супастаўляюцца беларускія і польскія фразеалагізмы:

Табліца 2.

Вісець на тэлефоне	Wisieć na telefonie
Пераліваць з пустога ў парожняе	Przelewać z pustego w próżnię
Каламуць ваду	Mącić wodę
Міма вушэй прапусціць	Puścić/puszczać coś mimo uszu

Затым выкладчык просіць знайсці адрозненні ў граматычным афармленні і кампанентным складзе фразеалагізмаў.

Далей праца з ідыёмамі можа мець наступны парадак:

1. *Прачытайце сказы, знайдзіце ў іх фразеалагізмы, скажыце, чым яны адрозніваюцца ад тых устойлівых выказаў, з якімі вы пазнаёмліся ў палілогу.*

1. *Бабка твая ваду каламуціць!.. Ну і шкодная старая, ніяк ёй не дагадзіць! (В. Іпатава)* 2. *Еш вот лепей, чымся з пустога ў парожняе пераліваць (Я. Купала).* 3. *– Мала рухаецца, – гаворыць урач пацыенту. – Відаць, работа ў вас сядзячая... – Вісячая... Цэлымі днямі вішу на тэлефоне (з ч-са “Вожык”)* 4. *Сама гаспадыня маўчыць, але ніводнае слова наша міма вушэй не прапускае – відаць па яе насцярожанасці (В. Кармазаў).*

Мяркуемы адказ: фразеалагізмы аднолькавыя, аднак пры іх ужыванні мяняецца парадак кампанентаў, некаторыя дзеяслоўныя кампаненты адрозніваюцца сваімі граматычнымі формамі.

2. *Праспрагайце дзеясловы, якія ўваходзяць у састаў фразеалагізмаў, ужываючы іх разам з астатнімі кампанентамі. Напрыклад: ваду каламуць, ваду каламуціш, ваду каламуціць, ваду каламуціць, ваду каламуціць, ваду каламуціць.*

3. *Устаўце неабходныя па сэнсе фразеалагізмы,*

Алена Калечыц

выбраўшы патрэбныя з табліцы 2.

1. Хто ... ў беларускім балочце? 2. Усе гэтыя факты ён..., заўважаючы, што затое тады было смачным марозіва (З інтэрв'ю). 3. — А пакуль прыедзе, будзем..., — гаварыў далей тата. — То ты патэлефануеш, то я... (П. Місько) 4. Ён не будзе ўгаворваць, ..., як я (Г. Далідовіч).

4. Знайдзіце варыянтныя фразеалагізмы, а таксама іх сінонімы.

Між вушэй прапусціць, біць язык аб зубы, не браць да галавы, муціць ваду, паўз вуха пускаяць, праходзіць міма, збіваць з толку, не весці і вухам, ліць ваду, малоць (мяніць) языком; каламуціць ваду, збіваць з тропу.

5. Складзіце сказы з вывучанымі фразеалагізмамі.

6. Праца ў парох. Прыдумайце і агульце свой дыялог “Размова па тэлефоне”, у якім будуць выкарыстаны вядомыя вам фразеалагізмы. Пры гэтым змяніце сітуацыю зносін: напрыклад, размова па тэлефоне адбываецца ў гасцях; вы знаходзіцеся ў кампаніі сваіх сяброў і размаўляеце па тэлефоне і г.д.

7. Прапануйце свае сітуацыі, у якіх бы вы маглі выкарыстаць вывучаныя фраземы.

8. Раскажыце свой выпадак з жыцця, дзе б вы змаглі ўжыць дадзеныя ўстойлівыя адзінкі мовы.

Сфармуляваўшы такім чынам апошнія тры заданні, выкладчык у сваёй працы звяртаецца да метаду мадэлявання, які дапамагае ўдасканаліць атрыманыя веды студэнтаў і перанесці іх у рэчышча зносін. Дадзеная метадыка працы, як правіла, рэалізуецца ў розных сітуацыйных практыкаваннях, “заснаваных на залежнасці зместу і маўленчага афармлення нашых выказванняў ад маўленчай сітуацыі” [Рапэтнікава 2012, с. 209]. Такія заданні дапамагаюць лепш адчуваць замежную мову, выбіраць патрэбныя моўныя сродкі ў пэўных умовах зносін.

Зыходзячы з усяго вышэйсказанага, бачыцца магчымым зрабіць некаторыя метадычныя рэкамендацыі, накіраваныя на вывучэнне, замацаванне і ўвядзенне ў свабоднае выкарыстанне ў камунікацыю фразеалагічных адзінак беларускай мовы:

1. Пачынаць працу ў іншаславянскай аўдыторыі з агульных для роднай і замежнай моў ідыём.

2. Праводзіць іх супастаўляльны аналіз на ўсіх узроўнях мовы, у тым ліку на культурным, параўноўваючы ў першую чаргу вобразны склад устойлівых моўных адзінак.

3. Вучыць бачыць і распознаваць ужо вядомыя ідыёмы ў пісьмовых і вусных тэкстах.

4. Даваць практыкаванні на спалучальнасць фразеалагізмаў з іншымі лексемамі.

5. Знаёміць з граматычнымі ўласцівасцямі фразем і магчымымі варыянтамі ў іх кампанентным складзе.

6. Вучыць падбіраць сінонімы з лексічнага складу мовы і іншых устойлівых выразаў.

Выкарыстоўваць дадзеныя моўныя адзінкі ў сваім маўленні ў розных сітуацыях зносін.

Літаратура

Басава Г., 2007, Культурная канатацыя фразеалагічных адзінак і іх роля ў міжкультурнай камунікацыі, [у:] Мова — літаратура — культура: матэрыялы V Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), г. Мінск, 16—17 лістапада 2006 года, Мінск, с. 213-215.

Дзядова А.С., 2013, Чалавек у лютэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі: манаграфія, Віцебск.

Догнал Й., 2018, Термін «инославянский» и вопрос его уместности, „Новая русистика”, № 1 (XI), с. 5—14.

Лепенаў І. Я., 2004, Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы, Мінск.

Ляшчынская В., 2008, Да праблем вывучэння фразеалогіі ў вышэйшай і сярэдняй школе, [у:] М. І. Новік (рэд.), Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі: матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі, Брэст, 20—21 сакавіка 2008 года: да 70-годдзя з дня нараджэння Галіны Мікалаеўны Малажай, Брэст, с. 428—431.

Рамза Т., 2010, Беларуская мова? З задавальненнем!, Мінск.

Рапэтнікава Н., 2012, Камунікатыўная стратэгія ў развіцці мовы вучняў [З вопыту работы навуковай школы прафесара Марыі Аудзік (Вроцлаўскі ўніверсітэт, Польшча)], [у:] І.Э. Багдановіч, С.М. Запрудскі (рэд.), Супольнасць традыцыі — садружнасць у будучыні: беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зборнік навуковых артыкулаў, Мінск, с. 208—213.

Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках...

Садоўская А. С., 2014, *Узаемадзеянне беларускай і польскай моў: фразеалагічны аспект*, [у:] Б. Сегень (рэд.), *Druga księga pamiętosci = Шлях да ўзаемнасці: матэрыялы XIX Міжнароднай навуковай канферэнцыі*, Беласток, с. 101-105.

Сямешка А.І. і інш., 1999, *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, пад рэд. А.І. Сямешкі, Мінск.

Чахоўскі Г., 2007, *Структура зместу навучання беларускай мове як замежнай*, [у:] *Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы V Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, г. Мінск, 16–17 лістапада 2006 года, Мінск, с. 84 – 86.

Трубачёв О. П. (ред.), 1983, *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд*, вып. 9, Москва.

Трубачёв О. П. (ред.), 1984, *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд*, вып. 11, Москва.

Вывучэнне беларускай літаратуры...

Алена Пагрэбняк

Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Тараса Шаўчэнкі

e-mail: alenapogrebnyak@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7509-1352

**Вывучэнне беларускай літаратуры ў Кіеўскім нацыянальным
універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі: традыцыі і перспектывы**

Рэзюмэ

У артыкуле разглядаецца гісторыя і сучаснае развіццё акадэмічнай і ўніверсітэцкай беларусістыкі ва Украіне. Асобная ўвага засяроджаная на пытаннях развіцця літаратуразнаўчай беларусістыкі, зроблены кароткі агляд прац украінскіх навукоўцаў, якія паклалі пачатак вывучэнню беларускай літаратуры і культуры ў першыя гады мінулага стагоддзя. Прааналізаваны асноўныя прынцыпы выкладання беларускай літаратуры і спецыяльных курсаў на кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі і праблемы, з якімі сёння сутыкаюцца выкладчыкі і студэнты ў адукацыйным працэсе.

Ключавыя словы: славістыка, беларуская літаратура, кафедра славянскай філалогіі, студэнты-беларусісты, Цэнтр беларускай мовы.

Abstract

The Study of Belarusian Literature at Taras Shevchenko National University of Kyiv: Traditions and Prospects

The article examines the history and current state of development of academic and university Belarusian studies in Ukraine. Particular attention is given to the development of Belarusian literary studies. The author gives a brief overview of the works of Ukrainian scholars who began the study of Belarus literature and literary criticism at the

beginning of the last century. Basic principles of the Belarusian literature and special disciplines teaching at the Department of Slavic Philology at Taras Shevchenko National University of Kyiv, as well as challenges that teachers and students meet nowadays in the educational process, are described.

Keywords: Slavic Studies, Belarusian Literature, Department of Slavic Philology, Students, Belarusian Language Center.

Славістыка у Кіеўскім нацыянальным ўніверсітэце імя Тараса Шаўчэнкі мае даўнія традыцыі, бо кафедра славянскай філалогіі, як адна з найстарэйшых ў ім, была заснаваная яшчэ ў 1842 годзе [Яровий і інш. 2008]. Дамова аб супрацоўніцтве у сферы культуры і адукацыі паміж нашым ўніверсітэтам і Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь (падпісаная 16.10.2009) адкрыла новыя перспектывы ў развіцці славістычнай навукі ва Украіне XXI ст. Пры падтрымцы прэзідэнтаў абедзвюх краін – Аляксандра Лукашэнкі і Віктара Юшчанкі – у Інстытуце філалогіі пры кафедры славянскай філалогіі быў створаны Цэнтр беларускай мовы і культуры імя Уладзіміра Караткевіча. Як вядома, у 50-ыя гады XX стагоддзя пісьменнік

Алена Пагрэбняк

вучыўся “ў сценах” філалагічнага факультэта (цяпер Інстытут філалогіі), які знаходзіцца ў так званым жоўтым корпусе па адрасе бульвар Шаўчэнкі, 14. Урачыстае адкрыццё Цэнтра адбылося 5 лістапада 2009 года.

За гэтыя гады Цэнтр стаў сапраўдным (а не фармальным, як гэта часта бывае) асяродкам беларускай культуры і духоўнасці не толькі ў нашым універсітэце, але і ва ўсёй Украіне.

Няма неабходнасці гаварыць аб усіх кірунках дзейнасці Цэнтра, яны даволі стандартныя, як для структурных адзінак такога тыпу, але праца праводзіцца сапраўды салідная. Беларускі бок забяспечыў Цэнтр усім неабходным – ад тэхнічных сродкаў і надрэннай бібліятэкі вучэбна-метадычнай і мастацкай літаратуры да партрэтаў беларускіх класікаў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Менавіта Цэнтр каардынуе міжнароднае супрацоўніцтва з універсітэтамі Рэспублікі Беларусь, аказвае інфармацыйную падтрымку і практычную дапамогу студэнтам, аспірантам і выкладчыкам па арганізацыі навуковых стажыровак, удзелу ў працы Летніх моўных школ і шмат іншага.

Навуковая і культурная работа, якая праводзіцца ў Цэнтры, прадугледжвае правядзенне тэматычных выстаў, сімпозіумаў, круглых сталаў, у прыватнасці – штогадовых “Караткевіцкіх чытанняў”. Гэтае мерапрыемства адбываецца на працягу некалькіх дзён у канцы лістапада і ўключае у тым ліку студэнцкую навуковую канферэнцыю. Так, у 2018 годзе былі прачытаны даклады на тэмы: “Дэтэктыўны жанр у прозе Уладзіміра Караткевіча і ў сучаснай беларускай літаратуры” (Валерыя Тыхенка, I маг.), “Чарнобыльская тэма ў асэнсаванні Святланы Алексіевіч і Юрыя Шчарбака” (Анастасія Маслун, асп.), “Творчасць Святланы Алексіевіч ў кантэксце Нобеліўскіх традыцый” (супольная прэзентацыя студэнтаў-беларусістаў II курса).

Акрамя гэтага, Цэнтр арганізоўвае сустрэчы ўкраінскіх студэнтаў і выкладчыкаў з вядомымі дзеячамі беларускай культуры: навукоўцамі, пісьменнікамі, журналістамі, мастакамі, якія выклікаюць нязменную цікавасць і садзейнічаюць не толькі паглыбленню ведаў студэнтаў па літаратуры, але і далучаюць да

атмасферы і агульнакультурнага кантэксту сучаснай Беларусі. Сталую падтрымку Цэнтру аказваюць прадстаўнікі Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне. Часам Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь, спадар Ігар Сокал, у надзвычай цёплай атмасферы асабіста прымае студэнтаў у Пасольстве, дае магчымасць прайсці адукацыйныя і перакладчыцкія практыкі ў Пасольстве. Гэтая падтрымка і клопат вельмі каштоўныя для нас усіх – і выкладчыкаў, і студэнтаў.

Скажу некалькі слоў аб арганізацыі навучальнага працэсу. Першае залічэнне па спецыяльнасці “Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова” адбылося ў 2010/2011 навучальным годзе. У распрацоўцы вучэбных праграм удзельнічалі як беларускія, так і нацыянальныя спецыялісты. На працягу апошніх гадоў выкладанне дысцыплін спецыялізацыі, і ў прыватнасці беларускай літаратуры, праводзілі беларускія лектары: дацэнты Старавойтава Н.П. і Шышко А.В., асістэнты Шваба Г.М. і Анапрэенка Н.Я., дацэнт Савіцкая І.І. Асобныя курсы і спекурсы чытаў старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства АН Украіны к.ф.н. Скапенка А.І. Ліцэнзаваны аб’ём спецыяльнасці прадугледжваў 10 месцаў, з іх 8 – бюджэтных. Сёння гэтыя лічбы больш сціплыя. Ёсць студэнты, якія вучацца па кантракце. Колькасць студэнтаў у групах традыцыйна невялікая – 5-9 чалавек – і гэта дазваляе забяспечыць індывідуальны падыход да кожнага. Набор адбываецца не кожны год, наступны набор запланаваны на 2020/2021 навучальны год.

Дысцыпліна “Гісторыя славянскай (беларускай) літаратуры” з’яўляецца кампанентам падрыхтоўкі спецыялістаў адукацыйна-кваліфікацыйнага ўзроўня “бакалаўр” у напрамку “філалогія”. Дадазена дысцыпліна ўваходзіць у цыкл абавязковых дысцыплін і чытаецца на працягу сямі семестраў навучання. Курс ахоплівае перыяд ад з’яўлення першых пісьмовых помнікаў на беларускіх землях да сучасных тэндэнцый у літаратуры пачатку XXI стагоддзя. У кожным семестры навучальны матэрыял пабудаваны паводле храналагічнага прынцыпу: Старажытная беларуская літаратура; Літаратура барока і класіцызму; Літаратура

Вывучэнне беларускай літаратуры...

XIX стагоддзя і г.д., і заканчваецца адпаведнай формай кантролю – залікам ці экзаменам.

Метадычнае забеспячэнне выкладання беларускай літаратуры на кафедры складаецца з падручнікаў, навучальных дапаможнікаў, слоўнікаў, зборнікаў навукова-крытычных артыкулаў і прац, матэрыялаў канферэнцый, перыядычных выданняў, якія мы атрымліваем пры дапамозе калег з універсітэтаў-партнёраў і Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне. У гэтым годзе ў выдавецтве “Освіта Украіны” быў выдадзены “Навучальна-метадычны комплекс па гісторыі славянскіх літаратур” (сербская, харвацкая, славенская, балгарская, чэшская, беларуская), падрыхтаваны выкладчыкамі нашай кафедры [Погребняк і інш. 2019]. Аўтарам раздзелу па гісторыі беларускай літаратуры стала аўтар гэтага артыкула. Кожны тэматычны блок змяшчае праграму курса, пытанні і заданні для кантролю ведаў, тэмы самастойнай работы студэнтаў, тэматыку курсавых і бакалаўрскіх работ, спіс мастацкіх тэкстаў і рэкамендаванай навуковай літаратуры (асноўнай і дадатковай). Пытанні і заданні для праверкі ведаў студэнтаў (на семінарах, вусных апытаннях і іншае) падаюцца да кожнага з храналагічна і тэматычна ўпарадкаваных раздзелаў і непасрэдна звязаныя з папярэнім матэрыялам. У пераліку тэм курсавых і бакалаўрскіх работ вельмі арганічна выглядаюць кампаратыўныя тэмы, прычым не толькі з традыцыйнай сферы ўкраінска-іншаславянскіх культурных сувязяў, але і з рэцэпцыі, імагалогіі, інтэртэкстуальнасці, узаемасувязі літаратуры з рознымі відамі мастацтва.

Адкрыццё новай спецыяльнасці паставіла шэраг сур’ёзных праблем перад супрацоўнікамі нашай кафедры. Гэта, па першае – імкненне адраджыць славы традыцыі ўкраінскай беларусістыкі, у тым ліку літаратуразнаўчай. Заснавальнікам беларусістыкі ва Украіне з’яўляецца прафесар Іларыён Свэнціцікі (1876 – 1956). Ягоная брашура “Адраджэнне беларускага пісьменства” (1908) была першым кароткім курсам беларускай літаратуры ва ўсім славянскім свеце. Пазней І. Свэнціцікі выдаў шэраг прац па гісторыі беларускай культуры і літаратуры, якія склалі аснову ўкраінскай літаратуразнаўчай беларусістыкі: “Асновы адраджэн-

ня беларускага пісьменства” (1914), “Росквіт культурна-нацыянальнага жыцця Усходняй Беларусі” (1928) і інш. Далейшае развіццё ўкраінскай беларусістыкі звязанае з імёнамі галіцкіх навукоўцаў – В. Шчурата, У. Гнацюка, М. Возняка. Да беларускай гісторыі, літаратуры і культуры меў цікавасць таксама ўкраінскі пісьменнік Іван Франко (1856 – 1916). У ягоных “Нарысах украінска-рускай літаратуры да 1890 г.” (1910) асвятляюцца праблемы беларускага кнігадрукавання, старажытнай беларускай літаратуры і мовы. Патэ і навуковец звяртаўся да паралеляў з беларускімі песнямі ў даследаванні ўкраінскага фальклору. Да пачатку XX ст. належаць і першыя пераклады на ўкраінскую мову твораў Ф. Багушэвіча, Я. Лучыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, М. Багдановіча і інш. Ад сярэдзіны 1920-х гг. з Беларуссю былі цесна звязаныя пісьменнікі П. Тычына, М. Рыльскі, У. Сасюра, І. Мікітэнка, А. Малышка, якія мелі сяброўскія адносіны з рознымі беларускімі пісьменнікамі, добра ведалі беларускую літаратуру і шмат чаго рабілі для папулярызацыі яе ва Украіне [Гриценко 2013; *Энцыклапедыя Сучаснай Украіны*]. Праблемы ўкраінска-беларускіх літаратурных сувязяў увесь час парушваліся ў асобных працах розных гадоў і былі часткова абагульненыя ў манаграфіі Л. Бондар “Украінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі” / “Украінска-білоруські літаратурныя ўзаемніні 1965–1975 рр.” (1977). Акадэмічная беларусістыка сёння прадстаўлена працамі члена-карэспандэнта НАН Украіны, Прэзідэнта ўкраінскай асацыяцыі і члена Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў Рыгора Півтарака [Нарысы білорусько-украінскіх літаратурных зв’язкіў 2003] і ягоная вучня, кандыдата філалагічных навук Алеся Скапнэнкі. Відавочна, што дзейнасць ўкраінскіх навукоўцаў папярэдніх гадоў заклала моцны падмурак, на якім развіваецца нашая беларусістычная навука сёння, але гэта таксама прымушае нас, універсітэцкіх выкладчыкаў, “трымаць планку”.

Акрамя гэтага, узнікла неабходнасць адаптацыі вучэбных праграм да патрабаванняў новага часу. Так, у мінулым навучальным годзе студэнты-беларусісты, якія навучаліся ў магістратуры па праграме “Усходнеславянская* філалогія і англійская мова: тэарэтычныя і прыкладныя студыі *Беларуская” і выбралі

Алена Пагрэбняк

сваёй спецыялізацыйнай блок пад назвай “Славістыка: інтэрдысцыплінарны аспект”, мелі магчымасць праслухаць і вывучыць шэраг новых літаратурных спецкурсаў інтэрдысцыплінарнага характару: “Беларуская літаратура ў кантэксце сучаснай Еўропы: 80-я г. XX ст. – пач. XXI ст.”, “Славянскія літаратуры ў кампаратывістычным асвятленні”, “Славянская проза XX – XXI стагоддзяў” і іншыя. У 2019 / 2020 навучальным годзе нашыя магістры слухаюць спецкурсы “Войны і канфлікты ў літаратурным дыскурсе славянскіх краін”, “Творы сучаснай беларускай літаратуры ў кантэксце мастацтва” і інш. Распрацаваныя з улікам апошніх літаратуразнаўчых тэндэнцый, гэтыя курсы далі магчымасць асэнсаваць ключавыя праблемы літаратурнага жыцця Беларусі ў кантэксце грамадскай і духоўнай сітуацыі сучаснай Еўропы, стварыць поўную карціну літаратурнага працэсу пэўнага перыяду, высветліць мастацкую і эстэтычную каштоўнасць дасягненняў беларускай нацыянальнай літаратуры на шырокім агульнаславянскім фоне.

Удасканалены вучэбны план заахвочвае студэнтаў да актыўнага і незалежнага навуковага пошуку. Студэнты рыхтуюць і абараняюць уласныя кваліфікацыйныя работы, якія сведчаць аб іх удзеле ў сучасным літаратурна-крытычным даследніцкім дыскурсе і высокім прафесійным узроўні. Вось некалькі тэм: “Паэтыка постмадэрнізму у творчасці Віктара Марціновіча (на прыкладзе рамана “Сцюдзёны Вырай”)” (Мароз Паўло, 2019), “Тыпалогія антыгероя ва ўкраінскіх і беларускіх чароўных казках” (Сасновіч Таццяна, 2019), “Эксперыменты і наватарства ў творчасці Алеся Разанава” (Піраганіч Ірына, 2018), “Амбівалентнасць вобразу героя ў апавесці М. Гарэцкага «Дзье душы» і навэлле М. Хвылявога «Я – романтика»” (Кліменюк Алёна, 2018), “Асаблівасці сацыяльна-псіхалагічнай драмы ва ўкраінскай і беларускай літаратурах 70-80-ых гг. XX стагоддзя (па п’есах «Дзікі анёл» А. Каламійца і «Парог» А. Дударова)” (Нікішына Анастасія, 2018). Студэнты выбіраюць тэмы кваліфікацыйных работ самастойна, арыентуючыся на будучы прафесійны кірунак сваёй дзейнасці, тэарэтычныя веды і інтэлектуальныя зацікаўленні. Варта таксама адзначыць, што найбольш падрыхтаваныя і матываваныя студэнты выступаюць на кан-

ферэнцыях з апрабацыйнай сваіх прац, публікуюцца ў прафесійных навуковых зборніках, напрыклад, у выданні нашай кафедры “Параўнальны даследаванні славянскіх моў і літаратур” [Паламарчук (рэд.) 2009 – 2019].

Нягледзячы на відавочныя поспехі і прагрэс у сучасным навучальным працэсе, ёсць і некаторыя праблемы, пра якія таксама трэба казаць. У сувязі з адукацыйнай рэформай ва Украіне, якая паступова ўкараняецца і павінна прывесці адукацыйныя праграмы ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі ў адпаведнасць з Балонскай сістэмай, колькасць аўдыторных гадзін, адведзеных на вывучэнне абавязковага курса “Гісторыя беларускай літаратуры” і спецыяльных курсаў няўхільна зніжаецца. Часткова гэта тлумачыцца спецыфікай разліку норм педагагічнай на грузкі ў КНУ, калі ў так званых няпоўных групах (менш за 10 чалавек) кожнаму студэнту вылучаецца 10 адсоткаў ад аўдыторных гадзін, прадугледжаных вучэбнай праграмай. У групе 5 студэнтаў (II курс, III курс), таму атрымліваем палову ад максімуму. Эканамічная мэтазгоднасць прадугледжвае аптымізацыю выдаткаў дзяржавы на аднаго студэнта, але якім спецыялістам стане гэты студэнт?

Адказ сапраўды залежыць не толькі ад эканамічнай палітыкі Міністэрства адукацыі і вучыства. Залежыць таксама ад канкрэтнага выкладчыка, яго гнуткасці, умення знайсці найбольш аптымальную мадэль кіравання самастойнай работай студэнта (СРС). Такая сітуацыя не толькі прыводзіць да павышэння асабістай адказнасці студэнтаў за аб’ём і ўзровень засваення матэрыялу, але і стымулюе выкладчыкаў шукаць альтэрнатыўныя метады і спосабы ўзаемадзеяння са сваімі студэнтамі.

Гаворка ідзе пра кароткатэрміновае (2 тыдні) і семестравае навучанне студэнтаў у партнёрскіх вучэбных установах у межах рэалізацыі двухбаковых міжуніверсітэцкіх і міжурядавых дамоваў, далучэнне да чытання лекцый запрошанымі прафесарамі, творчыя сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі ў межах правядзення розных пазаўніверсітэцкіх культурных акцый (Форум выдаўцоў у Львове, “Кніжны Арсенал” у Кіеве, дзе штогод беларускія выдавецтвы прадстаўляюць сваю прадукцыю,

Вывучэнне беларускай літаратуры...

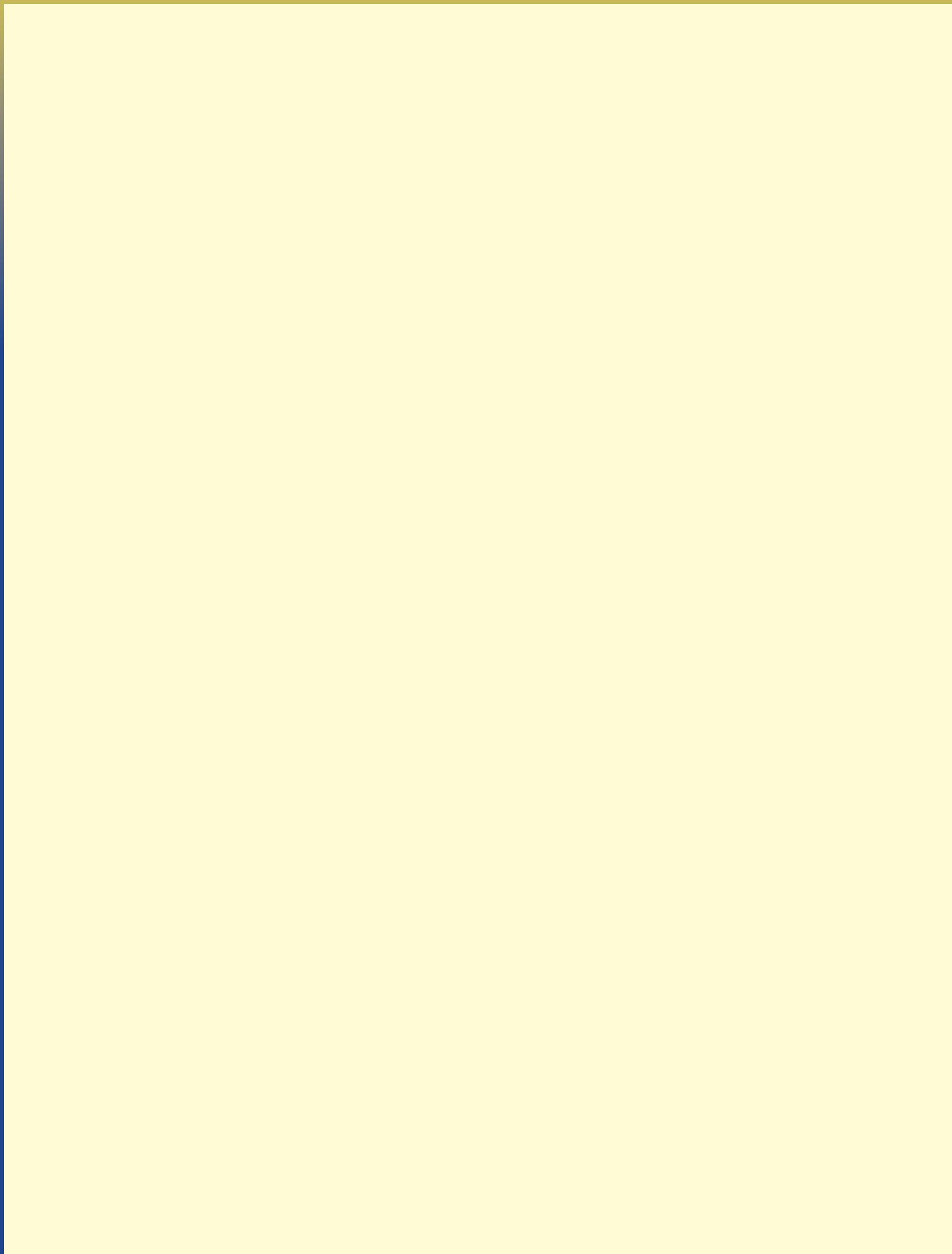
Арт-фэстываль у Тэрнопалі, іншыя літаратурна-мастацкія і культурныя падзеі), удзел у працы Летняй школы беларусістыкі і іншае.

У 2019 годзе адна з такіх сустрэч стала сапраўдным літаратуразнаўчым і перакладчыцкім практыкумам. З захапленнем нашыя студэнты размаўлялі ў траўні з Таццянай Кабржыцкай і Вячаславам Рагойшам (БДУ), якія прыехалі ў Кіеў як удзельнікі “Кніжнага Арсеналу” і ласкава пагадзіліся пагутарыць са студэнтамі ў нязмушанай атмасферы Цэнтра беларускай мовы. На “Арсенале” беларускія навукоўцы прадстаўлялі сваю новую работу – першае поўнае выданне рамана Васіля Быкава “Мёртвым не баліць” / “Мертвим не болить” [Биков 2019] без цензурных скарачэнняў ва ўкраінскім перакладзе Таццяны Кабржыцкай. Сучаснай украінскай моладзі тэма так званай акапнай праўды, за якую В. Быкаў у свой час быў жорстка раскрытыкаваны, выявілася вельмі блізкай і зразумелай. Студэнты з вялікай цікавасцю слухалі гасцей, задавалі няпростыя пытанні... Такія сустрэчы натхняюць, даюць творчы і даследчыцкі штуршок, прымушаюць больш чытаць і думаць, глыбей аналізаваць мастацкі тэкст, разумець аўтарскую задуму.

Калектыў кафедры славянскай філалогіі прыкладае нямала намаганняў для развіцця беларусістыкі ва Украіне і для пераадолення цяжкасцяў, з якімі непазбежна сутыкаюцца педагогі гуманітарнага профілю ў сучасным свеце. Мы добра разумеем грамадскае і палітычнае значэнне захавання і развіцця ўніверсітэцкіх (а не толькі акадэмічных) беларускіх даследаванняў ва Украіне, імкнемся павышаць прэстыж спецыяльнасці. Паколькі гаворка ідзе пра непасрэдную перадачу ведаў ўкраінскай моладзі, фарміраванне адпаведных светапоглядаў арыенціраў і прафесійных кампетэнцый, што набываюць асаблівую актуальнасць у сувязі з працягам неабвешчанай расійска-ўкраінскай вайны на ўсходзе Украіны, абвастрэннем палітычнай напружанасці ў рэгіёне і важнай роляй Беларусі як нашага надзейнага гістарычнага і геастратэгічнага партнёра, міратворчага пасярэдніка ў дыпламатычных перамовах на міжнароднай арэне.

Літаратура

- Биков В., 2019, *Мертвим не болить: роман*, пер. з білор. Тетяни Кобржицької, Київ.
- Гриценко Г., 2013, *Проблеми історіографії українсько-білоруських культурних відносин (друга половина ХІХ–початок ХХ ст.)*, “Актуальні питання гуманітарних наук”, № 7, с. 23-31.
- Енциклопедія Сучасної України, *Білорусистика*, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40853 [доступ 07.10.2019].
- Нариси білорусько-українських літературних зв'язків [Текст]: культурно-історичні та літературознавчі аспекти проблеми*, 2003, пер. з білорус. та рос. Г. П. Півторак; передмова Г. П. Півторак. Київ.
- Паламарчук О.Л. (рэд.), 2009–2019, *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: збірник наукових праць*, Київ, <http://dsr.univ.kiev.ua/pub/publish/2798/> [доступ 07.10.2019].
- Погребняк О.А., Георгієва Петрова Ц., Дзюба-Погребняк О.Л., Деркач О.М., Палій О.П., 2019, *Історія слов'янських літератур (сербська, хорватська, словенська, болгарська, чеська, білоруська): навчально-методичний комплекс для студентів освітнього рівня “бакалавр” кафедри слов'янської філології*, під ред. О.Л. Паламарчук, Київ.
- Яровий В., Паламарчук О., Чмир О., 2008, *Українська університетська славістика в контексті національної історії: від початків до середини ХХ ст.*, [у:] О.С. Онніщенко (рэд.), *Слов'янські обрії*, Київ, с. 869 – 892.

Методыка працы з “аблокамі словаў”...

Надзея Старавойтава

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт

e-mail: izhota@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8424-0268

Методыка працы з “аблокамі словаў” на занятках
беларускай мовы як замежнай

Рэзюмэ

У гэтым артыкуле разглядаецца такі інтэрактыўны метадад навучання як *воблака словаў* – адзін са спосабаў візуалізацыі тэкставай інфармацыі. Мы знаёмім з двума найлепшымі на нашу думку інструментамі для іх стварэння – гэта рускамоўны *wordcloud.pro* і англамоўны *wordart.com*, якіх выкладчыку будзе цалкам дастаткова на першым этапе знаёмства з такім відам дзейнасці – і разнастайнымі спосабамі выкарыстання *воблака словаў*, рознымі мнеманічнымі тэхнікамі ў навучальнай працы.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, інтэрактыўны метадад навучання, *воблака словаў*.

Abstract

*Methods of Working with “Word Clouds” in
Belarusian as a Foreign Language*

An interactive learning method as word cloud is discussed in the article, the method is one of the ways to visualization of textual information. We are familiar with the two best tools for their creation – Russian *wordcloud.pro* and English *wordart.com* ones will be enough for the teacher for the first step of acquaintance with this type of activity – and various ways to use the word cloud, various mnemonic techniques in teaching.

Keywords: Belarusian as a Foreign Language, an Interactive Method of Teaching, a Cloud of Words.

У наш час на фоне сусветнай глабалізацыі і паскарэння камунікацыйных працэсаў найбольш актуальнымі робяцца інтэрактыўныя метады навучання, віртуалізацыя адукацыйнай прасторы. Вельмі яркава гэта выяўляецца пры вывучэнні замежных моваў, у тым ліку – беларускай мовы як замежнай. Нягледзячы на ўсё яшчэ складаныя варункі выжывання беларускай мовы на сучасным этапе для саміх беларусаў, яе ўсё больш актыўна пачынаюць вывучаць замежнікі. І для каго б мы ні выкладалі – замежнікам ці беларусам – відавочна адно: цяперашнія навучэнцы, уключаныя ў новыя тэхналогіі жыцця, не будуць сядзець за сумнымі практыкаваннямі з падручніка. Дзеся таго каб уразнастаіць працэс навучання беларускай мове як замежнай (а тут яшчэ вельмі важным ёсць і пытанне іміджу нас як выкладчыкаў: як мы ўмеем падаць сваю мову і культуру), а таксама і беларускай мове для беларусаў (чым больш будзе зацікаўленых сваёй моваю беларусаў – тым часцей яе будуць чуць замежнікі на нашых вуліцах, што будзе стымуляваць іх да вывучэння мовы краіны навучання), прапануем больш актыўна пачаць ужываць на занятках *аблокі словаў*¹.

¹ Ілюстрацыйныя аблачыны словаў, прыведзеныя ў артыкуле, падрыхтаваныя выкладчыкам і беларускімі студэнтамі БДЭУ – выкарыстоўваліся на занятках з беларускімі і кітайскімі студэнтамі.

Методыка працы з “аблокамі словаў”...

Аблачына можа быць добрай зваротнай сувяззю, каб занатаваць ключавыя словы пэўных заняткаў (шпатогаднёвая прэзентацыя новых замежных словаў, што можна зачытваць перад аўдыторыяй) ці каб падаць якое-небудзь правіла (ключавыя словы будуць вылучаныя і больш прыкметныя, чымся проста пералік правілаў). Таксама гэта можа быць зваротная сувязь праекта, курса (выкананне справаздачы і вынікі даследавання, выяўленне і фіксацыя чаканняў, правядзенне простага апытання², абгульненне і рэфлексія). Цікавым падаецца нам

выяўленне прыярытэтаў навучальнай праграмы або плана (можна прааналізаваць сваю навучальную праграму і выявіць яе прыярытэты паводле часта ўжывальных словаў). Воблакам навучэнцы могуць упрыгожыць свае артыкулы ў блогу, прэзентацыі, плакаце і гэтак далей. Аблачына эфектыўна выкарыстоўваецца пры мазгавым штурме, пры падачы студэнтам інфармацыі пра сябе (паводле ключавых словаў кожны можа стварыць сваё воблака) [Курвітс]. Ахвотна навучэнцы робяць аблачыны з імёнаў сваёй групы, напрыклад:

² Прыкладам, пры дапамозе Саду адказаў, з дапамогай інструмента <https://answergarden.ch/>

Надзея Старавойтава

Аблачына словаў – гэта і стварэнне ўнікальнага падарунка ў дыялогах і палілогах, пры разыгрыванні гісторыі і пастанове сцэнкаі, на імпрэзах (розныя пажаданні ці этыкетныя звароты можна такім чынам надрукаваць на

папштоўцы, кубку, кашулі і гэтак далей). Прыкладам, вось пяшчотныя беларускія звароты да каханых і блізкіх людзей або ролі актёра Паўла Харланчука (што надрукавалі яму на кашулі як падарунак на Дзень матчынай мовы):

А вось суправаджэнне тэксту “Народзіны. Выбар імя”:

Методыка працы з “аблокамі словаў”...

Пры дапамозе аблачынак можна аформіць уласнае відэа – вось прыклад караке³, створанага намi паводле беларускіх песняў з выкарыстаннем іменаў. У відэа можна ўстаў-

ляць як тэкставыя фразы, так і самi аблачынкi, паводле якіх лёгка пазнаць тыя песнi, якія студэнты ўжо ведаюць:

³ Караке-імя: адгадай імя з песні (выкарыстоўваецца 41 песня – з кожнай бярэцца па два ўрыўкі: пазнавальны без імя на яго адгаванне і запамінальны з імем да праверкі і спеву): <https://www.youtube.com/watch?v=IAIK1m7ldhw>

Надзея Старавойтава

Канкрэтызем заданні, якія можна выконваць з дапамогай воблака словаў:

- выкладчык падае аблачыну словаў з перамяшанымі лексічнымі адзінкамі з розных тэм – студэнты іх падзяляюць;
- выкладчык падае аблачыну з розных граматычных катэгорый (напрыклад, закончанае ці незакончанае трыванне або розныя спосабы перакладу дзеспрыметнікаў) – студэнты іх падзяляюць;
- выкладчык прапануе студэнтам аблачыны, у якіх уяўляюць сабе падзеныя словы са сказаў – студэнты збіраюць словы ў правільным парадку;
- выкладчык паказвае студэнтам аблачыну паводле пэўнай тэмы, а потым прыбірае яе – студэнты павінны ўгадаць словы, што там былі;
- студэнты павінны адшукаць у аблачыне прыклады розных граматычных катэгорый (напрыклад, назойнікі мужчынскага, жаночага ці ніякага роду);
- выкладчык стварае аблачыну з беларускімі словамі і іх перакладам на мову-пярэдняк – студэнты злучаюць словы;

• студэнты пішуць кароткі тэкст на пэўную тэму, а пасля ўкладаюць аблачыну паводле дадзеных тэкстаў і параўноўваюць, абмяркоўваюць іх;

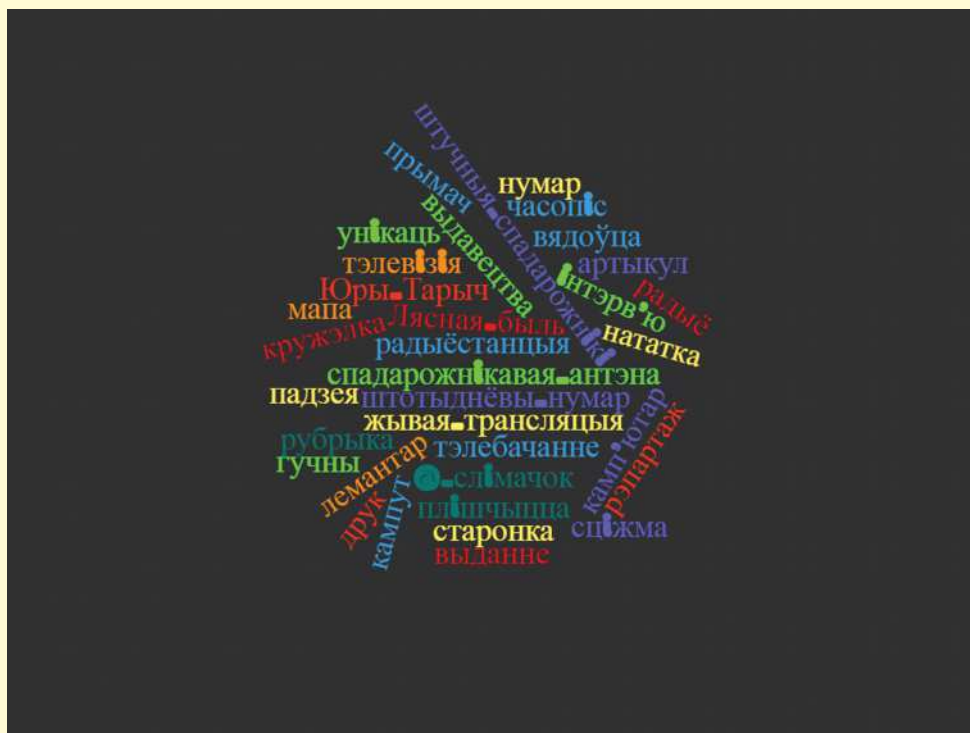
• студэнты ствараюць аблачыну, звязаную з важнымі гістарычнымі падзеямі ці мясцінамі Беларусі ці іхніх краін, а пасля прэзентуюць даклады ў суправаджэнні сваіх аблачынак;

• выкладчык стварае аблачыну з памылкамі – студэнты павінны іх знайсці і выправіць;

• студэнты ствараюць апісанне свайго знешнасці і свайго характару з дапамогай аблачыны, а потым абменьваюцца імі – далей яны павінны здагадацца хто ёсць хто;

• выкладчык стварае аблачыну на падставе якой-небудзь навіны, не даючы студэнтам тэксту – студэнты спрабуюць здагадацца, пра што гэты тэкст, даюць яму назву [Амлінская].

Прывядзем прыклады тэматычных аблачынак паводле лексічных мінімумаў “Сродкі масавай інфармацыі”, “Ежа. Нацыянальная кухня”, “Хата і побыт”, “Беларускія народныя святы. Як павіншаваць?”:

Методыка працы з “аблокамі словаў”...

Методыка працы з “аблокамі словаў”...

Такім чынам, выкарыстанне аблокаў словаў на занятках беларускай мовы з замежнікамі, а таксама і беларусамі (якіх, на жаль, часцяком ужо трэба навучаць роднай мове як замежнай) можа спрыяць матывацыі ў навучанні, актыўнаму папаўненню слоўнікавага запасу, больш эфектыўнаму запамінанню новых словаў.

Літаратура

Амлінская Ю., “Облака слов” на уроках РКИ, https://www.instagram.com/p/B5Vs_KLoLyX/?igshid=196yhhj8dioby [дата доступу: адсутнічае].

Курвітс М., 4 сервіса для стварэння аблака словаў і 18 спосабоў іх выкарыстання ў вучэбнай рабоце, <http://marinakurvits.com/> [дата доступу: адсутнічае].

Краіназнаўства ў лютэрку лінгвістыкі...

Генадзь Арцямёнак

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава

e-mail: winger@vitebsk.by

ORCID: 0000-0003-3052-3497

Кацярына Півавар

Віцебская дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны

e-mail: mrs.pivavar@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1760-3695

**Краіназнаўства ў лютэрку лінгвістыкі:
лексікаграфічнае вымярэнне**

Рэзюмэ

Артыкул характарызуе даведнік новага тыпу “Рэспубліка Беларусь: лінгвакраіназнаўчы слоўнік”. Аўтары прадставілі змест слоўніка па прадметна-тэматычным прынцыпе, структуру слоўнікавых артыкулаў, фрагменты слоўніка. Слоўнік ахоплівае разнастайныя сферы духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў, увасобленай у беларускай мове. У падрыхтаваным выданні прадстаўлена інфармацыя пра персаналіі і рэаліі, звесткі аб гісторыі, геаграфіі, архітэктуры, прыродных феноменах краіны, знайшлі сваё месца як традыцыйная лексіка, фразеалогія, маўленчая афарыстыка, так і інвацыі апошняга часу, абумоўленыя зменамі за перыяд існавання Беларусі як самастойнай дзяржавы. Прадстаўленая лексікаграфічная праца мае значную актуальнасць для выкарыстання ў метадычнай, лінгвадыдактычнай рабоце, міжкультурнай камунікацыі.

Ключавыя словы: лінгвакраіназнаўства, лексікаграфія, слоўнік, даведнік, Рэспубліка Беларусь, краіназнаўчая рэалія.

Abstract

Country Studies in the Reflection of Linguistics: the Lexicographical Dimension

The article characterizes a new type of directory “The Republic of Belarus: Dictionary of Culture-Oriented Linguistics”. The authors presented the classification of the contents of the dictionary on the subject-matter basis, the structure of dictionary entries, and fragments of the dictionary. The dictionary covers various areas of the intangible and material culture of Belarusians realized in the Belarusian language. The prepared edition provides information on personalities and realities, on the history, geography, architecture, natural phenomena of the country. Both traditional vocabulary, phraseology, aphoristics, and recent innovations

caused by the changes over the period of the existence of Belarus as an independent state have found their place in the edition. This dictionary is relevant for use in methodical work, cross-cultural communication.

Keywords: Linguistic and Cultural Studies, Lexicography, Dictionary, Directory, the Republic of Belarus, Country Specific Reality.

Разнастайныя звесткі пра тую ці іншую краіну вывучаюцца навуковай дысцыплінай, якую ў Беларусі прынята называць краіназнаўствам, у Германіі – культуразнаўствам (*Kulturkunde*); у амерыканскіх навучальных установах існуюць курсы “мовы і тэрыторыі” (*language and area*), у французскай метадычнай школе папярэна паняцце “мова і цывілізацыя” (*langue et civilisation*). Англамоўныя навукоўцы выкарыстоўваюць тэрмін “культурна-арыентаваныя даследаванні” (*cultural-oriented studies, culture oriented teaching of foreign language*). Сучаснае краіназнаўства падзяляецца на геаграфічнае (агульнае) краіназнаўства і галіновыя раздзелы: лінгвакраіназнаўства, палітычнае, ваеннае, турысцкае і інш. У межах кожнага раздзела існуюць і развіваюцца як тэарэтычныя, так і практычныя аспекты дысцыпліны, якія абпіраюцца на тэорыю, практыку, вопыт і вялікі інфармацыйны банк дадзеных, назапашаны агульным краіназнаўствам.

Нацыянальна-культурная спецыфіка моўнага матэрыялу даўно стала прадметам увагі лінгвістаў, у тым ліку і лексікографіаў. Адметныя ў этнакультурных адносінах моўныя факты паступова назапашваліся і сістэматызаваліся, у выніку чаго з’явіліся выданні новага тыпу – лінгвакраіназнаўчыя і лінгвакультуралагічныя даведнікі (слоўнікі). У сучасным беларускім мовазнаўстве для абзначэння моўна-дыдактычнага аспекту краіназнаўчай навукі традыцыйна выкарыстоўваецца тэрмін-калька “лінгвакраіназнаўства”, які замацаваўся яшчэ з 70-х гадоў ХХ ст. пасля выхаду прац расійскіх даследчыкаў Яўгена Верашчэгіна і Віталія Кастамарава.

Мэта артыкула – прадставіць і ахарактарызаваць падрыхтаваны да выдання даведнік “Рэспубліка Беларусь: лінгвакраіназнаўчы

слоўнік”.

Сёння з’яўляецца аксіёмай сцверджанне, што паўнаважлівая камунікацыя немагчымая без пэўных “фонавых” ведаў – інфармацыі, што вядомая практычна ўсім членам пэўнай этнамоўнай супольнасці і знаходзіцца быццам у “згорнутым” выглядзе ў свядомасці камунікантаў. Збор і сістэматызацыя такой інфармацыі ва Усходняй Слав’і паступова сталі афармляцца ў лінгвакраіназнаўчыя слоўнікі. З прычыны высокай запатрабаванасці слоўнікаў такога кшталту ў Расіі быў выдадзены цэлы шэраг адпаведных лексікаграфічных прац: “Грэцыя: Лінгвостранаведческий словарь” [Нікалаў 1995], “Амерыка: Англо-русский лингвострановедческий словарь” [Чернов (рэд.) 1996], “Францыя: Лінгвостранаведческий словарь” [Веденіна 1997], “Германія: страна и язык: Лінгвостранаведческий словарь” [Мальцева (рэд.) 1998], “Россия. Большой лингвострановедческий словарь” [Прохоров (рэд.) 2007] і інш. Беларускае мовазнаўства таксама ўзбагацілася шэрагам прац азначанага кірунку: “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраіназнаўчы дапаможнік” [Іванова, Іваноў 1997], дапаможнік для замежных студэнтаў “Беларусь: лінгвокультурологический комплекс” [Чумак (рэд.) 2008], рэгіянальны “Краткий лингвокультурологический словарь-справочник: культурное пространство Витебщины” [Маслова, Николаенка 2011]. Разам з тым комплекснага даведніка, які змясціў бы ў сабе ўсю тэматычную разнастайнасць лінгвакраіназнаўчых рэалій, ажыццявіў іх поўную этнакультурную семантызацыю, паказаў мастацкую вартасць і лінгвадыдактычны патэнцыял, пакуль не выдадзена.

Бясспрэчна, што беларуская мова з часу свайго ўзнікнення з’яўляецца часткай і найважнейшым сродкам стварэння духоўнай культуры беларусаў. Менавіта ў мове найбольш поўна (найперш на лексічным узроўні) адлюстраваны асаблівасці жыцця, гаспадарчай і культурнай дзейнасці беларускага этнасу. Словы, якія “ўвабіраюць” у сябе інфармацыю пра рэаліі жыцця народа, у мовазнаўстве называюць па-рознаму: лінгвакультураэмы, логаэпістэмы, лінгвакраіназнаўчыя адзінкі, рэаліі (напрыклад, *карыда* – для апісання іспанскай культуры, *бусідо*

Краіназнаўства ў лютэрку лінгвістыкі...

– японскай, *ланч* – англійскай). Намі сабраныя словы беларускай мовы, якія нясуць у сабе самую поўную інфармацыю пра дзяржаву, разнастайныя гістарычныя і сучасныя працэсы ў жыцці народа. Пасродкам вывучэння рэалій лягчэй зразумець характар і менталітэт беларусаў, іх прыярытэты і памкненні. Гэта вельмі важна пры наладжванні эфектыўных кантактаў замежных грамадзян з беларускай дзяржавай у сферы палітыкі, бізнесу, турызму, а таксама для тых грамадзян Беларусі, якія ў сітуацыі небалансаванага білінгвізму часцей карыстаюцца рускай мовай, а адной з мэтаў навучання маюць авалоданне спрадвечнымі духоўна-культурнымі каштоўнасцямі.

У падрыхтаваным выданні “Рэспубліка Беларусь: лінгвакраіназнаўчы слоўнік” знайшлі месца як традыцыйная лексіка, фразеалогія, моўная афарыстыка, так і інавацыі апошняга часу, абумоўленыя зменамі ў грамадскім жыцці за перыяд існавання Беларусі як самастойнай дзяржавы. Мэта выдання – далучыць чытачоў да багаццяў этнічнай культуры, дапамагчы ўсвядоміць беларускую мову як нацыянальна-культурны феномен.

Пры складанні слоўнікавых артыкулаў, агульная колькасць якіх каля 350-ці, былі выкарыстаныя навуковыя выданні, папулярныя даведкавыя дапаможнікі, крэацыйная літаратура, газетныя і часопісныя публікацыі. У слоўніку пададзеныя інфармацыя пра персаналіі і рэаліі, у ім ёсць звесткі па гісторыі, геаграфіі, архітэктуры, прыродных феноменах рэспублікі, якія можна разглядаць як шырокі культурны кантэкст, што знайшоў адлюстраванне ў лексічных адзінках.

Артыкул слоўніка мае наступную структуру:

- загалоўнае слова з указаннем граматычных і стылістычных характарыстык, варыянтаў найменавання;
- тлумачэнне лексічнага значэння і паходжання слова;
- энцыклапедычная даведка, якая змяшчае інфармацыю пра месца і значэнне дадзенай рэаліі ў гісторыі і культуры Беларусі. У артыкулах, прысвечаных грамадскім дзеям, пісь-

меннікам, мастакам, прыводзяцца іх кароткія біяграфіі;

- інфармацыя пра найбольш вядомыя факты адлюстравання рэаліі, вербалізаванай дадзенай лексічнай адзінкай, у мастацтве, сучасным грамадскім жыцці і культуры;

- звесткі пра ўстойлівыя моўныя адзінкі, звязаныя з названым феноменам, спосабы вербальнага выражэння яе нацыянальна-культурнага фону; наяўнасць пераноснага значэння, агульнага значэння асабовага імя, сталых эпітэтаў; уключэнне адпаведнай лексемы ў склад фразеалагізмаў і парэмій, устойлівых параўнанняў, эўфемізмаў; функцыянаванне адыменных прыметнікаў, ускосных найменняў і г. д. Значная ўвага нададзена аналізу сучасных анекдотаў, жартаў, бо ў гумары таксама выяўляецца нацыянальна-культурны фон, зразумелы толькі носьбітам той ці іншай культуры.

Краіназнаўчыя рэаліі, змешчаныя ў даведніку, падзяляюцца на наступныя прадметна-тэматычныя групы.

1) Этнаграфічныя і бытавыя (назвы паселішчаў і пабудоў, адзення, ежы і напояў, звычаяў і традыцый, святаў, элементаў паводзін і маўленчага этыкету): *мястэчка, верашчака, талака, Купалле, дзяды, калі ласка!*. У якасці прыкладу прывядзём наступны слоўнікавы артыкул:

аграгарадок – добраўпарадкаваны населены пункт, у якім створана вытворчая і сацыяльная інфраструктура для забеспячэння сацыяльных стандартаў насельніцтва, што пражывае ў іх і на прылеглай тэрыторыі. Адметны тым, што такая тэрытарыяльная адзінка адсутнічае ў суседніх краінах. Аграгарадок спалучае вясковы лад жыцця (колькасць жыхароў звычайна не перавышае тысячы чалавек) і дабрабыт горада. Звычайна ў аграгарадку дзейнічаюць школа, дзіцячы садок, паштовае аддзяленне, крама. Жыхары такіх населеных пунктаў, як правіла, задзейнічаныя ў працы сельскагаспадарчых комплексаў. Дзякуючы існаванню Дзяржаўнай праграмы па адраджэнні і захаванні сяла ў 2005–2010 гг. на Беларусі створаныя сотні аграгарадкоў. Агульная іх колькасць – каля паўтары тысячы. У публіцыстыцы аграгарадок мае азначэнні “спецыфічная дэталёвая беларускага ландшафту”, “беларуская фішка”. Намінацыя

Генадзь Арцямёнак, Кацярына Півавар

ўвайшла ў сучасную культуру Беларусі, параўн. песні “Палітычны каментатар” (“Ураджай, завод, гудок, новы аграгарадок...”) А. Вольскага і “Аграгарадок” музычнага гурта РСП.

2) Геаграфічныя (назвы тыповых прадстаўнікоў флоры і фаўны, відаў прыродных рэсурсаў): *зубр, бусел, ластаўка, жвір, торф*. Як пісаў У. Караткевіч, “да пэўнай ступені бусел – сімвал Беларусі”. Слоўнікавы артыкул, прысвечаны гэтай знакавай для беларускай культуры птушцы, можна прадставіць наступным чынам:

бусел – вялікая пералётная птушка з доўгай прамой чырвонай дзюбай і чырвонымі нагамі. У розных мясцовасцях Беларусі бусла могуць называць *бусял, бацяян, бацьян, бусько, бусло, буцян, бусэнь, бусёк*. Ад гэтай лексемы ўтвораны антрапонімы: *Бацяян, Боцька, Бацяноўскі, Бусько, Бусел, Буслаў, Бусловіч* і інш.; гідронімы: рака *Бусль* (левы прыток Усы, басейн Дняпра, Бярэзінскі раён); *Бусоўня* (возера ў Гарадоцкім раёне); рака *Бусяж* (правы прыток Грыўды ў басейне Нёмана); тапонімы: *Буслаўка* (Слуцкі раён); мікратапонімы: *Буськова Яма* (завадзь каля ракі), *Бусляная* (частка вёскі); касмонімы: *Буськава дарога* ‘Млечны шлях’. “Папулярны” бусел у беларускай фразеалогіі: *бацяян (бусел) глядзіць на ваду, а ўглядаецца пад ваду; даўганогі (цыбаты), як бусел; імчыцца як той бусел з жабай; хутчэй бусел жарабя ўродзіць, калі ты ўгледзіш (адгадаеш); ходзіць як бусел па балоце; шыя доўга як у бусла; дзыгае як бусел* і інш. У традыцыйным уяўленні *бусел* – чалавек ці анёл, пакараны богам за цікаўнасць. Ахоўнік чалавечага жыцця ад пажару, носьбіт небяспечнага агню, распарадчык і ахоўца яго. Апякун над іншымі нябеснымі стыхіямі, напрыклад, ветрам, бусел – птушка Перуна; птушка-татэм, сімвал радзімы, любові да роднай зямлі, роднага дому, сімвал дабрабыту: *І куды б ні пайшоў – застаюся / Пад бусліным крылом Беларусі...* (С. Законнікаў. “Тры абліччы”). Таксама выступае сімвалам дзетароднасці – *Бусел дзіця прынёс*. Згодна з беларускім павер’ем, бачыць бусла ў сне прадвясчае цяжарнасць. Пра паходжанне бусла існуе некалькі легендаў і іх варыяцый. Прывядзём самую распаўсюджаную. Калі шмат развялося гадаў на зямлі і чалавек стаў цярпець ад іх шмат зла, Бог залітаваўся над чалавекам, забраў іх усіх у мех, завя-

заў і аддаў аднаму чалавеку, каб ён кінуў мех у печку, загадаўшы не глядзець, што завязана ў мяху. Чалавек не ўцярпеў: развязаў мех, і ўсе гады адтуль выпаўзлі. За гэта Бог ператварыў непаслухмянага чалавека ў бусла, загадаўшы яму збіраць гадаў. У беларусаў існуе мноства прыкмет, абрадаў, звязаных з гэтай птушкай, на паводзінах бусла прадказвалі надвор’е. Сярод калядоўшчыкаў быў і бусел (жораў). Бусел танцаваў, доўгай дзюбай біў гледачоў і ўсяляк смяшыў. *Буслом* таксама называюць высокую трохлітровую бутэльку.

Не менш цікавым з’яўляецца аналіз этнакультурных асаблівасцяў успрымання тых ці іншых прыродных з’яў (*туман, вецер, завіруха* і г. д.). У якасці прыкладу прывядзём наступны слоўнік артыкул:

вясёлка – шматкаляровая дугападобная паласа на небе, якая ўзнікае ад праламлення сонечных промяняў у даждавых кроплях; радуга. Слова *вясёлка* можа абазначаць расліну, грыб, бярэзнік з павіслых бяроз, бусла. У дыялектах беларускай мовы вясёлку могуць называць *радуга, радуха, тэнч(а), асёлка, вяселуха, каромісёл, цмок, дуга*. Арэал паходжання і папярэння лексемы можна звязаць з літоўскім *linktas* ‘вясёлы’. Вясёлка можа абазначацца перыфразамі *нябесны дзіўны мост, шматкалёрная дарожка*. Вясёлку ў народзе ўспрымалі лукам Перуна, з якога грамавержац пасылае на зямлю стрэлы – маланкі. Па асаблівасцях вясёлкі і часе яе ўзнікнення на небе прадказвалі будучае надвор’е. Вясёлка з’яўляецца сімвалічным спалучэннем колераў (чырвоны, аранжавы, жоўты, зялёны, блакітны, сіні, фіялетава). Можна лёгка запомніць колеры і іх паслядоўнасць, засвоіўшы наступныя падказкі: *Чалавек абачлівы, [а] жонку заўсёды бярэ сабе файную; Чакаю апетытных жабак з беларускіх сажалак. Француз; Чыж аддаў жуку загад: брат, схавай фотаапарат*. Беларускі дзіцячы часопіс мае назву “Вясёлка”, беларускімі паэтамі напісана пра вясёлку шмат вершаў для дзяцей: “Вясёлка” С. Грахоўскага, “Дзе схавалася вясёлка?” А. Кавалюк, “Вясёлка на вадапоі” В. Віткі, “Вясёлка” П. Броўкі, “Вясёлка” В. Лукшы, “Як вясёлку ткалі” Р. Барадуліна.

3) Грамадска-палітычныя: *Дзяржаўны герб (цяг) Рэспублікі Беларусь, Курган Славы, Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь, сельсавет*, назвы

Краіназнаўства ў люстэрку лінгвістыкі...

палітычных утварэнняў на беларускіх землях (БССР, ВКЛ), значных грамадскіх арганізацый:

ТБМ (Таварыства беларускай мовы)

– масавая грамадская арганізацыя, якая мае на мэце пашырэнне ўжытку беларускай мовы ва ўсіх сферах жыцця, садзейнічанне яе развіццю, захаванню чысціні і самабытнасці. Добраахвотная грамадская арганізацыя. Утвораная 27 чэрвеня 1989 г. у Мінску. Арганізатары-заснавальнікі – Саюз пісьменнікаў Беларусі, Міністэрства адукацыі, Міністэрства культуры і Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа і Інстытут літаратуразнаўства імя Я. Купалы Акадэміі навук Беларусі, Беларускі фонд культуры і іншыя арганізацыі. Дзейнасцю ТБМ кіруе Рэспубліканская Рада і Цэнтральная Рэвізійная камісія. Старшынямі таварыства былі Ніл Гілевіч, Алег Трусаў. Статут ТБМ наступным чынам вызначае ролю і месца мовы ў духоўным жыцці народа: “Нацыянальная мова – неацэнны духоўны скарб, які жывой повяззю яднае пакаленні і вякамі назапашваецца і адлюстроўваецца ў свядомасці народа. Страта нацыянальнай мовы ідзе поруч з заняпадам нацыянальнай культуры і вядзе за сабою паступовае знікненне народа як самабытнай этнакультурнай супольнасці...”. З сакавіка 1990 года ТБМ выдае перыядычны друкаваны орган – газету “Наша слова”. ТБМ мае эмблему (сыгнет), што адлюстравана на сярэбрыстых значках і пасведчаннях Таварыства. Ад абрэвіятуры ўтвораны словы *тэбэзмаўцы* ‘сябры ТБМ’, *тэбэзмаўскі* ‘які належыць ТБМ’.

4) Духоўна-інтэлектуальныя: *уніяцтва*, “*Каласы пад сярпом тваім*”, “*Новая зямля*”, “*Песня пра зубра*”, “*Лявоніха*”, “*Звезда*”.

“**Лявоніха**” – беларускі народны танец, які мае розныя назвы ў залежнасці ад месца выканання: “Крутуха”, “Круцёлка”, “Падарожная”, “Бычок”, “Мяцеліца”. У аснове танца яднанне трох частак: харэаграфічнай (рэгламентаванай і імправізаванай), песенна-паэтычнай і музычна-інструментальнай. У 1920 г. упершыню быў выкананы ў сцэнічным варыянце. “Лявоніха” стала своеасаблівай візітнай карткай беларускага мастацтва за мяжой, яе ўключаюць у рэпертуар як народныя, так і прафесійныя танцавальныя калектывы. Слова ўтворанае

з дапамогай фарманта *-ix(a)*, аналагічна лексемам *каваліха*, *Раманіха* і іншыя, і мае значэнне ‘жонка таго, хто названы ў словаўтваральнай базе’ (‘жонка Лявона’, ‘жонка каваля’ і іншае). Словы такога тыпу з’яўляюцца безэквівалентнымі ў іншамоўным дачыненні.

У вершы “Лявоніха” М. Багдановіч стварыў вобраз гарэзлівай і жыццялюбнай, вясёлай жанчыны, якая ў любой справе першая: *Ой, Лявоніха, Лявоніха мая! / Ты пляла галасней ад салаўя, Ты была заўсёды першай у танку – / І ў “Мяцеліцы”, і ў “Юрцы”, і ў “Бычку”; / А калі ты жаці станеш твоей загон, / Аж дзівуецца нядбайліца Лявон (...)*. Падобныя рысы характару мае галоўная гераіня п’есы “Лявоніха на арбіце” А. Макаёнка, якая не пагаджаецца з жыццёвымі прынцыпамі мужа і пакрысе бярэ над ім верх (лексема апісаная таксама: [Чумак (рэд.) 2008: 28]).

5) Гістарычныя (знамянальныя вехі, падзеі ў гісторыі народа, вядомыя дакументы, сацыяльна-палітычныя і эканамічныя гістарызмы): *Аршанская бітва*, *магістрат*, *статуты ВКЛ*, *случкі паясы*.

Аршанская бітва (Бітва пад Оршай, Бітва 1514 г.) – бітва ў час маскоўска-літоўскай вайны (1512—1522) паміж войскамі ВКЛ (пад камандаваннем Канстанціна Астрожскага; 30 тысяч чалавек і артылерыя) і Маскоўскай дзяржавы (пад камандаваннем Івана Чалыдзіна і Міхаіла Булгакава-Голіцы; 80 тысяч чалавек і артылерыя) на полі на беразе Дняпра, за 5 км ад Оршы. Адбылася 8 верасня 1514 г. Бітва скончылася перамогай войска ВКЛ, на пэўны час перавяла ход вайны ў спакойнае, зацяжнае рэчышча, аднак з-за іншых гістарычных акалічнасцяў не мела трывалых ваенных наступстваў. Магчыма, бітва была самай значнай перамогай войска ВКЛ, займае прыкметнае, а часам і галоўнае месца ў ваеннай гісторыяграфіі, атрымала шырокі розгалас у тагачаснай Еўропе, а таксама знайшла трывалы адбітак у беларускай культуры (напрыклад, “Пахвала князю Астрожскаму” ў Валынскім летапісе, народная песня “У нядзельку, параненька” і іншых). Вядомая карціна “Бітва пад Оршай”, арыгінал якой знаходзіцца ў Нацыянальным музеі ў Варшаве (карціна мае памеры 1 м 65 см вышыні і 2 м 60 см шырыні). Верагодна, яна напісаная адразу пасля бітвы, паміж 1520 і 1534 гадамі.

У сучаснасці часткай беларускага грамадства 8 верасня адзначаецца як Дзень беларускай вайскавай славы, штогод у першыя выхадныя верасня ладзіцца бардаўскі фэст “Аршанская бітва”. Гэтая падзея адлюстравалася ў літаратурных творах (верш “Балада аб перемозе” Алега Грушэцкага, 1994 г.; верш “Шляхецкая” Андрэя Мельнікава, 1992 г. і інш.), у музычнай кампазіцыі гурта “Стары Ольса”. У беларускай мове вядомая прымаўка *Слава Воршы ўжо нягорша*.

б) Анамастычныя (тапонімы і антрапонімы, рэкламныя назвы і таварныя знакі): *Белавежская пушча, Курапаты, Хатынь, Ефрасіння Полацкая, Францыск Скарына, “Купалінка”*. У ладзенай групе прывядзём прыклад апісання назвы прыроднага аб’екта, славугай асобы беларускай культуры, а таксама гандлёвай маркі прадукцыі (“Атлант”, БелАЗ, “Беларуськалій”, “Гомсельмаш”, “Камунарка” і г.д.).

Белавежская пушча (Белавежа) – адзін з чатырох нацыянальных паркаў Беларусі, які з’яўляецца самым вялікім лесам у Цэнтральнай Еўропе (гэта рэшткі першабытнага лесу, які распасціраўся некалі ад Балтыйскага мора да ракі Буг і ад Одэра да Дняпра). Белавежская пушча размешчана ў Брэсцкай вобласці за 340 км на паўднёвы захад ад Мінска. Белавежская пушча занесеная ў Сусветную спадчыну ЮНЕСКА ў 1992 годзе, у 1993 годзе атрымала статус біясфернага запаведніка. Першыя пісьмовыя ўпамінанні пра Белавежскую пушчу датуюцца 983 годам. У канцы XIV стагоддзя вялікі князь ВКЛ Ягайла аб’явіў пушчу запаведнай і ўстанавіў тут забарону на паляванне. У 1588 г. быў выдадзены Лясны статут, які забараняў таксама высечку лесу. У Белавежскай пушчы растуць больш за 1000 відаў раслін, у тым ліку рэдкіх і эндэмічных. Парк вядомы сваімі старажытнымі імяннымі дубамі, узрост якіх перавышае 500 гадоў. У Нацыянальным парку “Белавежская пушча” сустракаецца 59 відаў сысуноў, у тым ліку зубр, воўк, рысь, выдра, тарпан і інш. У запаведніку водзяцца больш за 250 відаў птушак. Белавежскай пушчы прысвечаныя шматлікія вершаваныя творы, нарысы, апавяданні і аповесці беларускіх аўтараў (Р. Барадулін, В. Вітка, А. Вялюгін, М. Гусоўскі, У. Караткевіч, А. Куляшоў, П. Панчанка, М. Танк і іншыя),

музычныя творы пра яе выконвалі ВІА “Песняры” і Данчых. Пра пушчу знятыя дакументальныя фільмы, у тым ліку сусветна вядомым каналам Animal Planet. Турыстычныя туры ў пушчу з наведваннем музея прыроды, рэзідэнцыі Дзеда Мароза і аглядам Белай вежы ў Камяніцы вельмі запатрабаваныя сярод беларусаў і замежных турыстаў (лексэма апісаная таксама: [Чумак (рэд.) 2008: 14]).

Бацька Мінай (Мінай Піліпавіч Шмыроў) (1891–1964) – адзін з арганізатараў і кіраўнікоў партызанскага руху ў Віцебскай вобласці ў Вялікую Айчынную вайну. Герой Савецкага Саюза (1944). У ліпені 1941 г. ён арганізаваў і ўзначаліў партызанскі атрад у Суражскім раёне, які потым увайшоў у склад 1-й Беларускай партызанскай брыгады. Гэтая брыгада ўдзельнічала ў абароне “Віцебскіх варот”. Партызаны “Бацькі Міная” (падпольная мянушка М.П. Шмырова) наносілі ўдары па чыгуначцы, пашы, водных камунікацыях, узрывалі масты і склады, пусквалі пад адхон эшалоны гітлераўцаў. Спрабуючы захапіць партызанскага кіраўніка, фашысты ў кастрычніку 1941 г. узялі заложнікамі чатырох яго дзяцей, сястру і маці жонкі. Спробы партызан вызваліць сям’ю партызанскага камандзіра не ўдаліся. 14 лютага 1942 года пасля чатырох месяцаў катаванняў дзеці і сваякі Шмырова былі расстраляныя. Верш Аркадзя Куляшова “Балада аб чатырох заложніках”, які распавядае пра трагічныя старонкі біяграфіі Бацькі Міная, быў пакладзены на музыку і ўвайшоў у рэпертуар ВІА “Песняры”. Бацьку Мінаю прысвяціў верш Якуб Колас. Пасля вайны Мінай Піліпавіч быў на грамадскай і гаспадарчай рабоце ў Віцебску. Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР у 1947–1963 гг. Ганаровы грамадзянін Віцебска. У Віцебску яго імем названая вуліца, мост і адзін з філіялаў абласнога музея.

БелАЗ – найбуйнейшы сусветны вытворца кар’ерных самазвалаў вялікай і асабліва вялікай грузапад’ёмнасці, а таксама іншага цяжкага транспартнага абсталявання, а таксама назва выпушчанай транспартнай адзінкі. Знаходзіцца ў горадзе Жодзіна Мінскай вобласці. У 1948 годзе пачалося будаўніцтва першых карпусоў “Торфмаша”, праз 10 гадоў выйшаў першы 25-тонны самазвал МАЗ-525,

Краіназнаўства ў лютэрку лінгвістыкі...

а прадпрыемства стала называцца “Беларускі аўтамабільны завод”. Завод выпускае сусветна вядомую тэхніку, якая працуе ў дзясятках краін свету. Магутнасць і вялікі памер машыны абыграныя ў шматлікіх жартах і анекдотах пра БелАЗ: *Кіроўца БелАЗа глядзіць на дарожныя знакі проста з цікаўнасці. Мясцовыя навіны: учора на скрыжаванні сутыкнуліся БелАЗ і невядома што. Сведкі сцвярджаюць, што на краш-тэсце БелАЗа бетонная пліта намагалася адпаўзці. Правілы руху для БелАЗа: выехаўшы на скрыжаванне, паглядзець, ці няма іншага БелАЗа і прадоўжыць рух.*

Акрамя асобных лексем, у слоўніку знайшлі адлюстраванне словазлучэнні і фразеалагічныя адзінкі. У якасці прыкладу рэпрэзентуем наступнае выслоўе.

Чарка і шкварка – выраз, які шырока выкарыстоўваецца ў беларускім маўленні і, верагодна, паходзіць ад прымаўкі *Абы шкварка і чарка, дык будзе там і наш Марка*. Сутучныя словы сустракаюцца і ў іншых фраземах (*дзе чарка, там і шкварка; выт’ем па чарачцы, з’ямо па шкварачцы; не маеш шкваркі – не шукай чаркі*), у тэксце песні “Бывайце здаровы”: *Штодзень у капусце / Каб плавала шкварка, / А к ёй бы часінай / Знайшлася б і чарка*. У некаторых выпадках ужывання адзначанае негатыўнае адценне выразу, аматара *чаркі і шкваркі* могуць крытыкаваць за наданне асаблівай увагі побыту, засяроджанасць на задавальненні матэрыяльных патрэб, безуважлівасці да духоўных і маральных каштоўнасцяў, адсутнасці высокіх мэт жыцця (*Народ, які змяняў свабоду на таўстыя шкваркі, не будзе мець ні свабоды, ні шкварак* – вытрымка з публіцыстычнага артыкула). Першы традыцыйны фестываль (фэст) беларускай нацыянальнай кухні меў назву “*Чарка-шкварка на Суле*”. Адзін з даследчыцкіх цэнтраў увёў паняцце “індэкс чаркі-шкваркі”: кошт 100 гр. гарэлкі і 100 гр. свініны падлічваецца і параўноўваецца ў розных краінах з мэтай вызначэння ўзроўню жыцця і даступнасці харчавання. Асобнымі банкамі Беларусі ўведзены дэпазіт пад назвай “Шкварка”. Некаторыя лінгвісты сцвярджаюць, што слова *шкварка* не існуе ў беларускай мове, карэктна выкарыстоўваць лексему *шкварка*.

Як адзначае Аляксей Чарнаброў, “праца па ўкладанні лінгвакраіназнаўчага слоўніка не можа быць цалкам завершаная, бо культура –

не статычная з’ява, а дынамічны працэс” [Чэрнобров 2014: 38]. З тае прычыны, што слоўнік павінен адлюстроўваць сучасныя моўныя працэсы на тэрыторыі Беларусі, у яго ўключаны “спрэчныя”, неадназначныя моўныя адзінкі, тлумачэнне якіх вымагае гістарычнага каментару, аналізу вялікай выбаркі словаўжыванняў у розных тыпах дыскурсу, адсылкі да нарматыўных дакументаў. Такімі словамі з’яўляюцца, напрыклад, *змагар, свядомы*, якія нярэдка сталі абразлівымі характарыстыкамі ў публіцыстыцы, не маючы ў сваім значэнні падстаў для гэтага, а таксама ўстарэлая назва беларускіх зямель *Белоруссия* (у слоўніку пададзена менавіта такое яе напісанне).

“Белоруссия” (перыфраза “*каланіяльная назва Беларусі*”) – гістарычная назва беларускіх зямель у рускамоўным дыскурсе, якая ўзнікла прыкладна ў XIX ст. і стала агульнапрынятай назвай усіх тэрыторый, дзе кампактна пражываў беларускі этнас. Цяпер з’яўляецца ўстарэлай рускамоўнай назвай краіны, якая дзейнічала да 1991 г. У Законе Рэспублікі Беларусь ад 19 верасня 1991 г. “Аб назве Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі” Вярхоўны Савет пастанавіў: “БССР цяпер называць “Рэспубліка Беларусь”, а ў скарачаных і састаўных назвах – “Беларусь”. Устанавіць, што гэтыя назвы транслітуюцца на іншыя мовы ў адпаведнасці з беларускім гучаннем”. У адпаведнасці з аўтарытэтнымі даведнікамі і класіфікатарамі краін свету, зацверджанымі міжнароднымі стандартамі, абвешчаная адзіная назва – *Рэспубліка Беларусь*. Аднак у СМІ Расійскай Федэрацыі па-ранейшаму выкарыстоўваецца форма *Белоруссия*, правільнасць якой адстойваюць многія расійскія лінгвісты, спасылаючыся пры гэтым на шматлікія пастановы, дзе зацверджаная такая форма. На думку некаторых, форма слова *Беларусь* у рускай мове памылковая, бо ў гэтай мове адсутнічае злучальная галосная *а*, ёсць толькі *о* і *е*. Выклікаюць пытанне і рускамоўныя напісанні вытворных формаў *белорусский* і *белорус*. Выказваецца думка, што іншая дзяржава не можа “дыктаваць” правілы ўжывання таго ці іншага слова ў рускай мове. Між тым у многіх беларусаў форма назвы краіны *Белоруссия* выклікае жаданне выправіць яе як памылковую. На тэму гэтага з’явіўся жарт: *Калі вы заблукалі ў беларускім лесе, выгукніце “Бе-*

Генадзь Арцямёнак, Кацярына Півавар

лорусся”, і абавязкова хто-небудзь знойдзеца вас паправіць.

Такім чынам, ёсць падставы спыраджаць, што сёння ў межах айчынай традыцыі падрыхтоўкі і стварэння лінгвістычных слоўнікаў лінгвакраіназнаўчая лексікаграфія аформілася ў самастойнае адгалінаванне, якое актыўна развіваецца. У беларускай лексікаграфіі з’явіліся працы новага тыпу – слоўнікі-даведнікі, якія спалучаюць мовазнаўчую, культуралагічную і лінгвакраіназнаўчую інфармацыю. Лінгвакраіназнаўчыя слоўнікі ў асноўным арыентаваныя на замежнага чытача, які толькі пачынае знаёміцца з новай мовай і культурай, але, зыходзячы з сітуацыі незбалансаванага двухмоўя, калі беларуская мова часта не засвойваецца як першая, родная, саступаючы рускай, слоўнік, створаны на аснове рэалій беларускай мовы, гісторыі і культуры будзе патрэбны і карысны для карэнных жыхароў Беларусі. Сёння наспела неабходнасць падрыхтоўкі і выдання комплекснага сучаснага даведніка “Рэспубліка Беларусь: лінгвакраіназнаўчы слоўнік”, у якім знайшлі б месца як традыцыйная лексіка, фразеалогія, моўная афарыстыка, так і інавацыі апошняга часу, абумоўленыя зменамі ў грамадскім жыцці за перыяд існавання Беларусі як самастойнай дзяржавы. За апошнія дзесяцігоддзі ў краіне з’явіліся новыя знакавыя рэаліі, якія сталі сімваламі Беларусі і шырока рэпрэзентуюцца ў мове (*Нацыянальная бібліятэка, Плошча Дзяржаўнага сцяга* і інш.). Слоўнік па магчымасці ахопіць усю тэматычную разнастайнасць лінгвакраіназнаўчых рэалій і ажыццявіць іх этнакультурную семантызацыю. Стварэнне лінгвакраіназнаўчага слоўніка на беларускамоўнай глебе – важкі ўнёсак у мовазнаўчую навуку, лексікаграфію і лінгвадыдактыку Беларусі.

Літаратура

Веденина Л.Г. , 1997, *Франция: Лингвострановедческий словарь*, Москва.

Верещагин Е., Костомаров В., 1980, *Лингвострановедческая теория слова*, Москва.

Иванова С., Иваноў Я., 1997, *Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выказаў: Лінгвакраіназнаўчы дапаможнік*, Мінск.

Мальцева Д.Г. (ред.), 1998, *Германия: страна и язык = Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий сло-*

варь, Москва.

Маслова В., Николаенко С., 2011, *Краткий лингвокультурологический словарь-справочник: культурное пространство Витебщины*, Витебск.

Николау Н., 1995, *Греция: Лингвострановедческий словарь*, Москва.

Прохоров Ю. (ред.), 2007, *Россия. Большой лингвострановедческий словарь*, Москва.

Чернобров А., 2014, *Принципы формирования, содержание и типы лингвокультурологических словарей*, “Вестник Новосибирского государственного педагогического университета”, № 3 (19), с. 37–38.

Чернов Г. В. (ред.), 1996, *Американа: Англо-русский лингвострановедческий словарь = Americana: English-Russian Encyclopedic dictionary*, Смоленск.

Чумак Л. (ред.), 2008, *Беларусь: лингвокультурологический комплекс: пособие для иностранных студентов*, Минск.

Асаблівасці навучання роднай мове...

Наталля Сівіцкая

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры

e-mail: nata_sivickaja@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7872-0700

Асаблівасці навучання роднай мове
ў кантэксце этнапедагагічнай традыцыі беларусаў

Рэзюмэ

Дасканалае валоданне моўнымі сродкамі ў традыцыйным соцыуме з'яўлялася адной з адзнак сацыяльна паспяховага чалавека. У выхаваўчай культуры беларускага народа істотная ўвага надавалася навучанню мове і выхаванню культуры маўлення. На ўсіх этапах узроставай сацыялізацыі асобы вялікае значэнне надавалася дзеянням, накіраваным на забеспячэнне паспяховага авалодвання мовай і маўленчымі сродкамі.

Ключавыя словы: народная педагогіка, этнапедагогіка, культура маўлення, ўзроставае сацыялізацыя, прыёмы выхавання, навучанне мове, маўленчыя сродкі.

Abstract

Features of Native Language Teaching in the Context of the Ethnopedagogical Tradition of Belarusians

Perfect language proficiency in traditional society was one of the assessments of a socially successful person. In the educational culture of the Belarusian people, significant attention was paid to language training and education of speech culture. At all stages of age-related socialization of the individual, great importance was attached to actions aimed at ensuring successful mastery of language and speech means.

Keywords: folk pedagogy, ethnopedagogy, speech culture, age-related socialization, methods of education, language training, speech means.

Пэўныя намаганні ў навучанні мове, культуры і граматыцы маўлення прадпрымаліся яшчэ на этапе дародавай міфалагічна-рытуальнай сацыялізацыі асобы – у першую чаргу гэта датычылася рэгламентацыі паводзін цяжарнай жанчыны ў кантэксце выканання ёю магічных забарон. Так, згодна з павер'ем, *жанчына ў стане не павінна нікого дразніць: ні зугнівога, ні шапялявага, ні закатага, ні нямого, (...) бо дзіця яе будзе мець ліхую гаворку; калі тоўстая жанчына з кускам у роце каго-небудзь прывітае, та яе дзіця будзе шапялявае ці закатае* [Сержпутоўскі 1998: 166].

Паспяховасць авалодвання мовай ад нараджэння да двух-трох год таксама звязвалі з выкананнем некаторых магічных забарон. Так, згодна з народным павер'ем, *пакуль дзіця яшчэ нічога не гаворыць, яму няможна даваць есці не толькі рыбы, але і ўюшкі, бо яно будзе нямое, бы рыба* [Сержпутоўскі 1998: 184]. Магічныя забароны датычыліся і выканання строгай чарговасці ў паэтапным авалодванні чалавекам тымі ці

Наталля Сівіцкая

іншымі жыццёва-практычнымі навыкамі. Так, паводле народных уяўленняў, *калі дзіця ўнярод пачне хадзіць, чым гаварыць, то лшчэ доўга гаварыць не будзе, бо затаптала мову* [Васілевіч 2010: 171].

Як сведчаць матэрыялы этналагічных крыніц, у традыцыях розных славянскіх народаў немата і затрымка маўлення ў дзяцей вытлумачаюцца парушэннем забарон іх бацькамі. Напрыклад, згодна з сербскім павер’ем, *дзецям нельга забараняць размаўляць і абрываць іх словамі “замаўчы”*, у рускай народнай традыцыі *дзіця да года нельга падносіць да лютэрка*, у народнай традыцыі беларусаў лічылася, што *нельга пакідаць на сцяне аснову кроснаў пасля снавання, каб тым самым не “завязаць” мову дзіцяці* [Голстой (рэд.) 1995: 296]. З навучаннем маўленчай практыцы звязана і павер’е не падстрыгаць валасы цяжарнай жанчыне – *падстрыжэш дзіцяці язык*.

Адразу ж пасля нараджэння з дзіцяці пачыналі размаўляць, яно павінна было чуць мову – праз калыханкі, потым забаўлянкі і пацешкі, праз якія дзіця засвойвала не толькі лексіку, але і з цягам часу магло засвойваць, асэнсоўваць паводзіны ў тых ці іншых сацыяльна-бытавых сітуацыях: *Верабейка памёр / Яму вечны пакой / Алісіца галасіла / Муха кліцькі мясіла / Камар доскі часаў, / Мядзведзь ямку капаў / Верабейку хаваў*. Альбо: *Сіка-сіка, падай лыка / На што лыка? / Пузу віць / На што пуга? / Сіку біць* [Матэрыялы аўтара].

Працэс навучання мове і культуры маўлення быў звязаны з выкарыстаннем прыёмаў назірання, гутаркі і тлумачэння. Дзіця штодзённа было сведкам тых ці іншых этыкетных сітуацый, і, натуральна, назіральнікам адпаведнага выкарыстання лексічных сродкаў. Да прыкладу – навучанне прывітанням. Як вядома, у традыцыйнай культуры беларусаў існавала рэгламентацыя вітанняў адпаведна той ці іншай сітуацыі: *Пахвалёны ў хату! Хлеб ды соль! Дай, Божа, у добры час пачаць! Умалотна вам! Зарадзі, Божа!* [Архіў]; *Здарова! Памагай, Божа!* Як адзначана ў матэрыялах дыялектных лексікаграфічных крыніц, *трэба знаць, кому дзень добры даць, а кому — і помогайбо!* [Крывіцкі 1982: 8]. Адначасова з навучаннем асаблівасцям выкарыстання спосабаў вітання вытлумачвалася іх “практычнае”

значэнне: *Дзень добры не дала — себе здароўя не ўзела*. [Крывіцкі 1982: 10].

Выкарыстанне прыёма тлумачэння ажыццяўлялася таксама пры навучанні адбору маўленчых сродкаў у адпаведнасці з сітуацыяй: *Астыгайцісь здаровы, кажуць пры раз’вітанні!* [Бялькевіч 1970: 61]; *Добраноч.— Ідзі здарова* [Крывіцкі 1982: 20]; *дзе робяць труну, як небожчык, то не гавораць дзень добры, а моўчкі проходаць* [Крывіцкі 1982: 10].

Асаблівая ўвага звярталася на адпаведнасць і актуальнасць інфармацыі, агучанай у вусным дыскурсе. Адносіны да недарэчнага і неадпаведнага сітуацыі выказвання адлюстраваны ў беларускіх народных прыказках: *вот базыкыйць, што сьліна к губе пріясець*. [Бялькевіч 1970: 80]; *шо віджу, то і брыджу* (гаварыць непатрэбства, брыду) [Крывіцкі 1982: 72]; *не ўсё тое казаць, што на рот лезе, трэба знаць, што сказаць; трэба знаці, чаго фрактаці* [Фядосік 1976: 380].

Выхаванне разумення адпаведнасці прамаўлянай інфармацыі адбывалася праз іранічныя адказы, адрасаваныя дзіцяці, напрыклад, адказ на пытанне “А што там напісана?” адказвалі – *Кабыла лысая. Жарабя сляпое, з’еў воўк абое*. Альбо адказ на пытанне “Навошта?” – *каб дурні пыталіся* [Архіў]. То бок, у грубавата-іранічнай форме дзіцяці давалі зразумець недарэчнасць і паводзін, і пытанняў.

У выхаванні культуры маўлення вялікая роля належала станоўчаму прыкладу дарослага. Практычна заўсёды знаходзячыся побач з дарослымі, дзеці не толькі непасрэдна папаўнялі слоўнікавы запас і навучаліся валоданню ім у тых ці іншых сітуацыях, але і засвойвалі правільнае інтаніраванне, расстаноўку акцэнтаў, спосабы вербальнага выражэння экспрэсіі, навучаліся лаканічнасці і трапнасці пры выказванні думкі. Да прыкладу – характарыстыкі паўсядзённых жыццёвых сітуацый, адзначаныя ў вусным народным дыскурсе – *можжа, дачка што-небудзь дзяўганула* (“сказала недарэчнае”) [Мацкевіч 1980: 71]; *жахнула маланка, як свечка* [Мацкевіч 1980: 145]; *што ты там калошкаешся?* [Мацкевіч 1980: 379]; *чаго ты кльындаеш тут?* [Мацкевіч 1980: 483]; *тануюць, як голыя ў*

Асаблівасці навучання роднай мове...

крапіве, уздыхнуў, як стары конь над пустым цэбрам; пабрахаліся, як сабакі; кот жых у стору, а я цісь дзвярамі [Архіў].

Адначасова дзіцяці прывівалася разуменне аб чысціні мовы з дапамогай прыёмаў унушэння, асуджэння, папрока і папярэджання: *дыба, чорт — благія, цартоўскія словы [Мацкевіч 1979-1986 т. 2: 111]; ды як табе не брыдка такія словы гаварыць [Мацкевіч 1979: 224]; хто ругаецца, таго чэці на тым свеці заставяць гарачую патэльнію лізаць [Архіў].* Дзейсным з’яўляўся метада правакацыі, які, па нашых назіраннях, актуальны па сённяшні дзень – то бок, дзіцяці прапаноўвалі паўтарыць некаторыя лаянковыя словы, а потым жорстка высмейвалі.

Напрыклад, дзяцей падвучвалі, каб на пытанне цікаўных «*А на каго ты больш падобны, на мамку ці на бацьку?*» адказвалі: *Тварам – на сябе, а сф..ай – на цябе!* [Архіў].

Негатыўнае стаўленне да ўжывання лаянкавай лексікі падмацоўвалася і традыцыйнымі міфалагічнымі ўяўленнямі. Як сведчаць матэрыялы этналагічных даследаванняў, лаянка як сродак эмацыянальнага выражэння ў беларусаў асэнсоўвалася як грахоўныя паводзіны. Згодна з павер’ем, яна прываблівала нячыстую сілу, хату, дзе лаюцца, пакідалі анёлы [Голстой 1995: 251]. Гэтыя звесткі пацвярджаюцца таксама і матэрыяламі беларускіх этналагічных і дыялектных лексікаграфічных крыніц: *ад дурной брані маць сыра-зямля здрыгаецца [Фядосік 1976: 398]; не тыганьця вы хаты хоць лаянкай сваёй! [Бялькевіч 1970: 363].*

Эмацыянальнае стаўленне да тых ці іншых падзей альбо асоб знаходзілі выражэнне ў праклёнах і ацэначных параўнаннях *каб табе ў галаве верацяном круціла, як ты ў жыціці круціш; каб табе на пуза гуз, а ў глотку скулу [Архіў]; дзяўбешка ты нецярэбленая! [Мацкевіч 1979-1986 т. 2: 71]; ах ты клышавень, адна нага ў Мінск, а другая — у Дзвінск! [Мацкевіч 1979-1986 т. 2: 484]; лыбіцца, як майская роза [Мацкевіч 1979-1986 т. 2: 694]; аніцхрыст ты, нечысіцік, паразіт! [Крывіцкі 1982: 6].*

Як бачым, этнапедагагічная традыцыя навучання роднай мове і выхавання культуры маўлення была накіраваная не толькі на

засваенне шырокага слоўнікавага запасу і правіл карыстання ім, але і мела вялікае грамадска-культурнае значэнне. Разам з навучаннем роднай мове адбывалася арганічная перадача духоўных каштоўнасцяў беларускага грамадства новаму пакаленню, што спрыяла натуральнай этнізацыі асобы, а гэта, у сваю чаргу, непасрэдна ўплывала на вектар развіцця грамадства ў плане працягу традыцыйных духоўных, маральных і эстэтычных каштоўнасцяў народа.

На вялікі жаль, у сучасных рэаліях усё часцей сустракаецца ігнараванне моўных нормаў, маўленчай граматыкі, звужэнне слоўнікавага запасу, папярэнне слэнгавых выказаў і да т.п. Так, нават у сродках масавай інфармацыі, асабліва ў навасных парталах інтэрнэту, вельмі часта сустракаюцца арфаграфічныя, сінтаксічныя, стылістычныя памылкі тыпу *дзвер была зачынена* (замест *дзверы былі зачынены*), *таксоўшчык* (замест *таксіст*), альбо перлы накіпталт: *на пешаходным пераходзе збілі дзяўчынку. Дзяўчына пераходзіла дарогу на зялёнае святло. Зараз жанчына знаходзіцца ў бальніцы.* Падобныя памылкі не толькі ўскладняюць разуменне сэнсу напісанага (у нашым выпадку незразумела – хто ж патрапіў пад колы машыны?), але і выклікаюць рэзка негатыўныя адносіны чытачоў. Так, на інтэрнэт-форумах у якасці рэакцыі на падобныя памылкі карыстальнікі пакідаюць каментарыі кіпталту “*Якая недарэчная мова!*”, цалкам ігнаруючы факт наяўнасці журналіста, які не ўмее карыстацца моўнымі сродкамі. Як бачым, скажэнне мовы праз ігнараванне яе нормаў нясе ў сабе пагрозу вырачэння сваёй мовы, а тым самым і нацыянальных каштоўнасцяў.

Яшчэ адна сучасная небяспека на ўзроўні мовы – гэта прымітывізацыя маўлення: выкарыстанне слэнгу, маргіналізацыя мовы, распаўсюджанне люмпенскай мовы. Напрыклад, у навінных парталах інтэрнэту можна нярэдка сустрэць жаргонныя выразы маргінальнай часткі грамадства накіпталт *хуліганка* замест *хуліганства*. Гэтая тэндэнцыя з’яўляецца небяспечнай, паколькі прымітывізацыя мовы і маўлення прыводзіць да развіцця спрошчанага светаўспрымання ў цэлым – у выніку існаванне асобы зводзіцца да задавальнення шэрагу надзённых патрэб,

Наталля Сівіцкая

а шырокае кола гісторыка-культуралагічных пытанняў застаюцца па-за свядомасцю індывіда, вельмі часта перарастаючы ў нігілістычнае адмаўленне этнакультурных і грамадскіх традыцый наогул.

Акрамя таго, сёння распаўсюджанае перакананне, што можна ствараць беларускую культуру і выхоўваць беларусаў на іншай мове – рускай, польскай, англійскай, кітайскай. Аднак дэструкцыя мовы, выкліканая штучным вывадам яе са сферы шырокага ўжытку, уплывае на развіццё грамадства і змяняе яго ў больш значнай ступені, чым можа здацца на першы погляд. Да прыкладу, у 1696 г. было афіцыйна забаронена выкарыстоўваць беларускую мову ў дзяржаўным справаходстве. Гэтая падзея паставіла ў прывілеяванае становішча каталіцкія навучальныя ўстановы, у выніку чаго паступова спынілі сваю дзейнасць брацкія школы, выхаванне і навучанне ў якіх вялося на беларускай мове. Трэба адзначыць, што гэтыя навучальныя ўстановы з’яўляліся ўсёаслоўнымі, а навучанне на роднай мове давала мажлівасць атрымаць пачатковую адукацыю шырокім сляям насельніцтва. Калі ўлічыць, колькі вучняў і патэнцыйных навучэнцаў брацкіх школ засталіся па-за адукацыйным і выхаваўчым працэсам, можна ўявіць, як змянілася карціна тагачаснага беларускага грамадства наогул. Акрамя таго, з-за “непрэстыжнага” статусу беларускай мовы моцна змянілася моўная сітуацыя ў беларускіх гарадах. На сённяшні дзень нашае грамадства фактычна перажывае такую ж самую сітуацыю, што, безумоўна, адбываецца на самасвядомасці грамадзян. Вынікам выхавання на чужых традыцыях і чужой мове робіцца з’яўленне дэнацыяналізаваных і дэарыентаваных асоб без сталых маральна-каштоўнасных устаноў.

Фарміраванне ўмоваў стабільнага развіцця грамадства мажлівае толькі праз фарміраванне асобы чалавека – яго каштоўнасных арыентацый, ідэалаў, адносін да культурнай спадчыны. Для выхавання грамадзяніна, прывіцця індывіду арганічнага ўсведамлення сябе як прадстаўніка менавіта беларускай нацыі неабходна найперш сфарміраваць у яго пачуццё прыналежнасці да свайго роду, сталае ўспрыманне сябе як яго пераемніка,

для чаго неабходна навучанне і выхаванне асобы ў полі нацыянальных традыцый. У сваю чаргу нацыянальна арыентаванае выхаванне і навучанне немагчымае без апоры на родную, у нашым выпадку – беларускую мову.

Такім чынам, веданне і існаванне ў паўсядзённым ужытку беларускай мовы з’яўляецца асноўнай ўмовай захавання суверэннай беларускай дзяржавы, нацыянальнай культуры і асновай самаідэнтэфікацыі беларусаў. Прыняцце індывідам чужой мовы і вырачэнне роднай – галоўнае сведчанне гатоўнасці асобы да поўнай асіміляцыі, што з’яўляецца небяспечным і для развіцця грамадства і для захавання дзяржаўнасці наогул.

Змена мовы адбываецца на самасвядомасці асобы, паколькі мова з’яўляецца свайго роду кодам, праз які адбываецца перадача і засваенне вобразных адносін да навакольнага свету і асэнсаванне сябе ў гэтым свеце.

Літаратура

Архіў аддзела культуры Глыбоцкага райвыканкама.
 Бялькевіч І.К., 1970, *Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны*, Мінск.
 Васілевіч У.А., 2010. *Жыцця адвечны лад. Беларускія народныя прыкметы і навер’і. Кніга 2*, Мінск.
 Крывіцкі А.А., 1982 – 1987. *Тураўскі слоўнік: У 5 т.*, Мінск.
 Матэрыялы апытанняў аўтара.
 Мацкевіч Ю.Ф., 1979 – 1986, *Слоўнік гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т.*, Мінск.
 Сержпутоўскі А.К., 1998, *Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў*, Мінск.
 Толстой Н.И. (ред.), 1995, *Славянские древности: этимологический словарь в пяти томах Т. 1: А—Г*, Москва.
 Фядосік А.С., 1976, *Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах, кн. 2*, Мінск.

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Віктар Корбут

Варшаўскі ўніверсітэт

e-mail: v.korbut@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6848-1160

**Беларускі і літоўскі элементы творчасці і ідэнтычнасці
Станіслава Манюшка і яго бацькі Чэслава**

Рэзюмэ

Станіслаў Манюшка лічыцца бацькам польскай нацыянальнай оперы. Ён жыў і тварыў у Мінску (з перапынкамі з 1830 г.) і Вільні (з перапынкамі ў 1840-1858 гг.). Памёр 4 чэрвеня 1872 г. у Варшаве, дзе правёў апошнія гады жыцця – з канца 1858 г. Польшка-беларуска-літоўскі моўна-культурны сімбіёз на землях былога Вялікага Княства Літоўскага адбіўся на фарміраванні асобы Манюшка, яго творчасці. Упершыню публікуецца аўтограф Манюшку беларуска-польскага пісьменніка Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, з якім ён супрацоўнічаў. На фарміраванне асобы кампазітара паўплываў таксама яго бацька Чэслаў Манюшка. Упершыню публікуюцца зробленыя ім запісы беларускіх песняў.

Ключавыя словы: Станіслаў Манюшка, Чэслаў Манюшка, беларуская мова, беларуская літаратура, Беларусь, Польшча.

Abstract

Belarusian and Lithuanian Elements of Work and Identity of Stanislaw Maniuszko and His Father Czeslaw

Stanislaw Moniuszko is considered the father of the Polish national opera. He lived and worked in Minsk (with breaks from 1830) and Wilno (Vilnius) (with breaks in 1840–1858). He died on June 4, 1872 in Warsaw, where he spent the last years of his life – from the end of 1858. The Polish-

Belarusian-Lithuanian linguistic and cultural symbiosis on the lands of the former Grand Duchy of Lithuania reflected on the formation of Moniuszko's personality and his creativity. The autograph to Moniuszko by the Belarusian-Polish writer Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, with whom he collaborated, is published for the first time. His father Czeslaw Moniuszko also influenced the personality of the composer. For the first time records of Belarusian songs made by him are published.

Keywords: Stanislaw Moniuszko, Czeslaw Moniuszko, Belarusian Language, Belarusian Literature, Belarus, Poland.

5 мая 1819 г. прыйшоў на свет у Убелі, неіснуючым ужо паселішчы ў сучасным Чэрвеньскім раёне Мінскай вобласці Рэспублікі Беларусь, Станіслаў Манюшка, які лічыцца бацькам польскай нацыянальнай оперы. С. Манюшка жыў і тварыў у Мінску (з перапынкамі з 1830 г.) і Вільні (з перапынкамі ў 1840-1858 гг.). Памёр 4 чэрвеня 1872 г. у Варшаве, дзе правёў апошнія гады жыцця – з канца 1858 г.

У тэя часы, калі жыў Манюшка, усе гэтыя тэрыторыі ўваходзілі ў склад Расійскай імперыі, а да канца XVIII ст. – у склад Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства,

Віктар Корбут

аб'яднаных у Рэч Паспалітую Абодвух Народаў – шляхецкіх польскага і літоўскага народаў, да якіх Манюшка сябе адносіў.

Станіслаў вырас у шляхецкай сям'і Чэслава Манюшкі і Эльжбеты з роду Маджарскіх, яго дамашняй мовай была польская. У той жа час, жывучы паміж Убелем і Мінскам, падарожнічаючы на бацькаўпчыне – землях былога Вялікага Княства Літоўскага – ад ваколіц Навагрудка і Слуцка да Вільні і Коўна, ён чуў беларускую, літоўскую мову.

Польска-беларуска-літоўскі моўна-культурны сімбіёз на землях былога ВКЛ адб'іўся на фарміраванні асобы Манюшкі, яго творчасці.

Беларускія матывы ў “Śpiewniku domowym” і ўплыў Яна Чачота

У 1842 г. газета “Tygodnik Petersburski” паведамляла, што “powziął Moniuszko zamiar skomponowania cyklu melodii, które odzwierciedlałyby miejscowy charakter ludowy” [“Tygodnik Petersburski” 1842 (паводле: Olechnowicz 1986: 176)]. У 1843 г. выйшаў першы “Śpiewnik domowy” («Дамашні спеўнік») Манюшкі з 18 песнямі на словы 12 аўтараў. Ён адзначаў, што ўключае ў выданне песні са зборніка С. Вітвіцкага “Piosnki sielskie” (выдадзены ў 1830 г.) і Яна Чачота (беларускія песні, перакладзеныя на польскую мову, выдадзеныя ў 1837 г. [Czeczot 1837]), “bedać tego przekonania, że te utwory poetyczne najwięcej na siebie charakteru i barwy krajowej okazywały”, дадаючы: “...То, co jest narodowe, krajowe, miejscowe, co jest echem dziecinnych naszych przypomnień, nigdy mieszkańcom ziemi, na której się urodzili i wyrosli, podobać się nie przestanie”. У першым “Śpiewniku” Манюшка змясціў тры песні са зборніка Чачота [“Tygodnik Petersburski” 1842 (паводле: Olechnowicz 1986: 176)], у другім (1845 г.) адну (вершы ў “duchu ludowym” для “Śpiewnika” ў снежні 1844 г. Чачот даслаў кампазітару сам [Walicki 1873: 64; Rudziński 1955: 105-106]), у трэцім (1850 г.) дзве (адна з іх – “Prząśniczka” – стала вельмі папулярнай), у чацвёртым адну, у пятым убачылі свет 12 песняў са збораў Чачота. Усе гэтыя зборнікі выйшлі ў Вільні яшчэ да пераезду Манюшкі ў Варшаву ў 1858 г. Усяго Манюшка напісаў музыку да 19

народных беларускіх песняў, перакладзеных на польскую мову Чачотам [Olechnowicz 1986: 178-183]. Таксама публікаваліся пакладзеныя на музыку вершы іншых польскамоўных паэтаў, у т.л. ураджэнцаў беларускіх земляў былога ВКЛ: Адама Міцкевіча, Юзафа Ігнацы Крашэўскага, Уладзіслава Сыракомлі, Антоні Эдварда Адынца і іншых. Усяго выйшла 12 спеўнікаў, з іх пры жыцці С. Манюшкі шэсць. У 12 спеўніках змешчана 268 песняў, з іх у Вільні было напісана каля 150 [Narkowicz 2014: 100-101].

Пра значэнне спеўнікаў сведчыць ананімны верш 1856 г.: “Jeśli kiedy Polacy własną mowę zdradzą, / Polskim pieśniom śpiewniki twe umrzec nie dadzą” [Opieński 1924: 201-202]. Паэт і журналіст Ежы Ляскарыс, выхадзец з-пад Вільні, пісаў у 1858 г.: “Moniuszko jest u nas jedynym przedstawicielem rodzimej muzyki: on w nas obudził wiarę w jej piękno [...]. W Litwie w każdym domu, gdzie są osoby oddane muzyce, znajdziecie jego domowe śpiewniki, krakowiaki, piosnki i polonezy” [Rudziński 1955: 304]. У 1860 г. варшаўскі часопіс “Tygodnik Ilustrowany” пісаў: “Litwa i inne zachodnie gubernie cesarstwa, więcej nierównie (niż Warszawa) ubiegały się za kompozycjami Moniuszki, więcej je cenić umiały. W każdym dworku nawet, skoro tylko był w nim kto, co dźwięczną chociaż nie uczoną nutą umiał pieśń rodzinną zanucić, śpiewano melodye tego kompozytora” [Opieński 1924: 323]. Манюшка з'яўляўся прадстаўніком музычнай культуры земляў былога ВКЛ і адначасова яго “Śpiewniki domowe” сталі асновай польскага спеўнага рэпертуару, бо змяшчалі тэксты на польскай мове.

Супрацоўніцтва з Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам

У гісторыі і польскай, і беларускай культуры Манюшка адзначыўся як аўтар музыкі оперы “Sielanka” («Ідылія»), да якой напісаў музыку разам з Канстанты Кшыжанойскім на беларуска-польскае лібрэта Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. Дунін-Марцінкевіч стварыў тэкст у 1842 – 1844 гг., а апублікаваў у Вільні ў 1846 г. [Dunin-Marcinkiewicz 1846].

Прэм'ера оперы адбылася 9 лютага 1852 г. у мінскім тэатры [Денисов 1985: 68-69; Дзяні-

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

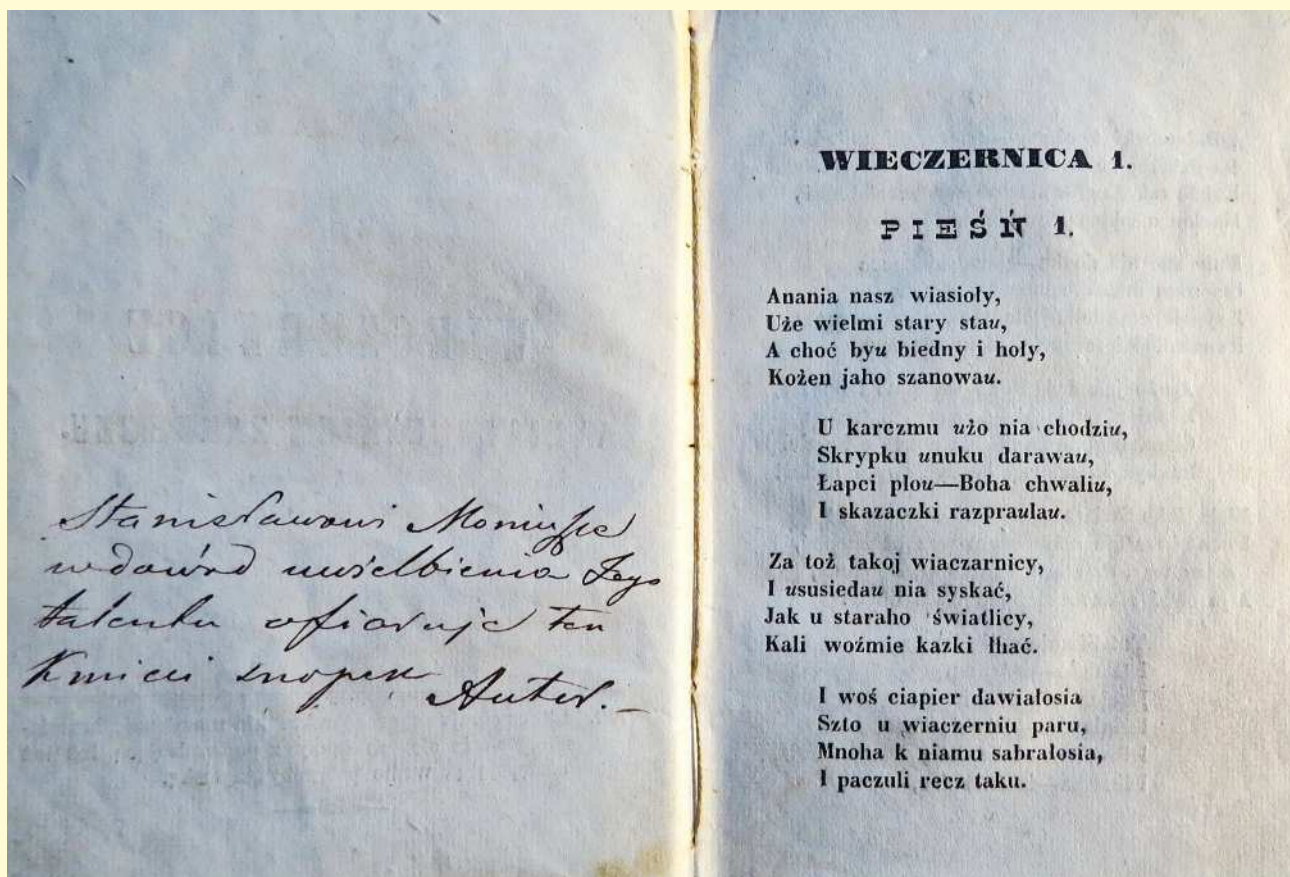
саў, *Гісторыя...* 1985: 30]. Тэатр знаходзіўся на вул. Валоскай (цяпер Інтэрнацыянальная) у будынку, знесеным у 1984 г. Цяпер на гэтым месцы гасцініца «Еўропа» (вул. Інтэрнацыянальная, 28) [Корбут 2013: 136-137]. Вядомы частковы змест афішы да спектакля: «Опера вь двухъ дѣйствіяхъ на польскомъ и простонародномъ языкѣ сочиненія Викентія Марцінкевича съ музыкаю Монюшки, Кржижановскаго и прочихъ под заглавіемъ «Селянка» [Корбут 2013: 136-137; Дзянісаў, *3 гісторыі...* 1985: 40]. Дунін-Марцінкевіч сыграў у пастаноўцы оперы ролю Навума Прыгаворкі. Гэты музычны твор ставіўся ў Мінску яшчэ ў 1853 і 1855 гг. [Дунін-Марцінкевіч 2007: 12-13].

Увогуле, у мінскім тэатры ставілі і іншыя творы Манюшкі, у т.л. сумесныя з Кшыжаноўскім і Дуніным-Марцінкевічам, але ўсе яны былі на польскай мове, напрыклад, у 1841 г. адбылася прэм’ера аперэты “Робór rekrucki” [Денисов 1985: 70; Карповіч 2007: 22]. Усе

партытуры твораў, створаных гэтым калектывам аўтараў, ужо да 1873 г. лічыліся страчанымі [Walicki 1973: 118-119].

У 2016 г. на пл. Свабоды у Мінску быў усталяваны помнік з надпісам: «Драматург Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і кампазітар Станіслаў Манюшка – стваральнікі беларускай нацыянальнай класічнай оперы» (скульптары Леў і Сяргей Гумілеўскія, архітэктар Яўген Міцько).

У 1855 г. у Мінску выйшла кніга Дуніна-Марцінкевіча “*Wieczornice i obłakany*”, якая захавалася ў Бібліятэцы, музеі і архіве Варшаўскага музычнага таварыства імя Станіслава Манюшкі (Biblioteka, Muzeum i Archiwum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego im. Stanisława Moniuszki) з аўтографам аўтара Манюшкі: “Stanisławowi Moniuszce na dowód uwielbienia Jego talentu ofiaruje ten kmieci snopek Autor” [*Wieczornice...* 1855 (y: [WTM, I-674])].

Іл. 1. Аўтограф В. Дуніна-Марцінкевіча Станіславу Манюшкі ў кнізе [*Wieczornice...* 1855]. Публікуецца ўпершыню [WTM, I-674]

Віктар Корбут

У 1856 г. падчас сейміка шляхты Дунін-Марцінкевіч арганізаваў „owasuyna uczte” для Манюшкі і Апалінары Концага, на якой таксама прысутнічалі выдавец і аўтар песняў Адам Пянькевіч, гісторык Антоні Язвіньскі, мастак Адам Шэмеш, карэспандэнт варшаўскіх газет Юльян Гарайн (Hogain), Адам Хэрман (Hermann), Трэстэр, фартэп’яніст Людвік Навіцкі, скрыпач Уладзіслаў Барташэвіч. Дунін-Марцінкевіч, выступаючы на чале трох дзяўчат, убраных па-вясковаму, якія трымалі вянкi і букет, ушанаваў гасцей «Вершам Навума Прыгаворкі. На прыезд да места Менска Апалінарага Концага, Уладзіслава Сыракомлі і Станіслава Манюшкі», напісаным па-беларуску [Орлеński 1924: 202-204]. Манюшку былі прысвечаны наступныя радкі: «А трэці дудар меж намi ўзрос, ён нам братка, // Яму Мінская зямелька роднёнькая матка!» [Дунін-Марцінкевіч 2008: 384-385, 573].

Беларуская мова, такім чынам, гучала ў асяроддзі Манюшкі не толькі ў вясковых хатах, але і на свецкіх мерапрыемствах, у тэатры, што, аднак, было выключэннем, а не правілам.

Знаёмства з беларускім фальклорам

Яшчэ ў дзяцінстве Манюшка “z największą jednak chciwością lubił się przysłuchiwać kmiесum chórom, rozlegającym się w wieczornej ciszy, w niedzielę lub w dni uroczystości wiejskich. Wtedy już nic nie zdołało zatrzymać go w domu” [Almanach... 1952: 12-13].

У снежні 1849 г. Манюшка пісаў з Вільні сваіму мінскаму сябру Аляксандру Валіцкаму пра тое, што літаратар Рамуальд Падбярэскі “zdaje się, że będzie redaktorem pisma białoruskiego, o którym znowu mówić zaczynamy” [Stanisław Moniuszko... 1969: 146]. Праект не быў ажыццёўлены. Але Манюшка працягваў цікавіцца беларускім фальклорам.

У канцы ліпеня 1855 г. Манюшка падарожнічаў у Мінск разам са сваім вучнем Аўгустам Іваньскім, які сведчыў, што яны затрымліваліся ў Смаргоні (цяпер горад у Гродзенскай вобласці), дзе ў карчме назіралі за беларускім танцам «Мяцеліца». Іваньскі сведчыў, што плаваючы з плятагонамi па Віліі і Нёмане Ма-

нюшка ўбіраў у сябе народныя песні і паданні, якія пазней надавалі афарбоўку яго музыцы [Almanach... 1952: 64].

Чэслаў Манюшка як фалькларыст і беларускі паэт

Не толькі С. Манюшка, але і іншыя прадстаўнікі яго сям’і цікавіліся беларускім фальклорам.

26 лютага 1850 г. Чэслаў Манюшка, бацька Станіслава, вядомы як мастак [Białorus... 2019], пасылаў нявестцы Аляксандры пісьмо ў Вільню, у якім змешчаны малюнак танца сялян у Роткаўшчыне (вёска існавала да 1947 г. на тэрыторыі сучаснага Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці), у якім ён таксама ўдзельнічаў разам з жонкай Эльжбетаў “podczas wieczorynki”: “Nawet dziadulo z babką musieli się kręcić w nocnym tancu wianeczek zwany. Ten taniec ponieważ nie jest znany na wielkim swiecie muszę dać objaśnienie w rysunku – chociaż mniej dokładnym. Gra muzyka Leonichy. Taniec wiejski. Upodobany. W 1-m kole meszczyzni [sic!] kręcą się wprawo. W 2. kobiety wlewo. 3. Dziad z babką albo[?] chłopiec z dziewczyną kręcą na miejscu Miecielicę”. На малюнку ў цэнтры танцавальнай кампазіцыі адлюстраваныя постаці Ч. і Э. Манюшкаў. Манюшка да ліста дадаў тэкст песенькі на (бела)руускай мове – “Spiewka do tancu Wianeczek w ruskim języku” [WTM, R1270/M, t. VII/43]:

*Siem dzion małacila
Szuch szuch zarobila,
Sama sobie dzinowala,
Szto z Laszeńkiem prebulala,
Da nie żal że mnie broszy
Bo moj Laszek był charoszy,
Laszek luby, Laszek miły,
Pajdu z Laszeńkiem do mobily.*

Манюшка пісаў уласныя вершы. У рукапісных зборніках яго паэзіі выяўлены адзін верш на беларускай і польскай мовах – у двух варыянтах. Гэты твор з’яўляецца, як сказана самім аўтарам у адным з варыянтаў, «імітацыяй сялянскай песні на Русі», г.зн. у Беларусі.

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Першы варыянт – “Pios[n]ka chłopska”
[WTM, R1319/M]:

*Hu ja hu ja
Budzia ru ja
Pszczęła w lesie
Przynie sie [sic!]
Czy awieczka czy barana
Hu ja hu ja
Budzia ru ja
A w niedziele
[?..] wesele.
Weseli sie [?..]
Szto wesele blisko
Hu ja hu ja
Budzie ru ja
Treba arać
Wankom[?] addać.
Konie woły podusili
W karczmie muzyki prepili.
Hu ja hu ja
Budzia ru ja
Zonki skaczu*

*Dzieci płacząc [sic!].
I my broszy prahulali
Cetu zimę w piecu spali*

***

*Chłop z podchmielu niewesoły
I do chaty przyszedł goły
Zboża sprzedał po pianemu
Tanio oddał nikczemnemu
Jak to zwykle kręcieloni
Którę zawsze jego złowi.*

Другі варыянт – “Śpiewka chłopska” [WTM,
R389/M]:

*Hu ja hu ja
Budzie ru ja
Pszczęła w lesie
Miod przymiesie.
Czy awieczka czy barana*

Budzie dzieckom i dla Pana.

*Hu ja hu ja
Budzia ru ja
A u niedzielie
Budzie wiesiele
Wiesieli sie [?..]
Szto wiesiele blizka
Hu ja hu ja
Budzia ru ja
Treba arać
Wankom[?] addać.
Konie woły podusili
W karczmie muzyki prepili.
Hu ja hu ja
Budziec [sic!] ruja
Żaki [sic!] skaczuć
Dziecki płaczuć
I my broszy prahulali
Cetu zimę w piecu spali.*

Imitacja chłopskiej piosenki na Rusi.

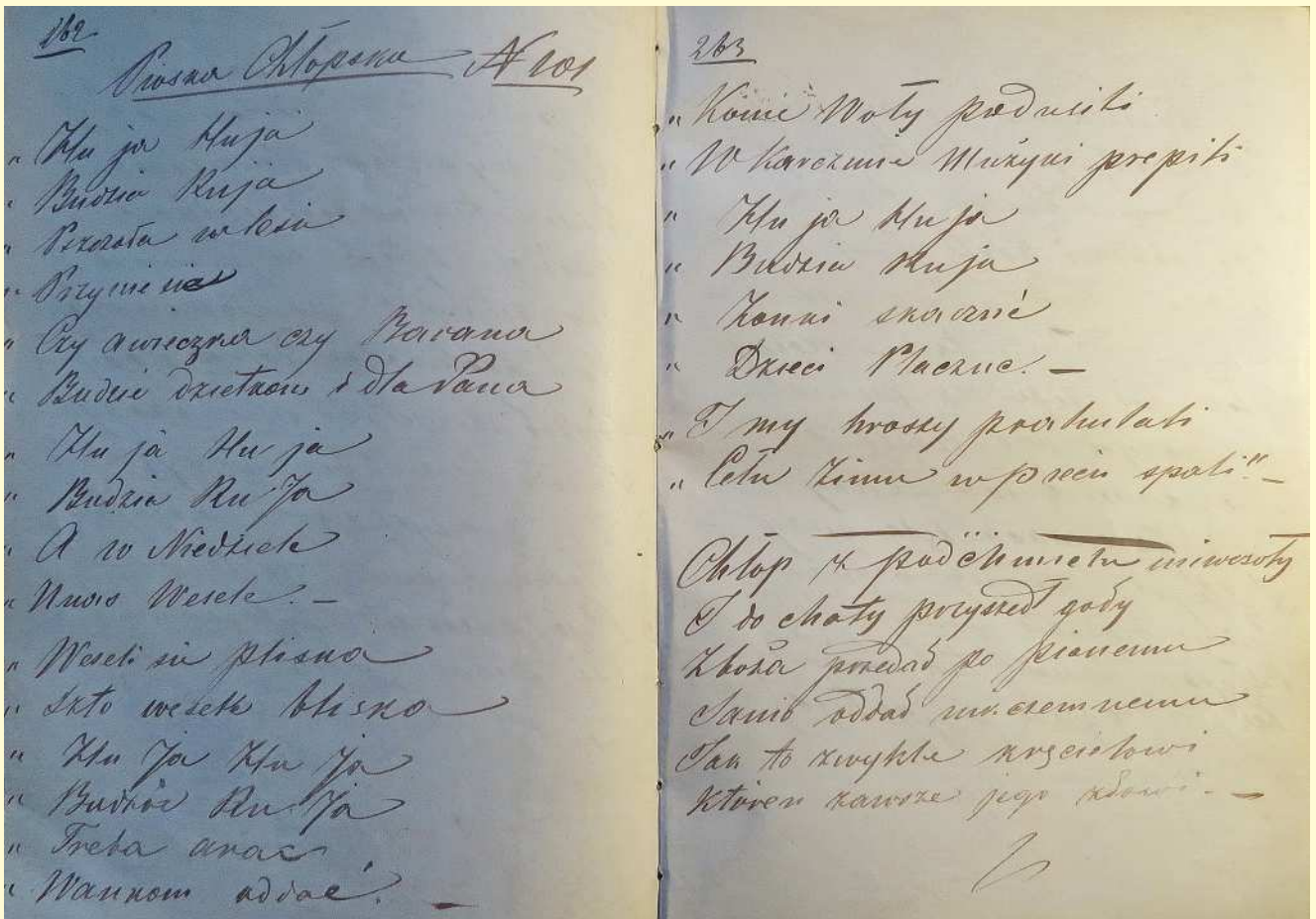
***

Dokaczenia [sic!]

*Chłop pod chmielu nie wesoly
W noc do chaty przzedł [sic!] goły
Zboża sprzedał po pianemu
Sanie oddał nikczemnemu.
Jak to zwykle kręcieloni
Którę zawsze chłopca złowi.*

У зборніку вершаў Манюшкі, дзе апублікаваны другі варыянт, адзначана: “Najwięcej pisane były w Ubielu w Kalwaryszkach, reszta w Cernice [sic!] i w Wilnie”. Кальварышкі – неіснуючыя вёска і фальварак на рацэ Свіслачы, цяпер у паўночна-заходняй частцы Мінска. Чарніца – вёска ў Смалявіцкім раёне. Трэба меркаваць, у адной з вёсак (фальваркаў) і быў напісаны гэты адзіны вядомы верш на беларускай мове Манюшкі.

Іл. 2. Чэслаў Манюшка. “Pios[n]ka chłopska” на беларускай мове.
Публікуецца ўпершыню [WTM, R1319/M]

У пошуках крыніц літоўскай песні і міфалогіі

Як і многіх сучаснікаў, ураджэнцаў былога ВКА, С. Манюшку цікавіла спадчына літоўскага народа. Працуючы з беларускім («рускім») фальклорам, Манюшка задаваўся пытаннем, “czy to prawdziwie czysto litewski napiew, czy nie zmieszany z ruskim” [Rudziński 1955: 187]. Манюшка паведамляў віленскаму публіцысту Адаму Ганоры Кіркору, што збірае “materialy dalsze do obrabiania pieśni ludu litewskiego” [Rudziński 1955: 185-186]. Разам з Сыракомлем і Кіркорам Манюшка збіраўся скласці зборнік аўтэнтчных народных песняў з Літвы, але праект не быў рэалізаваны [Rudziński 1955: 187].

Разам з Сэвэрынам Ромэрам Манюшка падарожнічаў у Жамойць у пошуках літоўскіх песняў, каб супаставіць іх з лібрэта Ю. І. Крашэўскага “Witolaurada”, што стала асновай кантаты “Milda” («Мілда») [Rudziński

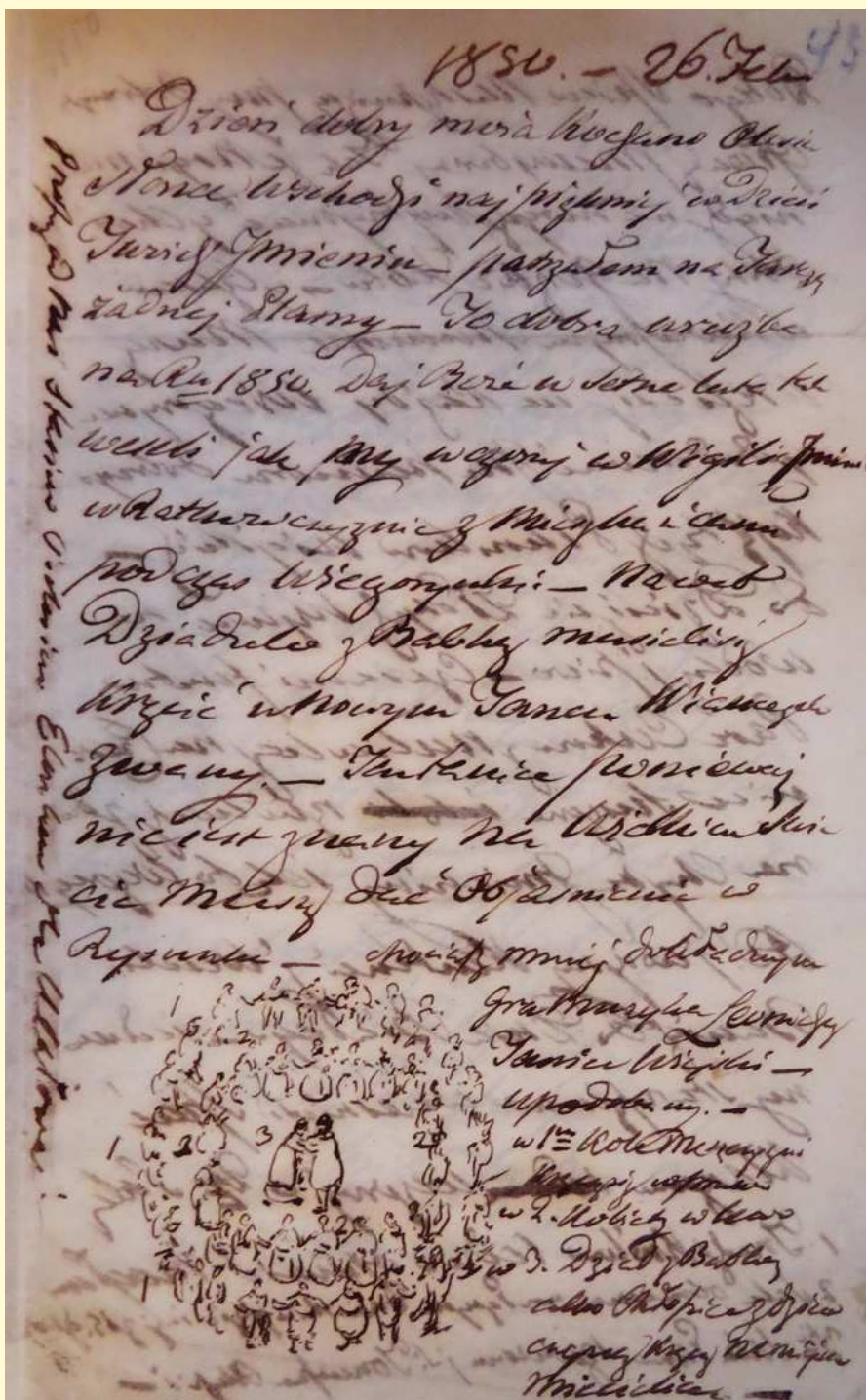
1955: 185]. “Milda” пачынаецца словамі: “U brzegu Niemna / Jest gaj poświęcony. / Stary jak Litwa, / Jak Litwinów bogi” [Narkowicz 2014: 93]. Мілда – багіня, створаная Тэодарам Нарбутам, аўтарам “Dziejów starożytnych narodu litewskiego” (т. 1–9, 1835–1841 гг.). У рэальнасці такая міфалагічная істота не існавала ў вераваннях літоўскага народа, аднак у сучаснікаў Манюшкі і нават пазней «праўдзівасць» Мілды не выклікала сумненняў [Milda]. “Milda”, напісаная ў лістападзе 1848 г. [Opieński 1924: 130], у той час лічылася шэдэўрам музычнай культуры Літвы [Rudziński 1955: 191]. У 1849 г. Манюшка наведваў Санкт-Пецярбург, дзе “Milda” была высокая ацэнена рускімі кампазітарамі Міхаілам Глінкам і Аляксандрам Даргамыжскім [Rudziński 1955: 202]. За прысвячэнне “Mildy” спадкаемцу расійскага трона – пазнейшаму імператару Аляксандру II – Манюшка атрымаў залаты пярсцёнак [Stanisław Moniuszko... 1969: 623, 625].

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

У 1851 г. С. Манюшка напісаў кантату “Nijola” («Ніёла») – эпізод незавершанай кантаты “Krumine” («Круміне») – пра «багін», таксама запазычаных у Нарбута. “Krumine” захапляла пісьменніка Адама Плуга, які ў ліс-

це да Манюшкі 8 красавіка 1851 г. пісаў: “Stara rogańska Litwa umarła. Ty z miłością syna stanąłeś nad jej grobem – zaśpiewałeś. [...] Zapłakała Litwa przy archanielskim pieniu mistrza” [Rudziński 1955: 233].

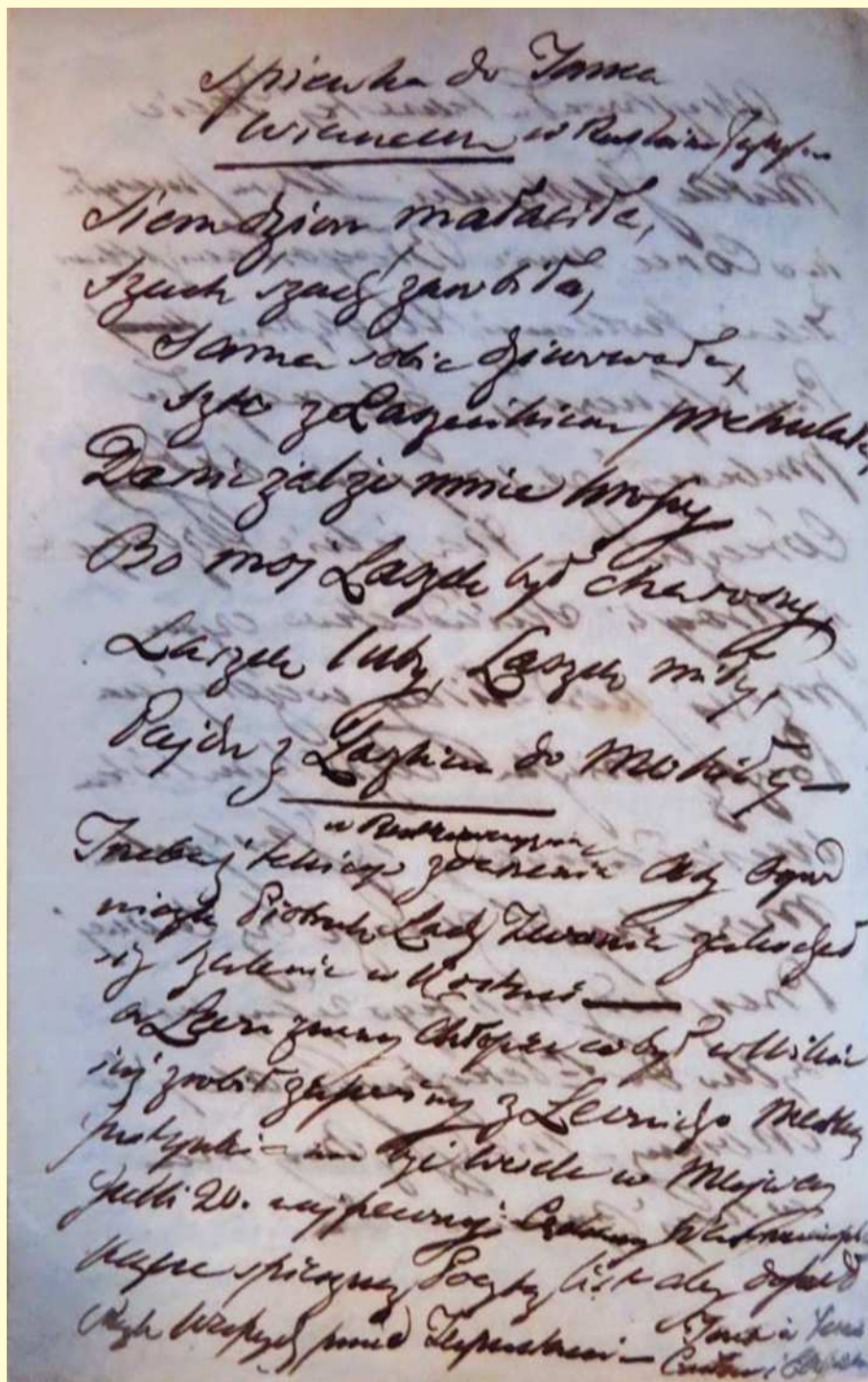
Іл. 3. Ліст Чэслава Манюшкі да Аляксандры Манюшкі з апісаннем і малюнкам танца «Вяночак». 26 лютага 1850 г. Публікацыя ўпершыню [WTM, R1270/M, t. VII/43]

Віктар Корбут

Ч. Манюшка пісаў у жніўні 1844 г. жонцы С. Манюшкі – Аляксандры – пра сына: “Zatem niechaj na Żmujdzi nie bawi” [Rudziński 1955: 199].

У 1848 г. Манюшка ў Жамойці запісаў песню на польскай мове ад «літоўскай

сялянкі» Марыські, служанкі сям’і Антоні і Юліі Кляўшчыньскіх, лічачы яе “prawdziwą pieśnią ludu” [Stanisław Moniuszko... 1969: 128-129; Narkowicz 2014: 90].

Іл. 4. Ліст Чэслава Манюшкі да Аляксандры Манюшкі з песенькай на беларускай мове да танца «Вяночак». 26 лютага 1850 г. Публікуецца ўпершыню [WTM, R1270/M, t. VII/43]

Беларускі і літоўскі элементы творчасці...

Такім чынам, можна сцвярджаць, што жывучы ў родным краі, Манюшка спрабаваў глыбока пазнаць яго мовы, традыцыі, міфалогію – на тым узроўні, які быў у той час магчымы: непасрэдна, жывучы сярод беларускіх сялян, ажыццяўляючы паездкі ў этнаграфічную Літву і Жамойць, вывучаючы творы гісторыкаў свайго часу. Сыракомля справядліва называў Манюшку творцам, які “Litwie poświęcił się cały” [Rudziński 1955: 300]. Несумненна, будучы бацькам польскай нацыянальнай оперы, Манюшка застаецца і сынам свайго роднага краю – былога ВКЛ, звязаны не толькі з яго польскай шляхецкай культурай, але і беларускай і літоўскай, якія існавалі пераважна ў фальклорных формах.

Але гэтая старая Літва ўжо аджывала – асабліва пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг. і пачатку актыўнай русіфікацыі тэрыторыі былога ВКЛ [Staliūnas 2009]. Гэту эпоху апісаў 18 красавіка 1868 г. Ч. Манюшка ў сваім трэне “Litwa” [WTM, R1319/M]:

*O ty Litwo ma kochana,
Krwia i łzami dzisiaj złana
Masz być z karty wymazana
Trudno z goić [sic!] polskiej rana [sic!].
Cyz nazawsze oderwana
Przed wiecznego stwórcy Pana
Jesli już jest taka wola
Ktoż pocieszy naszą dolę.*

Крыніцы

Biblioteka, Muzeum i Archiwum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego im. Stanisława Moniuszki (WTM), I-674; R389/M; R1270/M, t. VII/43; R1319/M.

Літаратура

Денисов В., 1985, *Площадь Свободы в Минске*, Минск.

Дзянісаў У., 1985, *Гісторыя аднаго будынка*, «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі», № 5, с. 30-31.

Дзянісаў У., 1985, *З гісторыі тэатральных будынкаў XIX ст. у Мінску*, «Тэатральны Мінск», № 3, с. 38-44.

Дунін-Марцінкевіч В., 2007, *Збор твораў. У 2 т. Т. 1. Драматычныя творы, вершаваныя апавесці і апавяданні*, укл. Я. Янушкевіч, Мінск.

Дунін-Марцінкевіч В., 2008, *Збор твораў. У 2 т. Т. 2. Вершаваныя апавесці і апавяданні. Вершы. Публіцыстыка. Лісты і пасланні. Пераклады*, укл. Я. Янушкевіч, Мінск.

Карповіч Т., 2007, *Культурнае жыццё Мінска I паловы XIX стагоддзя*, Мінск.

Корбут В., 2013, *Минск. Лучший вид на этот город*, Минск.

Almanach Moniuszkowski. 1872–1952, 1952, oprac. W. Rudziński, J. Prosnak, Warszawa.

Białoruś, Litwa, Polska czasów Stanisława Moniuszki w rysunkach jego ojca Czesława Moniuszki, 2019, koncepcja albumu i komentarze V. Korbut, Warszawa.

Czczot J., 1837, *Piosnki wieśniacze z nad Niemna*, Wilno.

Dunin-Marcinkiewicz W., 1846, *Sielanka. Opera we dwóch aktach*, Wilno.

Milda [online], https://lt.wikipedia.org/wiki/Milda#cite_ref-4, [dostęp: 02.05.2019].

Narkowicz L., 2014, *Stanisław Moniuszko w Wilnie*, Wilno.

Olechnowicz M., 1986, *Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX w.*, Łódź.

Opieński H., 1924, *Stanisław Moniuszko. Życie i dzieła*, Lwów – Poznań.

Rudziński W., 1955, *Stanisław Moniuszko. Studia i materiały. Cz. 1. Stanisław Moniuszko w Wilnie*, Warszawa.

Staliūnas D., 2009, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metu*, Vilnius.

Stanisław Moniuszko. Listy zebrane, 1969, przygotował W. Rudziński przy współpracy M. Stokowskiej, Warszawa.

„Tygodnik Petersburski”, 1842, nr 72.

Walicki A., 1973, *Stanisław Moniuszko*, Warszawa.

Wieczornice i obłąkany. Poezje Wincentego Dunin-Marcinkiewicza, 1855, Mińsk.

Край Блакітных азёраў...

Ганна Жаброўская

Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані

e-mail: zanna@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2551-3753

Край Блакітных азёраў: падарожжа па наваколлі

Рэзюмэ

Артыкул распавядае пра маляўнічыя краявіды беларускага Паазер'я, а пераш за ўсё – пра невялічкія вёсачкі (напр., Альшэва, Грумбіненты, Фалевічы), якія ляжаць на берагах Блакітных азёраў, і іх жыхароў, якія славілі ў розныя часы родныя мясціны. Значнае месца ў артыкуле займаюць успаміны жыхароў рэгіёна пра промыслы, якімі займаліся іх продкі. У тэксце выкарыстаны фрагменты матэрыялаў, сабраных падчас палявых даследаванняў, якія праводзяцца намі на Мядзельшчыне з 2010 года.

Ключавыя словы: Блакітныя азёры, Беларускае Паазер'е, Альшэва, традыцыі, промыслы мясцовых жыхароў.

Abstract

The Land of the Blue Lakes: A Journey in the Surrounding Area

The aim of the article is to describe the picturesque landscapes of the Belarusian Lake District, but most importantly - small villages (eg., Olshevo, Grumbinenty, Falevichi), which are situated on the Blue Lakes banks. It is also about their inhabitants, who glorified this region through the years. A significant place in the article is occupied by the memories of the residents of the region about the trades that their ancestors were engaged in. The text uses fragments of materials collected during the course of field research conducted in the Myadel district since 2010.

Keywords: the Blue Lakes, the Belarusian Lake District, Olshevo, Traditions, Crafts of the Local Residents.

“Каб любіць Беларусь нашу мілую,
Трэба ў розных краях пабываць (...)”

Алесь Ставер

Блакітныя азёры (Балдуцкая група азёраў) уяўляюць з сябе ўнікальны комплекс беларускага Паазер'я, у склад якога ўваходзіць каля 20 азёраў і сажалак, размешчаных паміж ляснымі масівамі на мяжы Мядзельскага раёна Мінскай вобласці з Пастаўскім раёнам Віцебскай вобласці і Астравецкім раёнам Гродзенскай вобласці.

Балдук, Балдучыца, Імшарэц, Карасік, Акунёк, Малы і Вялікі Болцікі, Глубля, Глубелька, Мёртвае, Глухое – гэта толькі некаторыя назвы, але за кожнай з іх тоіцца своеасаблівая гісторыя, захаваная ў легендах і паданнях Нарачанскага краю. Напрыклад, Іргінія, вядомая таксама пад назвай Вільчынія, “здзіўляе таямнічым рэхам, а Мёртвае – тым, што паглынае яго, Глубля – сіне-зялёным колерам вады, а Глубелька

Ганна Жаброўская

– маляўнічым астраўком, Імпарэц – “мыльнай” вадой, а Ячмянёк – саленаватай” [Драўніцкі 2011: 107]. Легенды і паданні пра ўзнікненне вадаёмаў – цікавая і дастаткова шырокая тэма, да якой варта звярнуцца ў асобным артыкуле і прысвяціць ёй асобныя старонкі. Падчас гэтых разважанняў, хацелася б спыніцца на паселішчах, якія вядуць да Блакітных азёраў: Альшэва, Грумбіненты, Бортнікі, Яцыны і іншыя. Сёння гэта малыя вёсачкі (а некаторых і зусім няма), якія калісьці не толькі вылучаліся значнай колькасцю насельніцтва, але і славіліся рознымі промысламі.

Звяртаючыся да гісторыі ваколіц Блакітных азёраў, трэба прыгадаць, што апошнімі іх гаспадарамі былі памешчыкі Хамінскія, з роду якіх паходзілі вядомыя ў Беларусі і за яе межамі культурныя, грамадскія, рэлігійныя, ваенныя і палітычныя дзеячы [Гіль, Драўніцкі 2008: 3-16; Драўніцкі 2018: 70]. Былі яны і знакамітымі гаспадарамі, якія стварылі добра развітую інфраструктуру. Паводле гістарычных звестак, маёнтак Альшэва акрамя фальваркавай маёмасці (малатарні, сушні з токам, вадзянога млыну і г.д.) меў вінакурню, карчму, кузню, пошту, пякарню, чыгуначную станцыю, школу, электрастанцыю і іншае [Драўніцкі 2018: 69-70; Звяруга (рэд.) 1998: 561]. У сваю чаргу ваколіцы Альшэва (напр., Бортнікі, Куелі, Таўкунец, Фалевічы) славіліся саматужнымі промысламі, пра якія і сёння распавядаюць найстарэйшыя жыхары ваколіц.

Падчас палявых даследаванняў¹ нам часта даводзілася чуць аповеды старажылаў пра розныя промыслы мясцовага насельніцтва. Адзін з маіх суразмоўцаў расказаў наступнае: “яшчэ ёсь гэта й цагельня, гэта й, і этыя пчалярства гэта і алейня гэта вот. Алейня можа і не, ужо алейні гэтай німа і алей ні гоняць. Многа чаго німа. І смалярня, знаіш, што такое смалярня? У канцы Грумбінент астаткі этай смалярні ёсь там, камні ляжаць, дык яшчэ я разыскаў чалавека, які яе рабіў. (...) І ён мне расказаваў, я тожа ні

ўсё ўсякаў неяк, як гэты дзёгаць выпаўзае. Кажа, на нейкі протвень, нейкую бляху, я думаў-думаў, мне расказваў так о рукамі, я так з яго слоў паняў, но я вот так вот, каб сказаць зрабі смалярню, ні зрабіў бы. Ні зрабіў бы, бо скіпідар палучаіцца так прымерна прынцып самагонкі. Там калпак, труба і тут труба і тады ў змеявік, дык гэта я паняў, а от смалу ні паняў, дзёгаць. (...) Ну я прадстаўляю, што яго наложачь, абцягнуць бляхай і эта смала яна ж паўзе відаць неяк там у ёмкась і сабралі, ну я не зрабіў бы”² [Камарова, мужчына, 1932].

Пацвярджанне сказанаму знаходзіцца таксама і ў друкаваных крыніцах, напрыклад, у гістарычна-дакументальнай хроніцы Мядзельскага раёна *Памяць* [Звяруга (рэд.) 1998: 492-502] ці ў гісторыка-краязнаўчым нарысе І.П. Драўніцкага *Смарагдавы край* [Драўніцкі 2011].

У апошняй з іх знаходзім інфармацыю аб смалярні, пабудаванай за вёскай Грумбіненты, якая была ў свой час адной з пяці дзейных у ваколіцы смалярняў. Смалакурства лічылася галоўным промыслам жыхароў вёскі, а атрыманая прадукцыя задавальняла як патрэбы мясцовага насельніцтва, так і экспартавалася за мяжу [Драўніцкі 2011: 140].

Недалёка ад вёскі Барысы, за Альшэвам, знаходзілася цагельня. Налезла яна, як і большасць навакольных уладанняў, роду Хамінскіх. Рэспандэнты, памяць якіх захавала ‘польскія часы’ (перыяд да 1939 года, калі землі Мядзельскага раёна належалі да II Рэчы Паспалітай), прыгадваюць незвычайную сціпласць, працавітасць і практычнасць магнатаў Хамінскіх, якія збудаваў цагельню: “Хамінскія былі вельмі практычныя, імкнуліся мець усё сваё. Перш чым узводзіць мураваныя забудовы, за Альшэвам збудаваў цагельню. Гэта быў цэлы саматужны комплекс: капальні, дзе здабывалі гліну, вылежні-пляцоўкі, дзе гліна ‘спела’, майдана, месца для замешвання сыравіны, фармоўнага навеса, плінтовак, роўных крытых пляцовак для сушкі сырца, печы-цагельніцы, дзе абпальвалася цэгла, і складоў для гатовай прадукцыі. (...) На цагельні выраблялі цэглу-сырэц, муравалі з яе печы, грубкі, ляжанкі; стандартную цэглу і нестандартную цэглу – гэта

¹ З 2010 года на паўночным захадзе Мядзельскага раёна Мінскай вобласці мною праводзяцца палявыя даследаванні. Ахоплены імі сучасныя вёскі: Камарова, Альшэва, Бакшты, Багацкі, Барысы, Варашылкі, Венцавічы, Грумбіненты, Канстанцінава, Куркулі, Нарэйшы, Нецькі, Сёмкі, Старая Вёска, Фалевічы, Януковічы, Яцыны; сабраны багаты моўны і гістарычна-культурны матэрыял (каля 200 гадзін гуказапісу, фатаздымкі і асабістыя запісы), які, між іншым, будзе выкарыстаны ў гэтым артыкуле.

² Запіс размовы ўсіх цытаваных фрагментаў максімальна збліжаны да вымаўлення рэспандэнта.

Край Блакітных азёраў...

шырокая і плоская, з рэльефнымі малюнкамі і арнамантам для абліцоўкі грубак і інш.); вогнетрывалую цэглу; рабілі на цагельні і чарапіцу – штучны дахавы матэрыял. (...) Хамінскія былі знакамітымі гаспадарамі і людзьмі”³.

Добрымі і працавітымі людзьмі былі і мясцовыя гаспадары-аднаасобнікі, якія, жывучы пераважна на хутарах, займаліся земляробствам і рознымі промысламі. На сучаснай карце гэтых хутароў ужо даўно няма, аднак засталіся яны ў памяці аўтахтонаў. Праводзячы палявыя даследаванні, мы даведаліся шмат цікавага пра хутар Бортнікі, дзе займаліся бортніцтвам (пчалаярствам). Пра хутар і пчалаярства суразмоўцы апавядалі наступнае: “Пан Хамінскі, каб мець для двара неабходную колькасць мёду, даў аднаму з мясцовых жыхароў зямлю, лес на забудовы, права ў панскім лесе выкарыстоўваць для развядзення пчол дуплістыя дрэвы і абавязаў займацца здабычай мёду. Утрымліваліся і разводзіліся пчолы не так, як цяпер, а ў натуральных дуплах дрэў. Пасля пачалі рабіць борці – штучныя дуплы для дзікіх пчол, якія выдзёўбвалі (барцілі) у дрэве з дапамогай барты – сякеры з шырокім лязом. Людзей, якія займаліся бортным промыслам, называлі бортнікамі, назва хутара Бортнікі таксама адсюль узялася” [Камарова, мужчына, 1932].

Пчалаярствам займаліся і жыхары суседняй вёскі Яцны. Тут пасекі захаваліся і да сёння, а традыцыі дзядоў і прадзедаў працягваюць дзеці і ўнукі.

Бортніцтва было важным промыслам жыхароў гэтага рэгіёна, пра што сведчаць не толькі ўспаміны людзей, але і мясцовая тапаніміка. Напрыклад, назва вёскі: Даўжаны (Мядзельскі раён Мінскай вобласці) паходзіць ад слова ‘даўжні’, драўлянага бруса, якім закрывалі ўваход у вулей; Калодна (Мядзельскі раён Мінскай вобласці) – ад лексемы ‘калода’ – пчаліны вулей; Мядзюны (Ашмянскі раён Гродзенскай вобласці) – ад слова ‘мёд’ і г.д. [Драўніцкі 2011: 139].

Мясцовае насельніцтва займалася таксама шапавальствам⁴. Жыхары вёскі Фалевічы (даў-

ней засценак Фалевічы) апавядалі наступнае: “Пасля вайны (Вялікай Айчыннай – А.Ж.) па вёсках вандравалі шапавалы са сваімі інструментамі. Там, знаіш, былі капылы, качалка, жалезная пчотка, ні помню што йшчэ. І вот яны адразу на месцы з воўны гаспадара валілі валёнкі, якія хочыш, на любы ўкус” [Фалевічы, мужчына, 1936].

Ва ўрочышчы Куелі, а пазней невялікай вёсачцы, якой ужо няма [Звяруга (рэд.) 1998: 20], дзейнічаў вапнавы завод. Пабудаваў яго Аляксандр Хамінскі – пісьменнік і палітычны дзеяч, сын генерала Станіслава Хамінскага – аднаго з гаспадароў альшэўскага маёнтка [Гіль, Драўніцкі 2008: 7]. У сваю чаргу яго ўнук, Людвік Хамінскі, заклаў на балотах 15 сажалак і займаўся развядзеннем рыбы. Звернемся да аповедаў мясцовых жыхароў, у памяці якіх захавалася і спіласць альшэўскіх гаспадароў, і прыгажосць сажалак: “Сажалкі пан капаў на ручаі, ён выпякае з Глублі (возера – А.Ж.) і праз сколькі там кіламетраў уцякае ў Страчу (рака – А.Ж.). Была такая сажалка, звалася Рударэя, невялічкая, гадалі ў ёй малькоў. Тады была вялікая сажалка, як возера – Сцякліца – гэта быў гадавальнік. З парку на Галубыя⁵ вяла сцежка да гэтай сажалкі і Страчы, вот тут было зроблена такое места, дзе можна было лавіць рыбу. Гэтых сажалак было можа з 15, а йшчэ ж былі і каналы, і пратокі, і падземныя трубаправоды, ну общчым хазайства. Дык вот гэтыя сажалкі існавалі да 1980 года, а потым, знаіш, рыбгас спуściў ваду, рыбу аддавілі і так усё закінулі. Дачка казалла, што цяпер нехта там паправіў плаціну, і ў сажалках паявілася вада. А якія былі сажалкі, на адной дык і я помню беляя лілея⁶, вот цвілі. (...) І легенду чуў пра іх, беляя лілея выраслі там, дзе ўтапілася дзяўчына Ліля, альшэўская прыгажуня, якая не хацела быць жонкай сына аканомы, за якога яе пад прымусам аддавалі замуж” [Камарова, мужчына, 1929].

Палявыя даследаванні – сапраўдная скарбніца ведаў аб мове, традыцыях, абрадах, каштоўнасцях і ўвогуле жыцці таго або іншага рэгіёна.

галаўныя ўборы, валёнкі, лямец з воўны і інш.

⁵ Так мясцовае насельніцтва называе Блакітныя азёры.

⁶ Гарлачыкі.

³ З прыватных запісак Драўніцкага Івана Пятровіча – педагога, краязнаўцы, даследчыка Мядзельшчыны і Пастайшчыны. Доступ да матэрыялаў мы атрымалі падчас палявых даследаванняў.

⁴ Шапавальны промысел – традыцыйнае ўменне вырабляць

Ганна Жаброўская

Ад аўтахтонаў можна даведацца пра тое, што цяжка знайсці ў падручніках, кнігах, часопісах і г.д. Так, напрыклад, жыхары Альшэва і Камарова падзяліліся з намі інфармацыяй пра Альшэўскую конегадоўчую ферму, якую заснаваў Аляксандр Хамінскі. Ад суразмоўцаў мы таксама даведаліся пра школу ў вёсцы Альшэва. Гэта была адна са старэйшых свецкіх прыватных школ рэгіёна, якую адкрыў Тадэвуш Хамінскі – дваюродны брат Людвіка Хамінскага, апошняга гаспадара Альшэва [Драўніцкі 2018: 70].

Першапачаткова школа была польскамоўнай, аднак ў 1823 годзе ўлады ўвялі абавязковы прадмет рускай мовы, а пасля 1863 года школа стала выключна рускамоўнай. Гаспадары маёнтка, не зважаючы на цяжкасці, намагаліся падтрымаць польскамоўную адукацыю. Адзін з рэспандэнтаў – настаўнік беларускай мовы і літаратуры, знаўца родных мясцін, раскажаў нам наступнае: “Жонка Станіслава Хамінскага, якая не магла пагадзіцца з татальнай русіфікацыяй, рашыла падтрымаць польскамоўнасць. Таму пасля навучання ў афіцыйнай школе яна запрашала дзяцей у палац. Там быў спецыяльна падрыхтаваны пакой, у якім сама [жонка С. Хамінскага – А.Ж.] вяла ўрокі польскай мовы і гісторыі. Пазней пачалі йзноў вясціся заняткі на польскай мове. Падчас Першай сусветнай вайны ўрокаў не было, у школе немцы зрабілі лазарэт. Пасля вайны, з 1919-га па 1926-ы год, працавала беларуская школа, якая пасля йзноў стала польскамоўнай і заставалася ёй аж да 1939-га года, да прыходу саветаў. З 1939-га года і да 1974-га заняткі вяліся на беларускай мове. Пазней школу зачынілі, дзеці разляцеліся хто-куды, і так вот усё пакрыху адыходзіла. А сёння ўжо мала хто й помніць, як гэта было” [Камарова, мужчына, 1932].

Гаспадары альшэўскага маёнтка, пра што сведчаць як гістарычна-краязнаўчыя нарысы [Звяруга (рэд.) 1998; Гіль, Драўніцкі 2008; Драўніцкі 2011; Драўніцкі 2018], так і аповеды мясцовага насельніцтва, акрамя развіцця гаспадарча-эканамічнай інфраструктуры займаліся асветніцкай дзейнасцю. Апошні з іх – Людвік Хамінскі – скамплектаваў багатую бібліятэку, якая перад Першай сусветнай вайной налічвала каля 10 000 тамоў. Гэта была перш за ўсё мастацкая літаратура і паэзія на польскай,

нямецкай і французскай мовах, мемуары, лісты і іншае. Сярод значнай колькасці сабранай літаратуры найбольшую каштоўнасць прадстаўляў *Альшэўскі рукапіс* (інакш *Альшэўскі летапіс* ці *Хроніка Вялікага Княства Літоўскага*) – адзін з помнікаў польскага пісьменства ў Вялікім Княстве Літоўскім (ВКЛ). Паводле аўтараў кнігі “*Былыя сядзібы і паркі Паазер’я. Мядзельшчына*” [Гіль, Драўніцкі 2008: 12-13], гэта быў адзін экзэмпляр, напісаны на польскай мове, які змяшчаў у сабе выбітныя тэксты: *Статут ВКЛ 1529 года, Хронікі ВКЛ і Жамойцкага, Прывілея 1447 года Вялікага князя Казіміра, Пахвала Каралю Жыгімонту I Старому і Хронічка* – кароткія звесткі па гісторыі ВКЛ за 1307-1535 гады. Арыгінал летапісу знаходзіцца ў варшаўскай Нацыянальнай бібліятэцы.

Наваколле Блакітных азёраў мае значныя і заслужаныя для беларускай і польскай культуры дзеячары (пра некаторых з іх мы згадалі вышэй); добразычлівых, адкрытых і цікавых суразмоўцаў, ад якіх можна шмат чаго даведацца пра гісторыю сучасных маленькіх вёсчак, а таксама багатую і разнастайную прыроду, у чым можна лёгка пераканацца, падарожнічаючы па блакітнавокім краі.

У гэтым артыкуле мы імкнуліся пераказаць пачутае пра мясціны, размешчаныя паблізу вядомых у Беларусі і за яе межамі Блакітных азёраў, і пра якія сёння можна даведацца выключна ад мясцовага насельніцтва. Мы паведамілі толькі пра тыя мясціны блакітнавокага краю, якія знаходзяцца на сцэжках Блакітных азёраў. Аднак у гэтым рэгіёне ёсць і іншыя мясцовасці (Камарова, Канстанцінава, Варашылікі, Свір) з не менш цікавай гісторыяй, побытам і традыцыямі іх жыхароў, з якімі мы ахвотна пазнаёмім Чытача на наступных старонках часопіса.

Літаратура

Гіль М., Драўніцкі Я., 2008, *Былыя сядзібы і паркі Паазер’я. Мядзельшчына*, Паставы.
 Драўніцкі І.П., 2011, *Смарэгдавы край*, няма месца выдання, самвыдат.
 Драўніцкі Я., 2018, *Наваколле старажытнага шляху Вільня – Полацк*, Паставы.
 Звяруга Я.Г. (рэд.), 1998, *Памяць. Мядзельскі раён*, Мінск.

Здраднік, стваральнік, пасярэднік...

Анхела Эспіноса Руйс

Незалежная даследчыца

e-mail: angeespi@ucm.es

ORCID: 0000-0002-5434-8403

Здраднік, стваральнік, пасярэднік: як Рыгор Барадулін адкрыў Федэрыка Гарсія Лорку беларускамоўным чытачам

Рэзюмэ

Літаратурны пераклад з'яўляецца адным з найважнейшых інструментаў міжкультурнага ўзаемадзеяння і ўплыву. У сучаснай Беларусі, гэты інструмент яшчэ больш істотны, бо ён спрыяе папулярнасці беларускай мовы і літаратуры. Тым не менш, пераклад літаратурных тэкстаў – складаная задача з асаблівым шэрагам праблем. У артыкуле аналізуюцца падыходы Рыгора Барадуліна да іспанска-беларускага лірычнага перакладу (дапаўненне рыфмаванымі радкамі, граматычная адаптацыя, захаванне экзатычных элементаў). Аналіз праводзіцца на аснове трох прыкладаў з вершаў Федэрыка Гарсія Лоркі і выніковых мэтавых тэкстаў.

Ключавыя словы: літаратурны пераклад, адаптацыя паэзіі, беларуская мова, іспанская мова, Рыгор Барадулін, Federico García Lorca.

Abstract

Traitor, Creator, Mediator: How Ryhor Baradulin Presented Federico García Lorca to Belarusian-Language Readers

Literary translation is one of the most important tools for cultures to interact and influence one another. It is even more essential in today's Belarus, as it serves as an aid to the popularisation of the Belarusian language and literature. Nevertheless, translating literary texts presents a particular array of challenges. This

article analyses Ryhor Baradulin's Spanish-Belarusian translation strategies (addition of rhymes, grammatical adaptation, fidelity to foreign elements) based on three examples from Federico García Lorca's works with varying target-text results.

Keywords: Literary Translation, Poetry Adaptation, Belarusian Language, Spanish Poetry, Ryhor Baradulin, Federico García Lorca.

Жанр літаратурнага перакладу мае вялікую традыцыю як у Еўропе, так і ва ўсім свеце. Дзякуючы перакладчыкам літаратуры стварыўся (і пастаянна ствараецца, змяняецца) міжнародны літаратурны канон, перадаюцца сюжэты, вобразы і думкі з адной культуры ў іншыя, сутнасна адрозныя культурныя коды.

У нашу эпоху, перакладная літаратура, як і пераклады нацыянальнай літаратуры на замежныя мовы, мае асаблівае значэнне для моў і народаў, якія знаходзяцца на культурніцкай перыферыі ў выніку каланіялістычных і посткаланіялістычных працэсаў гістарычнага, палітычнага або сацыяльнага характару. На думку тэарэтыка перакладу Лорэнса Венуці, «другародныя культуры пачынаюць разумець,

што выжыванне іх моў і культурных традыцый залежыць ад іх актыўнага ўдзелу, часта пляхам падтрымкі моўнай дыдактыкі і перакладу» [Venuti 2012: 4]¹. У такой сітуацыі, на нашу думку, знаходзіцца і беларуская культура: у Атласе “Мовы свету ў небяспецы”, складзены экспертамі ЮНЕСКА, беларуская мова адносіцца да катэгорыі “слабых” (англ. “vulnerable”) моў². Гэтая ацэнка вызначае рызык вымірання беларускай мовы і, разам з ёй, знікненне і літаратурнай традыцыі і моўных дасягненняў беларускага народа.

На фоне гэтай праблемы, у сучаснай Беларусі з’явіліся шматлікія і разнастайныя ініцыятывы, якія спрыяюць і дыдактыцы беларускай мовы і літаратурнаму перакладу (як з беларускай мовы, так і на беларускую мову). З дапамогай сацыяльных сетак, гейміфікацыі, прадукцыі сувеніраў з нацыянальнай сімволікай і беларускамоўных папштовак, дзейнічае, напрыклад, культурніцкая арганізацыя *Art Sядзіба*, чый праект *Беларускамоўныя* задуманы дзеля папулярызавання беларускай мовы. Праводзяцца ў розных гарадах Беларусі і такія бясплатныя моўныя курсы, як *Мова ці кава* і *Мова нанова*. За межамі краіны арганізуюцца курсы беларускай мовы і культуры пры пасольствах, а таксама дзякуючы ініцыятыве валанцёраў.

Датычна галіны літаратурнага перакладу, беларускія пісьменніцкія саюзы і арганізацыі спрыяюць публікацыі замежных твораў у беларускамоўных версіях: друкуюцца пражэктныя і паэтычныя пераклады ў такіх часопісах як “Прайдзісвет”, “Дзеяслоў” і “Польмя”. Створаны і прэміі для літаратурных перакладчыкаў – асобная намінацыя прэміі *Дэбют* імя Максіма Багдановіча, прэмія імя Карласа Шэрмана ў трох намінацыях (пераклад прозы, паэзіі і дзіцячай кнігі), конкурс *Эклібрыс* імя Францішка Скарыны ў 2017 годзе.

Беларускія выдаўцы падтрымліваюць публікацыю перакладных кніг і зборнікаў: на-

прыклад, выдавецтва Змітра Коласа запачаткавала серыю “Паэты планеты”, у выдавецтве “Мастацкая літаратура” пабачыў свет перакладны зборнік “Пялёсткі лотаса і хрызантэмы: 100 паэтаў Кітая XX стагоддзя” Міколы Мятліцкага (2018 г.). Гэтыя ініцыятывы паступова павялічваюць дыяпазон даступнай на беларускай мове літаратуры, узбагачаюць беларускую моўную сістэму рэфэрэнтамі з рэчаіснасці замежных культур і кантэкстаў.

Беларуская літаратура таксама выдаецца ў перакладах на галоўныя еўрапейскія мовы. Напрыклад, у 2017 годзе, іспанскае выдавецтва *Ediciones irreverentes* выдала пры падтрымцы Пасольства Рэспублікі Беларусь у Каралеўстве Іспанія, двухмоўную (іспана-беларускую) анталогію выбраных вершаў Максіма Багдановіча. Да гэтага моманту выдаваліся іспанамоўныя пераклады Карласа Шэрмана (1934 – 2005), сярод якіх можна знайсці творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Рыгора Барадуліна і Васіля Бывака. У англамоўных краінах высока цэняцца лірычныя пераклады (з беларускай і ўкраінскай моў на англійскую) Веры Рыч (1936 – 2009): у яе выкананні выдаваліся вершы Тараса Шаўчэнкі, Янкі Купалы, Алеся Гаруна, Максіма Багдановіча і Змітрака Бядулі.

Безумоўна, праца такіх перакладніц, як Малгажата Бухалік (з беларускай на польскую мову) і Даяна Лазаравіч (з беларускай на сербскую) надае беларускай літаратуры міжнароднай пазнавальнасці, паскарае яе развіццё. Значны ўклад у пераклад беларускай літаратуры на англійскую мову зрабіў даследчык Джым Дынглі, які займаецца сучаснай беларускай прозай, пераклаў на англійскую мову творы Наталкі Бабінай, Альгерда Бахарэвіча.

Варта заўважыць, што перакладная літаратура прысутная і ў савецкай традыцыі, і ў тым ліку – у традыцыі БССР. Пісьменніцкая прафесійная дзейнасць рэгулярна звязвалася (нават сумяшчалася) з перакладніцкай. Пастаянная праца з уласнымі літаратурнымі тэкстамі давала літаратарам каштоўны досвед, які дапамагаў інтэрпрэтаваць і перарабляць замежныя творы ў скарбонку нацыянальнай літаратуры, зрабіць іх даступнымі для чытачоў уласнай радзімы. З тых прычын, сярод беларускіх перакладчыкаў сусветнай літаратуры на белару-

¹ Узятая з інтэрв’ю з Лорэнсам Венуці на міжнароднай канферэнцыі, якая адбылася 24–26 мая 2012 года ва ўніверсітэце Таліна (Эстонія): http://cw.routledge.com/textbooks/translationstudies/data/Tallinn_Conference_Interview.pdf. Усе пераклады іншамоўных цытат на беларускую мову аўтарскія.

² Паводле <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-335.html> [UNESCO..].

Здраднік, стваральнік, пасярэднік...

скую мову знаходзяцца такія літаратары, як Ніл Гілевіч, Міхась Стральцоў і Рыгор Барадулін, чые пераклады прааналізаваныя ў дадзеным артыкуле. Аднак нельга забываць пра асаблівыя пытанні літаратурнага перакладу ў савецкую эпоху: літаратурныя творы звычайна перакладаліся людзьмі, якія не мелі магчымасці наведаць краіны перакладзеных аўтараў; часам было абмежаванае і іх валоданне мовамі, на якіх былі напісаныя арыгіналы – перакладчыкі рэгулярна выкарыстоўвалі моўныя дапаможнікі і падрадкоўнікі, уводзілі вялікія змены ў творы дзеля таго, каб адаптаваць іх да ўласнай літаратурнай традыцыі.

Пералічаныя складанасці толькі дадаюцца да агульнай праблематыкі перакладной літаратуры. Кожны літаратурны (і, асабліва, лірычны) пераклад патрабуе перш за ўсё рашэння перакладчыка: “хто пачынае перакладаць верш або корпус вершаў павінен абавязкова задаць сабе шэраг пытанняў, як такія два асноўныя: ці мушу аздаць перавагу зместу?, або, ці мушу адаптаваць сваю версію да арыгінальнага тэксту ў залежнасці ад яго фармальнага рысу?” [Pérez Romero 2007: 285]. Не варта, аднак, абмяжоўваць магчымыя адказы на гэтыя пытанні катэгарычным выбарам між двума варыянтамі: “складанасць [літаратурнага перакладу – А.Э.Р.] вынікае з прымірэння гэтых дзвюх патрэб, якія не канчаткова выключаюць адна адну. Да таго ж, перакладчык – гэта паэт, які імкнецца да гэтага прымірэння” [Guillén 1985: 352]. З гэтых думак вынікае нашая выснова пра тое, што лірычны пераклад не з’яўляецца выбарам між захаваннем фармальнага рысу арыгінальнага тэксту і вярненню вобразам і думкам аўтара: перакладчык-паэт павінен знайсці раўнавагу паміж гэтымі элементамі, каб перадаць мэтавым чытачам тыя ж уражанні, якія атрымлівалі чытачы арыгінальных твораў.

Незалежна ад таго, якім будзе падыход перакладчыка, ён будзе вымушаны ахвяраваць пэўнымі аспектамі літаратурнага тэксту ў працэсе перакладу на фанетычным, семантычным, функцыянальным ці іншых узроўнях. Менавіта гэтыя абмежаванні спрыяюць клішэ *traduttore, traditore* (у перакладзе з італьянскай, *перакладчык, здраднік*): дужа часта, пэўная мова не мае эквівалента слова, якое з’яўляецца рэ-

ферэнтам асаблівага элементу чужой культуры; адпаведна, у адной мове можа не хапаць фанетычных, марфалагічных або паэтычных механізмаў, якія ўжываюцца ў замежнай лірычнай традыцыі. У гэтым сэнсе, “пераклад, па сутнасці – здрада выказанай праўдзе, і не можа яе паўтарыць у прынцыпе” [Silvestre Miralles 2008: 91]. У той жа час, перакладчык, які ўсведамляе абмежаванні мэтавага тэксту, мае магчымасць выбіраць стратэгіі ператварэння, якія найлепш адпавядаюць камунікатыўным намерам аўтара з функцыянальнага пункту гледжання. Іншымі словамі, перакладчык з’яўляецца не толькі стваральнікам новага (больш ці менш эквівалентнага) літаратурнага твора, а таксама пасярэднікам паміж аўтарам арыгінальнага тэксту і мэтавай чытацкай аўдыторыяй. Паводле класічнай тэорыі камунікацыі, “атрымальнік перакладнага тэксту прыпісвае яму [тэксту] функцыянальную якасць у момант атрымання паведамлення, падчас чытання літаратурнага твора. [...] Перакладчык і пераклад павінны мець тыя ж намеры, што і аўтар і арыгінальны тэкст, а менавіта – перадачу аўтарскага суб’ектывізму лінгвістычнымі сродкамі. Аднак нават паэтычная, найважнейшая, функцыя літаратурнага дыскурсу павінна прысутнічаць у абодвух тэкстах; гэтая функцыя (якая вызначаецца, зрэшты, атрымальнікам паведамлення) цалкам залежыць ад характэрыстыкі чытача мэтавага тэксту, у гэтым выпадку, перакладу” [Jordan Núñez 2012: 27].

На пасярэдніцтва перакладчыка паміж аўтарам і чытачамі, натуральна, уплываюць культурны, сацыяльны і палітычны кантэкст, у якіх знаходзяцца і перакладчык, і мэтавая аўдыторыя.

Такім чынам, задача Рыгора Барадуліна ў якасці перакладчыка Федэрыка Гарсія Лоркі была двухбаковаю: па-першае, ён ставіў сабе задачу перастварыць лірычнае паведамленне гранадскага паэта ў беларускамоўны тэкст, зрабіць яго даступным больш ці менш падрыхтаваным беларускім чытачам; па-другое, ён мусяў (настолькі, наколькі магчыма) захоўваць арыгінальныя аўтарскія намеры ў мэтавым тэксце. Як мы пераканаемся падчас аналізу, Р. Барадулін выбірае індывідуальны падыход да перакладу кожнага верша дзеля прымірэння дзвюх

Анхела Эспіноса Руйс

галоўных мэт перакладніцкай працы.

У першым аналізаваным перакладзе, якому Р. Барадулін даў назву “Поўня ўзыходзіць” [Барадулін 2008: 547]³, адразу заўважная першая стратэгія адаптацыі арыгінальнага тэксту да беларускай лірычнай традыцыі: арыгінальны верш Ф. Гарсія Лоркі, напісаны белым вершам, з’яўляецца ў версіі Р. Барадуліна рыфмаваным тэкстам з рыфмоўкай – а – а: “Як узыходзіць поўня, / трацяць званы развагу, / сцелоцца патаемна / сцежкі без выйсця з размаху” [тамсама 547].

Перакладчык, затое, знаходзіць іншы спосаб перадаваць у сваім мэтавым тэкспе аўтарскі стыль Ф. Гарсія Лоркі, вядомы ў Іспаніі за фалькларызм сваёй творчасці: Р. Барадулін захоўвае нерэгулярны рытм арыгінала: асноўная рытмічная мадэль прадстаўленая ў першых радках перакладу: “Як у-зы-хо-дзіць мо-ра / тра-цяць зва-ны раз-ма-ху” [тамсама], але вылучаюцца падоўжаныя і нерэгулярныя радкі: “сцеж-кі без выйс-ця ў раз-ма-ху” [тамсама], “ес-ці зя-лё-ны-я мож-на” [тамсама]. Разам з тым, у перакладзе не захоўваецца самы нерэгулярны радок арыгінальнага тэксту: сярод сяміскладовых белых радкоў Федэрыка Гарсія Лоркі вылучаецца чацвёрты радок першай страфы, які мае толькі адно пяціскладовае слова: “Cuan-do sa-le la lu-na / se pier-den las cam-ra-nas / у_a-parecen las sendas / im-pe-ne-tra-bles” [García Lorca 1927]⁴. Гэтая перакладніцкая змена значна ўплывае на рытмічную структуру страфы, якая становіцца больш рэгулярнай, часткова губляе арыгінальнае гучанне верша Ф. Гарсія Лоркі, які натхніўся андалусійскімі народнымі песнямі.

Асабліваю ўвагу мы звярнулі на выбар пэўных лексічных сродкаў у перакладзе. Па-першае, у назве верша Р. Барадулін выкарыстоўвае дзеяслоў “узыходзіць” [Барадулін 2008: 547], які паўтараецца ў першай і другой строфах. Ф. Гарсія Лорка, затое, выбраў два адрозныя дзеясловы – першы, “asoma” [García Lorca 1927], з’яўляецца толькі ў

назве, і замяняецца дзеясловам “sale” [тамсама] у строфах. Другі дзеяслоў, ужываны паэтам у арыгінале, перакладаецца на беларускую мову літаральна як “узыходзіць”. Першы, затое, мае значэнне “выглядвае” (закладзены сэнс, што з-за хмар). Верагодна, змена ў беларускай версіі матываваная тым, што беларуская граматыка патрабуе дапаўнення (выглядвае – з-за чаго, адкуль), у адрозненне ад іспанскай, якая дазваляе ўжыванне дадзенага дзеяслова без удакладнення. Гэтая змена, якая цалкам апраўданая з сінтаксічнага пункту гледжання, пазбаўляе вобраз поўні чалавечых якасцяў. Іншымі словамі, увасабленне поўні, задумана Ф. Гарсія Лоркам, цалкам знікае з перакладу Рыгора Барадуліна.

Мы таксама заўважылі змены у словах катэгорыі стану з мадальным значэннем у трэцяй страфе. Барадулін перакладае “Браць апельсіны нельга / [...] / есці зялёныя можна” [Барадулін 2008: 547]. Ф. Гарсія Лорка, у сваю чаргу, піша “Nadie come naranjas / [...] / Es preciso comer” [García Lorca 1927], што ў даслоўным перакладзе гучыць як “ніхто не есць апельсіны / [...] / трэба есці”⁵. Гэтыя змены, аднак, маюць малазначны ўплыў на семантыку верша, і, верагодна, матываваныя захаваннем яго метрыкі.

Больш значным нам падаецца наступная змена, таксама ў трэцяй страфе, бо яна мае вялікі ўплыў на стылістыку твора: калі Ф. Гарсія Лорка апісвае апельсіны як “fruta verde у helada” [тамсама] (па-беларуску “зялёная, халодная садавіна”), Р. Барадулін перадае апісанне як “[зялёныя] плады лядоўні” [Барадулін 2008: 547]. “Лядоўня” выступае як чужы арыгінальнаму твору элемент, задуманы перакладчыкам, і змяняе, на нашую думку, агульны тон страфы.

У другім аналізаваным перакладзе мы таксама заўважылі стылістычныя, лексічныя і структурныя змены, якія набліжаюць арыгінальны верш да беларускай эстэтыкі. Першая змена ўведзеная Р. Барадуліным зноў у назве твора. Верш “Canción tonta” [García Lorca 1927] (літаральна, “Дурная песня”) называецца ў перакладзе “Гарэзлівая песня” [Барадулін

³ Усе пераклады цытуюцца паводле гэтага выдання.

⁴ Арыгінальныя вершы Федэрыка Гарсія Лоркі цытуюцца паводле электроннай версіі арыгінальнага выдання зборніка “Cancinoes” (“Песні”), даступнай на афіцыйным сайце Ф. Гарсія Лоркі: <https://federicogarcialorca.net>

⁵ Літаральныя пераклады з іспанскай мовы ў гэтым артыкуле заўжды аўтарскія.

Здраднік, стваральнік, пасярэднік...

2008: 547-48]. Гэты лексічны выбар цалкам натуральны, калі ўлічыць, што іспанскае слова “tonta” мае значна менш негатывных канатацый, чым беларускі прыметнік “дурная” – гэта значыць, няма дакладнага эквівалентнага перакладу гэтага слова, і прыметнік “гарэзлівая” набліжаецца да найўнай, дзіцячай задумы Ф. Гарсія Лоркі.

Звярнулі на сябе нашу ўвагу спосабы, якімі Р. Барадулін перабудоваў рытм і мелодыку верша на беларускі лад. Ф. Гарсія Лорка даў свайму твору структуру натуральнага дыялогу, без увагі на класічнае разуменне лірычнага рытму: “Ma-má, / yo **quie-ro ser de pla-ta** / **Hi-jo**, / **tendrás mu-cho frí-o**” [García Lorca 1927]. Р. Барадулін, са свайго боку, надае пэўную рытмічную рэгулярнасць рэплікам сына: “**Ма-ма**, / **ха-чу** быць са **срэ-бра** / [...] / **Ма-ма**, / **ха-чу** быць з **ва-ды**” [Барадулін 2008: 547], такім чынам, што яны адаптуюцца да схемы дактыляў сілаба-танічнай сістэмы вершаскладання. Дзеся гэтага, Р. Барадулін прапускае ў мэтавым тэксце займеннік першай асобы “я”, які прысутнічаў у арыгінальным іспанскім тэксце (“yo”). Гэта стылістычна пазбаўляе верша непасрэднасці, аднак нюансы дадзенай змены вельмі тонкія, малазначныя ў агульным кантэксце перакладзенага тэксту.

Таксама варта заўважыць, што Ф. Гарсія Лорка выкарыстоўвае ў сваім арыгінальным вершы паўтарэннем першай рэплікі маці, якая гучыць у аднолькавай форме ў другой і чацвёртай строфах: “Hi-jo, / tendrás mucho frío” [García Lorca 1927] (літ. “Сыне, / табе будзе вельмі халодна”); Р. Барадулін ужывае адрозныя рэплікі, якія рыфмуюцца паміж сабой, у кожнай з гэтых строф: “Сыне, / срэбра стыне” [Барадулін 2008: 547] і “Сыне, / вадзе спюдзёна ў даліне” [тамсама].

У пятай страфе перакладу Р. Барадуліна знаходзім падоўжаны радок, перакладзены *ad sensum* паводле арыгінальнага тэксту: “на падушцы тваёй вышый мяне” [тамсама]. У арыгінале, гэты радок мае сем складаў, што супадае з іншымі рэплікамі сына: “só-se-me_en tu al-mo-ha-da” [García Lorca 1927]. Змяняецца і схема рыфмавання: Ф. Гарсія Лорка сканчвае свой верш матчынай рэплікай, якая рыфмуецца (асанантнай рыфмай) з папярэдняй, паўтор-

най рэплікай: “frío – mismo” [тамсама]. Р. Барадулін, затое, рыфмуе апошняю рэпліку маці не з другой і чацвёртай строфамі, а з папярэдняй рэплікай сына: “мяне – чаму не” [Барадулін 2008: 547-548].

Такім чынам, перакладзены верш захоўвае спеўны характар арыгінальнага, і набывае дадатковыя рысы, якія перадаюць адчуванне іспанскай мелодыі беларускамоўнай аўдыторыі. Нягледзячы на тое, што гэтая мелодыя можа выклікаць у мэтавых чытачоў пэўныя адчуванні нязвыкласці (або нават няправільнасці), фальклорныя элементы з’яўляюцца адной з галоўных уласцівасцяў творчасці Ф. Гарсія Лоркі. Прыёмы народнай літаратуры так моцна паўплывалі на раннія этапы развіцця мастацкага свету паэта, што немагчыма інтэрпрэтаваць ягоныя вершы асобна ад андалусійскай народнай традыцыі.

Трэці пераклад Р. Барадуліна, “Прэлюдыя” [Барадулін 2008: 548] – найбліжэйшы да арыгінальнага тэксту паводле ўсіх літаратурных і лінгвістычных крытэрыяў: фармальная структура верша Ф. Гарсія Лоркі паўтараецца цалкам – захоўваюцца рытм (хаця варта ўдакладніць, што іспанамоўнае вершаскладанне не сілаба-танічнае), васьміскладовыя радкі, недакладная рыфма з рыфмоўкай – а – а.

Такім чынам, арыгінальны тэкст Ф. Гарсія Лоркі быў структураваны так: “Las a-la-me-das se van, / re-ro de-jan su re-fle-jo. / Las a-la-me-das se van, / re-ro nos de-jan el vien-to” [García Lorca 1927]. Р. Барадулін піша: “Та-по-лі_ў бла-кіт і-дуць / ды шлях свой са-бо-ю све-цяць. / Та-по-лі_ў бла-кіт і-дуць, / ды нам па-кі-да-юць ве-цер” [Барадулін 2008: 548].

Мы заўважылі ў перакладзе толькі мінімальныя вобразныя змены, якія, з аднаго боку, спрыяюць захаванню метрыкі, а з другога, на нашу думку, адгукаюцца голасам паэта Р. Барадуліна. Напрыклад, у версіі Р. Барадуліна прысутнічае “блакіт”, куды таполі “ідуць”. Ф. Гарсія Лорка не адкрыў чытачам таямніцу, напісаўшы па-іспанску проста “las alamedas se van” [García Lorca 1927] – літаральна, “таполі сыходзяць”. Выразы “...рэха [...] будзіць раку ў дасвецці” [Барадулін 2008: 548], у чацвёртай страфе перакладу, і “ўзыходзіць сэрца ў

Анхела Эспіноса Руйс

суквецці” [тамсама], у шостаі – яркія прыклады арыгінальных вобразаў Р. Барадуліна, якія цалкам натуральна упісваюцца ў стыль Ф. Гарсія Лоркі, у якога рэха “flotando sobre los ríos” [García Lorca 1927] (па-беларуску, “лунае над рэкамі”), і сэрца проста “va brotando en los dedos” [тамсама] (літаральна, “пакрысе квітнее з пальцаў”).

Адрозненні паміж культурамі і літаратурнымі традыцыямі не дазваляюць рэалізаваць дакладных, дасканалых перакладаў. Федэрыка Гарсія Лорка і Рыгор Барадулін жылі ў розныя эпохі, натхняліся розным фальклорам, пісалі для розных народаў, развівалі свой мастацкі талент на розных мовах. Немагчыма сказаць, якія вобразы, словы і структуры выбраў бы Ф. Гарсія Лорка, калі б і ён быў беларускамоўным, як змянілася б ягоная паэзія, калі б ён пражыў такія доўгія гады, як Р. Барадулін. Аднак можам без сумневаў сказаць, што Р. Барадулін падышоў да перакладу вершаў гранадскага паэта з тэарэтычным і эмацыйным разуменнем яго паэзіі, зрабіў усё магчымае, каб адкрыць таямніцы Ф. Гарсія Лоркі беларускаму чытачу, перадаць ягоныя думкі і пачуцці ў такой форме, каб беларуская аўдыторыя змагла іх зразумець і ацаніць, захаваць іспанскага паэта ў сваёй калектыўнай памяці.

Такім чынам, Рыгор Барадулін не здраджваў Ф. Гарсія Лорку, а наадварот, стаў выдатным пасрэднікам паміж ім і беларускім чытачом. Можна нават сказаць, што Р. Барадулін стварыў новага, беларускамоўнага, але ўсё ж такі ўнікальнага і таленавітага Гарсія Лорку, які ўпісаўся назаўжды ў літаратуру Беларусі.

Літаратура

García Lorca F., 1927, *Canciones*, [online]: https://federicogarcialorca.net/obras_lorca/canciones.htm#57 [доступ 05.11.2019].

Guillén C., 1985, *Entre lo uno y lo diverso: Introducción a la literatura comparada*, Barcelona.

Jordan Núñez K., 2012, *Literary translation as an act of mediation between author and reader*, “Estudios de Traducción” 31, vol. 2, с. 21-31.

Pérez Romero C., 2007, *Problemas de la traducción poética: Juan Ramón Jiménez en inglés*, “Anuario de Estudios Filológicos”, vol. XXX, с. 281-300.

Silvestre Miralles A., 2008, *La traducción poética, un reto posible*, “Actas del Simposio Internacional de poesía española e hispanoamericana”, с. 91-97.

UNESCO *Atlas of the World's Endangered Languages*, 2010, [online]: <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap.html> [доступ 04.11.2019].

Venuti L., 2012, *Translating Power, Empowering Translation: Itineraries in Translation History*, Tallin.

Барадулін Р., 2008, *Выбраныя творы*, укл. М. Скобла, Мінск.

Новае выданне на БМЗ

R. Kaleta, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa 2018.

У Майстэрні беларусістычнай глотадыдактыкі кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта (гл. <http://kb.uw.edu.pl/pracownia-glottodydaktyki-bialorutenistycznej/>) у 2018 годзе была выдадзеная на польскай мове манаграфія к.ф.н. Радаслава Калеты *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej* (*Памылкалогія ў беларусістычнай глотадыдактыцы*), прысвечаная беларусістычнай глотадыдактыцы і моўным памылкам палякаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную. Польскі тэрмін *błędologia* азначае навуку пра памылкі (адсоль беларускі неалагізм *памылкалогія*), якую ў Польшчы называюць таксама тэрмінам *lapsologia* (беларуская калька *лапсалогія*). У кнізе даецца шырокая інфармацыя пра гісторыю і сучасны стан беларускай мовы (таму што польскаму чытачу большасць фактаў малавядомыя), а потым сцвярджаецца само існаванне такой навукі як беларусістычная (беларусазнаўчая) глотадыдактыка (у Беларусі больш папулярны тэрмін *лінгвадыдактыка*). Гэта тэарэтычныя разважанні, якія дагэтуль не былі шырока апісаныя і нават не мелі сфармуляваных паняццяў і тэрмінаў у літаратуры, прысвечанай вывучэнню беларускай мовы як замежнай. Менавіта з гэтай прычыны ў кнізе прадстаўлены розныя вызначэнні такой галіны навукі, як беларусістычная глотадыдактыка, а таксама ўпарадкаваная тэрміналогія, напрыклад, было ўдакладненае значэнне тэрмінаў *глотадыдактыка*, *беларусістычная глотадыдактыка*, *родная мова*, *замежная мова*, *другая мова*, *устадакваная мова*, *адноўленая мова* і г.д. у параўнанні з дэфініцыямі і тэрмінамі, якія ўжываюцца ў Польшчы, Беларусі і Расіі. Гэта наўмысныя спасылкі да т.зв.

параўнальнай глотадыдактыкі, у кантэксце якой беларусістычная глотадыдактыка таксама дагэтуль яшчэ не вывучалася. У наступнай частцы працы прадстаўлены вынікі анкетных даследаванняў, праведзеных сярод тых, хто вывучае беларускую мову як замежную ў розных гарадах і навукова-дыдактычных асяродках Польшчы. Даследаваліся таксама матывацыя і адносіны да вывучэння беларускай мовы, а таксама віды і роля стэрэатыпаў пра беларускую мову. Вынікі даследавання руйнуюць стэрэатыпы погляду на прадмет даследавання, які дагэтуль існаваў. Таксама прадстаўлены глотадыдактычныя дапаможнікі, якія выкарыстоўваюцца ў навучанні/вывучэнні беларускай мовы. Іх колькасць і разнароднасць таксама руйнуюць стэрэатыпы пра беларускую мову як пра, нібыта, непапулярную і сведчаць пра існаванне поспыту на матэрыялы да вывучэння беларускай мовы як замежнай. У манаграфіі прадстаўлены агляд тыпалогіі моўных памылак замежнікаў, якія вывучаюць розныя мовы як замежныя. Гэтыя разважанні выяўляюць існаванне розных перспектыв у даследаванні моўных памылак, а таксама ўводзяць ў прэзентацыю аўтарскай тыпалогіі моўных памылак, якой прысвечаны апошні раздзел манаграфіі. У ім прааналізаваны асаблівасці выкладання беларускай мовы польскамоўным навучэнцам, у тым ліку памылкі палякаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную; паказаная тыпалогія памылак разам з канкрэтнымі прыкладамі; апісаныя прычыны і вынікі памылак ды іх уплыў на глотадыдактычны працэс. Гэтае пытанне таксама не было раней даследаванае ў межах беларусістыкі на такім узроўні, хаця існуе шмат літаратуры на гэтую тэму для іншых моў. Дадзеная манаграфія запаўняе прагал ў беларусістычных даследаваннях у гэтай галіны.

Кніга даступная ў Мінску ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Набыць яе можна толькі запаўняючы фармуляр, даступны на старонцы кафедры беларусістыкі (гл. <http://kb.uw.edu.pl/2018/06/13/bledologia-w-glottodydaktyce-bialorutenistycznej/>)

Радаслаў Калета

Варшава

Звесткі пра аўтараў

Арцямёнак Генадзь, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава (факультэт гуманітарны і моўных камунікацый); навуковая спецыяльнасць – беларуская мова, навуковыя зацікаўленні: агульнае мовазнаўства, супастаўляльнае даследаванне славянскіх моў, словаўтварэнне, этналінгвістыка, лінгвакраіназнаўства.

Жаброўская Ганна, мовазнаўца, кандыдат філалагічных навук, працуе ў Інстытуце рускай і украінскай філалогіі (Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані). У цэнтры навуковых зацікаўленняў аўтара знаходзіцца беларуская мова і яе дыялекты, а таксама сацыялінгвістычная праблематыка беларуска-польска-літоўскага памежжа, якім прысвечаная кніга даследчыцы *Komaronszczuzyna. Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego*, 2019, а таксама шэраг артыкулаў, напрыклад, *Мінуўшчына вачамі жыхароў беларуска-літоўска-польскага памежжа (на прыкладзе выбраных вёсак Мядзельскага і Валожынскага раёнаў)*, 2018; *Моўная сітуацыя беларускай вёскі на беларуска-літоўска-польскім памежжы*, 2017; *Zróźnicowanie systemu wartości starszego i młodszego pokolenia mieszkalców Komaronszczuzyny na Białorusi*, 2015 і інш.

Калета Радаслаў, доктар філалагічных навук, беларусіст, паланіст, мовазнаўца, настаўнік, выкладчык, рэдактар, загадчык кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Навуковыя зацікаўленні: параўнальная лінгвістыка, перакладазнаўства, сучасныя польска-беларускія моўныя кантакты, гісторыя беларускага правапісу, культура мовы, польская і беларуская мова як замежная (глатадыдактыка), сацыялінгвістыка, лексікалогія і лексікаграфія. Аўтар больш як 50 артыкулаў і 4 манаграфій, у т.л. першай манаграфіі, прысвечанай цалкам беларускай мове як замежнай («*Włodologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*» = «Памылкалогія ў беларусістычнай глатадыдактыцы»). У 2015 г. ініцыяваў адкрыццё Майстэрні беларусістычнай глатадыдактыкі, якая выдае з 2017 г. часопіс «Беларуская мова як замежная». У 2019 г. узнагароджаны памятным знакам *У гонар 90-годдзя Інстытута мовазнаўства Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі «за значны ўклад у распрацоўку праблем глата-*

дыдактыкі, удасканаленне метадыкі выкладання замежных моў».

Калечыц Алена, мовазнаўца, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры русістыкі Філасофскага факультэта Універсітэта імя Канстанціна Філаосафа ў Нітры (Славакія), навуковы сакратар кафедры русістыкі, кардынатар па міжнародных сувязях (лектараты, Erasmus, SAJA і пад.), аўтар і суаўтар звыш як 50 навуковых і вучэбна-метадычных прац (сярод іх, напрыклад, 1 манаграфія: «Мастацкі тэкст у іншаславянскай аўдыторыі: кагнітыўна-дзейсны падыход», Саарбрукен: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016; і 17 вучэбна-метадычных дапаможнікаў для школьнікаў, абітурыентаў і студэнтаў, а таксама настаўнікаў і выкладчыкаў ВНУ: напрыклад, апошніх гадоў: «Марфалогія беларускай мовы», Нітра: УКФ, 2013; «Слово к слову: метод. пособие для преподав. и студентов», Нітра: УКФ ФФ, 2013 і інш.). Поле навуковых зацікаўлення: навуковая тэрміналогія, лексікаграфія, мова мастацкага твора, эгапрэзентацыя, медыялінгвістыка, метадыка выкладання беларускай і рускай моў як замежных.

Корбут Віктар. Нарадзіўся ў 1981 г. у Мінску. З 2016 г. аспірант Варшаўскага ўніверсітэта. Даследуе фарміраванне беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці паводле матэрыялаў віленскага беларускамоўнага друку 1906 – 1918 гг., беларуска-літоўска-польскае пагранічча. Таксама вывучае жыццё і творчасць Чэслава і Станіслава Манюшкаў. Аўтар пяці кніг, сярод іх – альбома «*Białoruś, Litwa, Polska czasów Stanisława Moniuszki w rysunkach jego ojca Czesława Moniuszki*» на польскай, беларускай, літоўскай і англійскай мовах (Варшава, 2019), трох камплектаў паштовак. З’яўляецца журналістам Польскага радыё. Азначаны дыпламам Польскага інстытута ў Мінску за добрасумленнасць і ўніверсальную велічыню публіцыстыкі ў галіне культуры (2004). Лаўрэат Прэміі імя Францішка Багушэвіча Беларускага ПЭН-цэнтра за кнігу «*Мінск. Спадчына старога горада. 1067–1917*» (2017).

Пагрэбняк Алена (1970 г.н., г. Луцк, Украіна), кандыдат філалагічных навук, асістэнт кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі, спе-

цыяліст па славянскіх мовах і літаратурах. Абараніла дысертацыю па спецыяльнасці 10.01.05 – Параўнальнае літаратуразнаўства на тэму: “Код Украіны ў чэшскай прозе канца ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя: тыпалогія і жанралогія”. Навуковыя зацікаўленні ахопліваюць шырокі спектр праблем у галіне гісторыі развіцця заходне- і ўсходнеславянскіх культур і літаратур, параўнальнага даследавання сучасных славянскіх літаратур, міжлітаратурных і міжкультурных сувязяў. Удзельнік і дакладчык на міжнародных і нацыянальных навукова-практычных канферэнцыях. З’яўляецца аўтарам больш як 30 навуковых публікацый.

Півавар Кацярына, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры замежных моў Установы адукацыі «Віцебская ордэна «Знак Папаны» дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны» (біятэхналагічны факультэт); навуковая спецыяльнасць: беларуская мова; навуковыя зацікаўленні: лексікалогія, разнастайныя аспекты ўзаемадачыненняў беларускай мовы з культурай і грамадствам, мова беларускай мастацкай літаратуры; метадыка выкладання беларускай мовы (у тым ліку як замежнай), беларуская тэрміналогія ветэрынарнай і медыцынскай сфер.

Сівіцкая Наталля, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта фізічнай культуры; навуковая спецыяльнасць: дыялекталогія беларускай мовы; навуковыя зацікаўленні: дыялекталогія, этналінгвістыка, гендэрныя даследаванні ў мове.

Старавойтава Надзея, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай і рускай моў Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта, беларусістка, літаратарка. У 2004 г. абараніла дысертацыю па тэме “Беларуская перакладная аповесць эпохі Адраджэння (тэксталогія і стыль перакладу)”, у якой аналізавала адаптацыі рыцарскіх раманаў, такіх як “Трышчан ды Іжота”, “Баво”, “Атыля” і іншыя. У 2006 г. атрымала званне дацэнта ў галіне мовазнаўства за падручнік “Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць”. Мае больш як 80 навуковых артыкулаў у Беларусі і за мяжой, сярод якіх грунтоўнае выданне “Беларускі Трышчан” (факсімільна і транслітарацыя, Уроцлаў, 2006) і

выданне беларускага перакладу 1947 г. “Раман пра Трышчана ды Іжоту” Ж. Бэдзье (“Запісы БІНІМ”, Нью-Ёрк – Мінск, 2005); кароткі раман “Артаграфія бяз правілаў” (“Дзеяслоў”, 2008, № 32). У 2010 – 2015 гг. была першым лектарам беларусістыкі ў Кыеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі (Украіна), працавала дацэнтам кафедры славістыкі, выкладала беларусістычныя дысцыпліны ў Цэнтры беларускай мовы і культуры імя Уладзіміра Караткевіча ў Інстытуце філалогіі КНУ. Мае ганаровыя граматы ад Міністэрства культуры Украіны. Навуковыя зацікаўленні: медыявістыка, пераклад, рыцарскі раман, лексікалогія, фразеалогія, арфаэпія, гісторыя мовы, маўленчы этыкет, беларуская мова як замежная.

Эспіноса Руйс Анхела (Espinosa Ruiz Ángela), філолаг, з бакалаўрскім дыпламам у спецыяльнасці “Сучасныя мовы і літаратуры” ад Гранадскага ўніверсітэта. Закончыла магістратуру беларусістыкі ў Варшаўскім універсітэце (тэма магістарскай працы: “Мастацкі свет паэзіі Міхася Стральцова”). Закончыла міжнародную аспірантуру па спецыяльнасці “Літаратурныя даследаванні” ва ўніверсітэце Камплутэнсе ў Мадрыдзе, кандыдат філалагічных навук (тэма дысертацыі: “Сімвалізм народнага паходжання ў прозе Яна Баршчэўскага і Густава Адольфа Бэкера”). Мае дадатковую музычную адукацыю (дыплом Прафесійнай музычнай школы ў спецыяльнасці фартэпіяна). Ганаровы член Саюза Беларускіх Пісьменнікаў, апублікавала чатыры літаратурныя зборнікі на беларускай мове. Перакладніца двухмоўнай анталогіі вершаў Максіма Багдановіча (іспанска-беларускай) і санетаў Янкі Купалы на іспанскую мову.

Патрабаванні да афармлення артыкулаў і рэцэнзіяў для часопіса «Беларуская мова як замежная»

Афармленне артыкула

Імя (не ініцыял) і прозвішча аўтара

Месца працы аўтара (напр. Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт)

Адкрыты ідэнтыфікатар даследчыка і ўдзельніка ORCID

Адрас электроннай пошты аўтара

Загалавак

Загалавак па-англійску

2 рэзюмэ (па-беларуску і па-англійску) – прыкладна па 500 знакаў)

5 ключавых слоў па-беларуску і па-англійску

Асноўны тэкст

Літаратура (ненумараваны алфавітны спіс)

Цытаты падаюцца ў двукоссі ("") – без курсіву.

Ілюстрацыйны матэрыял вылучаецца курсівам.

Спасылкі на літаратуру змяшчаюцца ў артыкуле ў квадратных дужках, падаем прозвішча аўтара або рэдактара, год выдання і старонку, напр.:

1 аўтар: [Трацяк 2015: 58],

рэдактар: [Барысенка (рэд.) 2015: 54],

Працы аднаго аўтара, выдадзеныя ў адным годзе: [Калета 2015а: 65, 2015б: 120-124],

2 аўтары адной працы: [Барысенка, Калета 2015: 65],

3 аўтары адной працы: [Барысенка, Калета, Трацяк 2015: 65],

шмат аўтараў: [Калета і інш. 2015: 65].

Дапускаюцца аўтаматычна прастаўленыя спасылкі знізу старонкі для дадатковых заўваг і каментароў, але не для звычайных спасылак на літаратуру.

Бібліяграфічны спіс, размяшчаецца ў

канцы артыкула ў нenumараваным алфавітным парадку. Кірылічныя і лацінаграфічныя працы нельга падаваць уяярэмешку агульным спісам. Прыклады:

Манаграфія

Важнік С., 2008, *Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў. Семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката*, Мінск.

Манаграфія пад рэдакцыяй

Лагвінец А., Чуліцкая Т. (рэд.), 2013, *Беларусь і беларусы сярод суседзяў: гістарычныя стэрэатыпы і палітычныя канструкты*, Варшава.

Раздзел у манаграфіі пад рэдакцыяй

Лобач У., 2013, *Вобразы суседніх народаў у традыцыйным светапоглядзе беларусаў*, [у:] А. Лагвінец, Т. Чуліцкая (рэд.), *Беларусь і беларусы сярод суседзяў гістарычныя стэрэатыпы і палітычныя канструкты*, Варшава, с. 39-52.

Артыкул у часопісе

Калета Р., 2013, *Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”, “Acta Albaruthenica”*, т. 13, с. 135-144.

Афармленне рэцэнзіі

Ініцыял і прозвішча аўтара або аўтараў, загалавак кнігі, выдавецтва, месца і год выдання, колькасць старонак

Асноўны тэкст

Імя і прозвішча аўтара рэцэнзіі

Месца працы аўтара рэцэнзіі (напр. Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт)

Адрас электроннай пошты аўтара

Рэдакцыя пакідае за сабой права адбору матэрыялаў для публікацыі, а таксама іх рэдагавання.

